

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Socialinio darbo katedra

Dovilė Jonkaitytė

Magistro darbas

Socialinio darbo studijų programa

Emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracijos patirtis Lietuvoje

Darbo vadovė: Lekt. Birutė Švedaitė-Sakalauskė

Vilnius, 2009

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	4
ĮVADAS.....	5
1. EMIGRACIJOS IR REEMIGRACIJOS PROCESŲ LIETUVOJE ANALIZĖ.....	7
1. 1 Emigracijos tendencijos Lietuvoje po 1990 metų.....	7
1. 1. 1 Emigracijos priežastys.....	9
1. 1. 2 Emigracijos pasekmės.....	10
1. 2 Reemigracijos tendencijos Lietuvoje po 1990 metų.....	12
1. 2. 1 Reemigracijos priežastys.....	14
1. 2. 2 Priemonės reemigracijai skatinti.....	15
1. 3 Sugrįžusių emigrantų reintegracijos samprata.....	20
1. 4 Tyrimo tikslas ir uždaviniai.....	24
2. TYRIMO METODIKA.....	25
2. 1 Tyrimo metodas.....	25
2. 2 Respondentų atranka.....	25
2. 3 Tyrimo eiga ir organizavimas.....	27
2. 4 Tyrimo duomenų analizė.....	27
3. TYRIMO REZULTATAI.....	28
3. 1 Emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracijos patirties empirinis generalizavimas.....	28
3. 2 Emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracijos ypatumų teorinis generalizavimas.....	44
IŠVADOS.....	48
REKOMENDACIJOS.....	49
LITERATŪRA.....	50
PRIEDAI.....	53

SANTRAUKA

Emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracija Lietuvoje

Lietuva, kaip šalis pirmaujanti Europos Sąjungoje pagal emigracijos mastus, susiduria su neigiamomis šio proceso pasekmėmis, nes šalyje padidėja socialinių, ekonominių, politinių, demografinių grėsmių tikimybė. Dėl šios priežasties būtina tirti ne tik emigracijos proceso aspektus, bet ir analizuoti reemigraciją skatinančius veiksnius, kurie galėtų sumažinti emigracijos mastus ar leistų juos valdyti, kartu analizuojant ir sugrįžimo į gimtąją šalį reintegracijos ypatumus, kurie gali prisidėti prie šio tikslo.

Sugrįžusiųjų reintegracijos aspektas dažnai yra atskiriamas nuo viso emigracijos proceso, daugiausiai dėmesio skiriant statistinių duomenų rinkimui emigracijos ir reemigracijos atžvilgiu, išvykimo iš gimtosios šalies priežasčių analizei, integracijos užsienio šalyse ypatumų tyrimui. Tuo tarpu visi šie aspektai yra glaudžiai susiję su reintegracijos procesu, turi įtakos jos analizės rezultatams, nes svarbiu tampa ryšys tarp išvykimo ir sugrįžimo pasirinkimo, sąsajų tarp integracijos užsienio šalyse ir reintegracijos gimtojoje. Reintegracijos analizė kokybiniu požiūriu Lietuvoje yra taikoma retai, tačiau ji papildo ir praplečia kiekybinių tyrimų rezultatus.

Taigi šio darbo tikslas – analizuoti emigravusiųjų reintegracijos aspektus jiems sugrįžus į Lietuvą emigracijos ir reemigracijos procesų kontekste, nes reintegracija yra glaudžiai su jais susijusi.

Siekiant šio tikslo, darbe teoriniu lygmeniu pateikiamos emigracijos ir reemigracijos tendencijos Lietuvoje, nagrinėjamos jų priežastys, vertinami trūkumai ir teikiama nauda, skiriamas dėmesys emigravusiųjų sugrįžimo priežastims paaiškinti bei priemonėms reemigracijai skatinti. Tuo tarpu empiriniu lygmeniu siekiama analizuoti emigrantų reintegracijos patirtį ir nustatyti atitinkamus jos ypatumus.

Apibendrinant galima teigti, kad grįžusių iš užsienio šalių emigrantų reintegracijos patirtis yra įvairi, tačiau dominuoja ekonominiai ir psichologiniai prisitaikymo gimtojoje šalyje ypatumai. Besiintegruojantis Lietuvoje sugrįžęs emigrantas yra dėl ekonominių paskatų iš jos išvykęs, tačiau dėl integracijos užsienyje psichologinių sunkumų į ją sugrįžęs asmuo, kuris įgijo naudingos ir reikšmingos jam patirties bei siekia ją pritaikyti gimtojoje šalyje teigiamiems pokyčiams įgyvendinti, kuris objektyviai vertina savo ekonominės gerovės ribotas perspektyvas Lietuvoje, tačiau pripažįsta, kad prisirišimas prie jos, prie artimos aplinkos bei žmonių, yra stipresnis už neigiamai formuojamo šalies įvaizdžio įtaką.

SUMMARY

Reintegration Experience of Remigrants from EU to Lithuania

Lithuania as the leading country with the highest degree of emigration in European Union faces the negative outcomes of this process, because the probability of social, economic, political and demographic threats is rising. For this reason, it is essential to study not only aspects of emigration, but also analyze factors which stimulate remigration and could reduce the degree of emigration or could allow to manage it, at the same time analyzing the characteristics of reintegration in homeland, which could contribute to this end.

The aspect of reintegration of remigrants usually is separated from the whole process of emigration, paying most attention to statistical data collection in regard to emigration and remigration and also to the analysis of the reasons for leaving the homeland, to the research of integration characteristics in foreign countries. Whereas all these aspects are closely related to the process of reintegration, has influence for the results of its analysis, because of the link between the choice of leaving and coming back, the connections between the integration in foreign countries and homeland. In Lithuania the qualitative research of reintegration is applied rarely, but it supplements and extends the results of quantitative research.

That is why the main aim of this paper is to analyze the aspects of remigrants in Lithuania in the context of emigration and remigration, because reintegration is closely related to them.

Reaching for this aim, there are presented in this paper the tendencies of emigration and remigration in Lithuania, are studied their causes, assessed disadvantages and benefits, given attention for explaining the reasons of remigrants coming back to homeland and means to stimulate remigration. While at the empirical level there are striven to analyze the reintegration experience and to identify characteristics of it.

In summary, there could be stated that the experience of remigrants' reintegration in Lithuania is varying, though economic and psychological characteristics of adjustment in homeland dominate. Remigrant who is integrating in Lithuania could be defined as a person who left it for economic incentives, but came back because of psychological integration problems in foreign countries, who gained useful and significant experience and seeks to apply it for implementation of positive changes in homeland, who objectively assesses his/ her economic welfare limited perspectives in Lithuania, though acknowledges that attachment to it, to familiar environment and people is stronger than influence of negatively formed image of country.

ĮVADAS

Modernusis XXI amžius sukūrė neįtikėtinas komunikacijos sistemas ir technologijas, kurios leidžia bendrauti visiems ir visur, kur tik yra priėjimas prie šių sistemų ir tiems, kurie moka jomis naudotis. Naudodamiesi šiais kanalais ir vis labiau finansiškai patrauklesnėmis transporto priemonėmis, asmenys gali lengvai keisti savo gyvenamą vietą ir naudotis galimybėmis susirasti sau tinkamą darbo vietą, taip neišvengiamai tapdami aktyvios darbo rinkos dalyviais globaliame pasaulyje. Tačiau toks procesas, įvardijamas kaip tarptautinė migracija, nėra paprastas. Priešingai, jis yra kompleksiškas ir dėl to sudėtinga jį analizuoti, įvertinti neigiamas ar teigiamas jo pasekmes atskirų individų ar valstybių lygmeniu.

Tarptautinės migracijos politikos formavimui ir įgyvendinimui įtakos turi įvairūs ekonominiai, socialiniai, politiniai, kultūriniai veiksniai, taip pat esami jos procesų, t. y. emigracijos ir imigracijos (atitinkamai asmenų išvykimo iš gimtosios šalies ir atvykimo į užsienio šalį) mastai šalyse. Siekiant tikslingai valdyti šiuos procesus, būtina išsami jų analizė, todėl nieko keisto, kad nuolat atliekami tarptautinės migracijos procesų moksliniai tyrinėjimai sukaupe didžiulę ekonominių, demografinių, kultūrinių ir politinių aspektų analizės patirtį, kurią sisteminti yra gana sudėtinga (Jasiulevičienė, R., 2008).

Visgi dažniausiai mokslininkai gilinasi į imigrantų integracijos problemas užsienio šalyse, mažiau dėmesio skirdami grįžtamajai migracijai ir grįžusių emigrantų reintegracijai. Kuriamos ir įgyvendinamos priemonės, skatinančios imigrantų kaip mažumos prisitaikymą prie daugumos visuomenės normų, taisyklių, įvairių gyvenimo aspektų, siekiama jiems suteikti ir užtikrinti vienodas teises. Tuo tarpu sugrįžusiems į savo gimtąją šalį emigrantams taip pat tenka dalyvauti integracijos procese. Gali pasirodyti, kad dalyvavimas šiame procese nėra toks intensyvus kaip išvykus į užsienio šalį, kai tenka prisitaikyti naujoje, svetimoje aplinkoje, tačiau ignoruoti jo nereikėtų.

Sugrįžusiųjų reintegracijos aspektas neturėtų būti atskiriamas nuo viso emigracijos proceso apskritai. Priešingai, jo analizė gali padėti nustatyti veiksnius, skatinančius sugrįžti. Specialistai pripažįsta, kad norint tai išsiaiškinti, būtina nustatyti ryšį tarp sugrįžimo pasirinkimo ir skirtingų emigracijos etapų, tokių kaip išvykimas iš namų, atvykimas į užsienio šalį, gyvenimas ir integracija joje. Be to, būtina atsižvelgti į tai, kad pasirinkimas sugrįžti dažnai priklauso nuo įvairių asmeninių ir socialinių bei ekonominių veiksnių, politinių aplinkybių, kurios greičiausiai pasikeitė nuo to laiko, kai asmuo buvo išvykęs. Visa tai turės įtakos reintegracijos procesui bei leis numatyti ilgalaikio sugrįžimo į gimtąją šalį sąlygas (International Organization for Migration, 2008).

Lietuvai, kaip valstybei, kurioje emigracijos mastai yra didžiausi, palyginus su kitomis Europos šalimis, reemigracijos proceso ir su juo susijusios reintegracijos ypatumų analizė yra svarbi, siekiant

įvertinti šalies galimybes sumažinti šio proceso mastus ir tempus ar bent tikslingai jį valdyti, numatant priemones, kurios leistų išvengti neigiamų emigracijos pasekmių ar jas minimalizuotų, taip pat leistų pasinaudoti teigiamais jos aspektais.

Taigi šio darbo tikslas – analizuoti emigravusiųjų reintegracijos aspektus jiems sugrįžus į Lietuvą emigracijos ir reemigracijos procesų kontekste, nes reintegracija yra glaudžiai su jais susijusi.

Siekiant šio tikslo, darbe teoriniu lygmeniu pateikiamos emigracijos ir reemigracijos tendencijos Lietuvoje, nagrinėjamos jų priežastys, vertinami trūkumai ir teikiama nauda, skiriamas dėmesys emigravusiųjų sugrįžimo priežastims paaiškinti bei priemonėms reemigracijai skatinti. Tuo tarpu empiriniu lygmeniu siekiama analizuoti emigrantų reintegracijos patirtį ir nustatyti atitinkamus jos ypatumus.

Darbo autorė reiškia padėką Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centro, Lietuvių gyvenusių užsienyje, visuomeninės organizacijos „Sugrįžus“ (LGUVO), Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento atstovams už bendradarbiavimą ir pagalbą, suteikiant informaciją apie emigracijos ir reemigracijos tendencijas Lietuvoje.

1. EMIGRACIJOS IR REEMIGRACIJOS PROCESŲ LIETUVOJE ANALIZĖ

1. 1 Emigracijos tendencijos Lietuvoje po 1990 metų

Pastaraisiais metais Lietuvai tenka susidurti su rimtais iššūkiais emigracijos proceso atžvilgiu. Nuolat didėjantis, o tarp naujų Europos Sąjungos šalių narių vienas didžiausių, išvykstančiųjų iš šalies skaičius verčia kalbėti apie precedento neturinčią patirtį, kai išvykimą dažniausiai sąlygoja ekonominės paskatos. Šios tendencijos susiformavo po nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais, kai dalis šalies gyventojų, mokslininkų įvardijamų kaip naujosios bangos emigrantai, ekonominiiais tikslais išvyko gyventi į užsienio šalis (Motieka et al., 2006).

Rimtai emigracijos situacija Lietuvoje susidomėta tik 2005 metais, kai Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, nelegaliai joje dirbusieji pradėjo legaliai forminti savo darbą, taigi ir savo buvimo/ gyvenamą vietą, o tai leido tiksliau įvertinti susidariusios situacijos mastus (visgi tikslus užsienio šalyse gyvenančių lietuvių skaičius nėra žinomas) (Motieka et al., 2006).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2005 metais Lietuva pirmavo Europoje pagal emigracijos mastus, o jos migracijos saldo tenkantis tūkstančiui gyventojų tai pat buvo didžiausias, todėl tai tapo pagrindine gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastimi. Manoma, kad vėliau tai gali neigiamai transformuotis ir į kitus demografinius procesus (Valstybės žinios, 2006).

2003 metais iš Lietuvos emigravo apie 11 tūkst. gyventojų, 2004-aisiais – 15, 2 tūkst., o 2005-aisiais emigravo 15, 6 tūkst. gyventojų (1 lentelė). Nors buvo prognozuojama, kad Europos Sąjungos plėtra neturės įtakos emigracijos iš senųjų šalių narių į naująsias didėjimui, tačiau jau praėjus dvejiems metams po Lietuvos įstojimo į ją, emigrantų skaičius buvo didesnis nei tikėtasi (Motieka et al., 2006). Statistikos departamento duomenys parodo, kad po įstojimo į Europos Sąjungą emigruojančiųjų skaičius išaugo ir nors 2006 metais jis kiek sumažėjo, tačiau išliko didelis, o neigiamo migracijos saldo sumažėjimo tendencijas sąlygojo padidėjęs imigravusiųjų skaičius.

Nuo 1990 iki 2007 metų iš Lietuvos iš viso emigravo 473, 5 tūkst. gyventojų. Po nepriklausomybės paskelbimo migracijos kryptis buvo į Rytų šalis: Rusiją, Ukrainą, Baltarusiją, nuo 1994 metų ji pasikeitė į Vakarų Europos šalis: Jungtinę Karalystę, Airiją, JAV, Vokietiją, Ispaniją (Valstybės žinios, 2006; Barcevičius et al., 2008). „Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos“ efektyvumui įvertinti Viešosios politikos ir vadybos instituto apklausų rezultatai parodė, kad tokią situaciją nulėmė susiformavusios politinės ir ekonominės aplinkybės, kadangi pastarosios šalys nuo 2004 metų Europos Sąjungos plėtros netaikė apribojimų naujų šalių narių darbuotojams dalyvauti jų darbo rinkose. Be to, daugelis Lietuvos gyventojų kaip pirmąją ar antrąją užsienio kalbą mokėjo anglų kalbą, o tai taip pat turėjo įtakos išvykimo pasirinkimui į šias šalis (Barcevičius et al., 2008).

1 lentelė. Tarptautinė migracija

Metai	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Imigravo	4694	5110	4728	5553	6789	7745	8609
Emigravo	7253	7086	11032	15165	15571	12602	13853
Migracijos saldo	-2559	-1976	-6304	-9612	-8782	-4857	-5244

Lietuvos statistikos departamentas (2007).

Dažniausiai išvyksta darbingo amžiaus jaunimas. 2005 metais penktadalis išvykusiųjų buvo 25 – 29 metų amžiaus, 20 – 24 metų amžiaus asmenys sudarė 16, 3 proc., 30 – 34 metų sudarė 12, 9 proc., vyresni nei 35 metų amžiaus asmenys sudaro tik labai nedidelę išvykstančiųjų dalį, jų emigruoja tik dešimtadalis. Beje išvyko kiek daugiau moterų nei vyrų, atitinkamai – 8 ir 7, 6 tūkst. Be to, kiti tyrimai parodė, kad ateityje planuoja išvykti 16, 2 proc. Lietuvos gyventojų (Valstybės žinios, 2006).

Jau minėtų Viešosios politikos ir vadybos instituto apklausų metu respondentai nurodė, kad pusė jų turi aukštąjį išsilavinimą (ši sąvoka apima universitetinį ir neuniversitetinį aukštąjį išsilavinimą), aukštesnįjį ir profesinį išsilavinimą nurodė turintys trečdalis respondentų, o vidurinį ir žemesnį buvo įgiję ketvirtadalis respondentų (Barcevičius, E. et al., 2008).

Tarptautinė migracija yra skirstoma į kelis jos tipus, tačiau svarbiausia yra darbo (kitaip ekonominė) migracija, kuri apibrėžiama kaip išvykimas iš Lietuvos įsikurti užsienio šalyje, siekiant geresnės gyvenimo kokybės, didesnio darbo užmokesčio, geresnių darbo ir gyvenimo sąlygų, ar dėl kitų ekonominių priežasčių (Valstybės žinios, 2007). Būtent šis emigracijos tipas dominavo Lietuvoje nuo 1994 metų ir turi tendenciją toliau dominuoti (Motieka, E. et al., 2006). 2008 metų duomenimis 67 proc. emigrantų buvo dirbantys, 19 proc. derino darbą ir studijas, 5, 5 proc. nedirbo, nes augino vaikus, dar 3 proc. nerado darbo. Kvalifikacijos atžvilgiu daugiau nei trečdalis emigrantų, t. y. 37 proc. dirbo jų kvalifikaciją atitinkančius darbus, tačiau didesnė jų dalis, t. y. 40 proc. nurodė, kad kvalifikacija neatitiko jų turimos ir teko tenkintis žemesnės kvalifikacijos darbais, tačiau teigiama yra tai, kad žemesnį išsilavinimą įgiję emigrantai dirbo aukštesnės kvalifikacijos reikalaujančius darbus (Barcevičius, E. et al., 2008).

Remiantis šiomis emigracijos tendencijos galima sudaryti atitinkamą emigranto portretą. Emigrantas/ -ė yra jaunesnis/ -ė nei 30 metų amžiaus, turintis/ -i aukštąjį išsilavinimą, išvykęs/ -usi į Europos Sąjungos šalis dėl jį/ -ą paskatinusių ekonominių priežasčių.

Šios tendencijos taip pat leido įvertinti susidariusią nepalankią emigracijos situaciją Lietuvoje ir privertė ieškoti atitinkamų priežasčių, veiksnių, turinčių įtakos emigracijos procesui.

1. 1. 1 Emigracijos priežastys

Emigracijos procesui įtakos turi įvairūs ekonominiai, geografiniai, etniškumo, politiniai veiksniai tarp gimtosios ir užsienio šalių (The United Nations department of economic and social affairs, 1997).

Emigraciją paskatinti gali palanki kitos šalies ekonominė ir socialinė situacija, kai šalis pasiūlo geras gyvenimo sąlygas, užtikrina aukštą švietimo sistemos lygį, suteikia socialinės apsaugos garantijas ir pan. (The United Nations department of economic and social affairs, 1998). Be to, svarbus ir šalių išsivystymo lygis bei jų politinė ir biurokratinė sistema, nors ir nevisada migracijos procesas gali būti veikiamas politinių pokyčių (The United Nations department of economic and social affairs, 1997).

Aiškindami migracijos procesų priežastingumą mokslininkai pateikia „stūmimo-traukimo“ modelio idėją, kuria teigiama, kad emigraciją skatina stūmimo ir traukos (push and pull) veiksniai. Stūmimo – ekonominiai (atlyginimų skirtumai, nedarbo lygis, žemas pragyvenimo lygis ir pan.) bei politiniai (politinis nestabilumas) (Pilietinės visuomenės institutas, 2005; Castles, S., Miller, M. J., 1998). Traukos – kitų šalių imigracijos politika, geografinė padėtis, kultūrinis suderinamumas, didesnės pajamos, geresnė gyvenimo aplinka ir pan. (Pilietinės visuomenės institutas, 2005).

Lietuvai yra būdingi tokie stūmimo veiksniai kaip: sunkumai susirasti darbą; maži atlyginimai; nepatenkinamos gyvenimo sąlygos; noras gyventi su jau išvykusia šeima. Traukos veiksniai: kultūrinis suderinamumas (tarp užsienio šalies ir gimtosios šalies), mažesni mokesčiai. Visgi svarbiausi yra stūmimo veiksniai (Pilietinės visuomenės institutas, 2005).

Išvykimui iš Lietuvos įtakos turi ir emigracijos infrastruktūra, t. y. neformalūs ar draugystės ryšiai, kurie paskatina emigracines nuotaikas, palengvina išvykimą ir suteikia naudingos informacijos. Kaip jau minėta Lietuvos integracija į Europos Sąjungą taip pat turi įtakos šiam procesui ir turės jos ateityje (Valstybės žinios, 2006).

Emigraciją skatina maži atlyginimai gimtojoje šalyje bei asmenų siekis išlaikyti pakankamas pajamas, kad galėtų patenkinti svarbiausius poreikius ir taip investuoti bent į minimalią savo gyvenimo gerovę (The United Nations department of economic and social affairs, 1997).

Motyvaciją emigruoti skatina ne tik ekonominiai veiksniai, bet ir keletas kitų, kuriuos A. Dumčius Lietuvos Respublikos Seimo 2006 metais surengtoje konferencijoje „Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai“ įvardijo neigiamomis socialinėmis ir psichologinėmis motyvacijomis, kai nepasitikima savo valstybe dėl socialinio neteisingumo, nemoralios politikos, kai nuvertinamas asmenų darbas. Tokią nuomonę papildė L. Mogenienės teiginys, kad „kiekvienas emigravęs Lietuvos žmogus yra tiesioginė nesėkmingos politikos

išraiška“, nes išvykstama uždarbiauti svetur ne vien tik dėl ekonominių motyvų, bet taip pat ir dėl nusivylimo socialiniu bei politiniu šalies gyvenimu (Valstybės žinios, 2006).

Yra ir tokių asmenų, kurie nori išvykti ne tik dėl ekonominių veiksnių, bet ir tam, kad praplėstų savo akiratį, sužinotų apie gyvenimą kitose šalyse, pamatytų pasaulio (Sipavičienė, 1997). Panašias tendencijas patvirtina Viešosios politikos ir vadybos instituto specialistų atliktos apklausos, naudotos „Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos“ efektyvumui vertinti. Jos parodė, kad net 56, 6 proc. išvykusiųjų apsisprendimui emigruoti įtakos turėjo noras daugiau pamatyti, pažinti užsienio šalis, susipažinti su naujais žmonėmis, naujais darbo metodais, jiems buvo svarbu išbandyti save. Finansiniai veiksniai turėjo mažesnės įtakos, nors pusė emigravusiųjų ir nurodė, kad išvykimo priežastis buvo nepakankamas pajamų lygis, o penktadalis išvyko, nes negalėjo rasti darbo Lietuvoje. Tokia pati dalis emigrantų pasirinko išvykimą į užsienio šalis, nes jose norėjo įgyti išsilavinimą ar dirbti mokslinį darbą (Barcevičius et al., 2008).

Išvykimo į užsienio šalis priežastys gana įvairios, tačiau pastebima tendencija, kad emigracijos procesą skatina ne tik ekonominiai veiksniai, bet tam įtakos turi ir kiti dažnai psichologiniai faktoriai. Galima manyti, kad tokias tendencijas nulėmė gerėjančios ekonominės sąlygos Lietuvoje ir svarbesniu išvykimo veiksniu tapo ne geresnės ekonominės gerovės galimybės užsienyje, bet noras siekti profesinio tobulėjimo (dirbamo) darbo srityje, noras daugiau pažinti, įgyti naujų žinių. Nepaisant to, emigracija neatsiejama nuo ekonominių veiksnių įtakos, kuri pasireiškia išvykimu į užsienio šalis dėl žemo pajamų lygio (mažo darbo užmokesčio) Lietuvoje.

1. 1. 2 Emigracijos pasekmės

Europos Sąjungoje dėl bendros darbo rinkos vystymo plinta idėja, kad tarptautinė migracija yra galinga jėga, skatinanti ekonominę vystymąsi bei populiacijos augimą (Duvell ir Jordan, 2002; The United Nations population division, 1997), tačiau Lietuvai, kaip šaliai, iš kurios asmenys išvyksta, ji yra žalinga, ypač jei tai yra ilgalaikė emigracija. Valstybė, skyrusi lėšas asmenų išsilavinimui, jas praranda, kaip ir specialistus. Aktualiu tampa gyventojų skaičiaus mažėjimo klausimas, dėl ko blogėja demografinė situacija, kai tai gali transformuotis į tokius demografinius procesus kaip santuoka, šeima, gimstamumas, kurie nulems neigiamus jų rodiklius (Pilielinės visuomenės institutas, 2005; Valstybės žinios, 2006).

Emigracija turi įtakos ir darbingo amžiaus žmonių skaičiaus sumažėjimui (Pilielinės visuomenės institutas, 2005). Mažėjant darbo jėgai, mažėja ir užsienio šalių investicijos, taip mažinama verslo plėtra atsiliepianti ir bendrai ekonomikos plėtrai. Mažėja mokesčių mokėtojų skaičius, todėl didėja valstybės našta užtikrinti ekonominį saugumą senyvo amžiaus gyventojams (Valstybės žinios, 2006).

Trumpalaikės emigracijos neigiamas poveikis Lietuvai taip pat akivaizdus. Dėl pastarosios sumažėja socialinio draudimo įmokų (Pilietinės visuomenės institutas, 2005). Nors A. Dumčiaus nuomone, išsakyta jau minėtoje konferencijoje, trumpalaikė emigracija yra naudinga, nes sumažėja nedarbas, padidėja pajamos, įgyjama darbo patirties, o ilgalaikė yra žalinga, nes dalis išvykusiųjų negrįžta, nutautėja (Valstybės žinios, 2006).

Dažnai tarp emigrantų egzistuoja įsitikinimas, kad iš emigracijos jie bet koku atveju turės kokios nors materialinės naudos ir to siekia nepaisydami įvairių sunkumų: prastų gyvenimo ir darbo sąlygų, išsiskyrimo su šeima ir pan. Išsiskyrimas su pastarąja turi neigiamų pasekmių, ypač dėl vaikų auginimo ir auklėjimo (Lucas, 2005). Vaikai, palikti artimųjų, draugų globoje patiria stresą, jiems sunku susitaikyti su tėvų išvykimu, dėl to atsiranda elgesio, psichologinių problemų, vaikams sunku užmegzti socialinius kontaktus, atsiranda problemų mokykloje, nors neretai tėvai teisinasi, kad būtent dėl vaikų gerovės priima sprendimą išvykti į užsienio šalį, kad galėtų skirti uždirbtas pajamas jų mokslams, geresnėms ateities perspektyvoms.

Teigiami emigracijos bruožai taip pat egzistuoja. Dėl jos, kaip jau minėta aukščiau, šalyje sumažėja nedarbas (įtampa darbo rinkoje), dėl to mažesnis ir socialinės paramos poreikis; grįžusieji būna įgiję teigiamos darbo patirties; užsienio šalyje uždirbti pinigai suvartojami Lietuvoje; sumažėja ekonominė našta šeimoje (Pilietinės visuomenės institutas, 2005). Emigrantų siunčiamos namo pinigines perlaidos gali pagerinti jų šeimos narių gyvenimo standartus, nors valstybei tai neturės didelės naudos, jei pinigai bus skirti tik vartojimui, o ne didesnėms investicijoms, nors bus naudinga žmogiškojo kapitalo vystymui, jei asmenys daugiau pinigų skirs sveikatos apsaugai, gyvenamajam būstui įsigyti, mokslui ir pan. (The United Nations department of economic and social affairs, 1997).

Visgi teigiamus emigracijos aspektus atsveria neigiami, o Lietuvoje specialistų surinkti statistiniai duomenys apie didelius emigracijos mastus, atlikti kiti tyrimai sudarė prielaidas pradėti svarstymus apie kylančias socialines, ekonomines, politines, demografines grėsmes šaliai (Motieka et al., 2006), ypač dėl pastarosios, kai nuolat mažėja gyventojų skaičius, o tai kaip jau pateikta aukščiau neigiamai veikia ir kitas šalies gyvenimo sritis. Be to, jau minėtoje Lietuvos Respublikos Seimo organizuotoje konferencijoje emigracija net buvo įvardinta kaip didžiausia nekarinė grėsmė Lietuvai (Valstybės žinios, 2006). Nors pabrėžiama, kad emigracijos procesas gali pakenkti Lietuvos ekonomikai, kitoms jos gyvenimo sritims, tačiau tam tikras jo pasekmes gali sumažinti reemigracijos procesas, kai išvykusieji sugrįžta į savo gimtąją šalį, todėl pastarąjį būtina skatinti.

Manoma, kad tikrąsias emigracijos pasekmes Lietuva pajus po dešimties – penkiolikos metų (Pilietinės visuomenės institutas, 2005), tačiau svarbiausia yra šalies sugebėjimas pasinaudoti emigracijos privalumais bei turimomis galimybėmis, kurios leistų tinkamai reaguoti į neigiamus jos aspektus.

1. 2 Reemigracijos tendencijos Lietuvoje po 1990 metų

Pastaraisiais metais pastebimos grįžtančių į Lietuvą emigrantų skaičiaus didėjimo tendencijos. 2001 – 2007 metais savo sugrįžimą į šalį deklaravo 22, 6 tūkst. gyventojų, daugiausia 2006 ir 2007 metais. Be to, manoma, kad šis skaičius yra kur kas didesnis, nes dalis grįžusiųjų nedeklaruoja savo sugrįžimo į Lietuvą (Barcevičius et al., 2008). Tokie asmenys vadinami sugrįžtančiais emigrantais. Tai asmenys, kurie sugrįžta į savo gimtąją šalį po tam tikro laiko, kurį gyveno užsienio šalyse (Castles, 2000; Valstybės žinios, 2007).

Pasinaudojus Migracijos departamento pateikiamais statistiniais reemigracijos proceso duomenimis, galima matyti, kad bent jau nuo 2005 metų tendencijos grįžti į Lietuvą nors ir nežymiai, tačiau didėja, o sugrįžusiųjų dalis nėra labai menka, nes 2006 ir 2007 metais sugrįžo šiek tiek daugiau nei pusė išvykusiųjų, lyginat tų pačių metų emigravusiųjų ir reemigravusiųjų skaičių (2 lentelė). Didžiausiais išvykstančiųjų traukos centrais išlieka Europos Sąjungos valstybės, tačiau ir didžiausias sugrįžtančiųjų skaičius yra būtent iš šių valstybių.

2 lentelė. Lietuvos Respublikos piliečių emigracija ir reemigracija

Metai	2003	2004	2005	2006	2007
Lietuvos Respublikos piliečiai, išvykę į Europos valstybes	7103	9970	11194	8567	9831
Lietuvos Respublikos piliečiai, sugrįžę iš Europos valstybių	1522	2601	4103	4887	5361
Lietuvos Respublikos piliečiai, išvykę tik į Europos Sąjungos valstybes	-	-	9841	7417	8570
Lietuvos Respublikos piliečiai, sugrįžę tik iš Europos Sąjungos valstybių	-	-	3162	3766	4295
Išvykę Lietuvos Respublikos piliečiai, iš viso	10725	13249	13306	10281	11422
Sugrįžę Lietuvos Respublikos piliečiai, iš viso	1724	2966	4705	5508	6141

Migracijos departamento duomenys (2005, 2006, 2007, 2008).

Pasinaudojus jau minėtų Viešosios politikos ir vadybos instituto naudotų apklausų rezultatais, paaiškėjo, kad dažniausiai grįžta vidutinio amžiaus emigrantai, t. y. 30 – 49 metų asmenys ir jie sudaro 44, 4 proc. visų grįžtančiųjų. Dažnai grįžta ir jauni emigrantai, kurie pagal grįžimo tendencijas užima antrą vietą po vidutinio amžiaus emigrantų. Pastarieji užsienio šalyse praleidžia ilgesnį laiką, daugiau nei pusė jų ten praleido vidutiniškai nuo 1 iki 3 metų, o jaunimas grįžta po trumpesnio užsienio šalyse praleisto laikotarpio, trečdalis jų grįžo ten gyvenę nuo 1 iki 2 metų.

Išsilavinimo atžvilgiu didžiausią dalį sugrįžusių emigrantų sudarė asmenys, neturintys aukštojo išsilavinimo. Jie buvo įgiję profesinį išsilavinimą ir tai sudarė 27, 4 proc. Tuo tarpu aukštąjį išsilavinimą buvo įgijęs nors ir mažesnis, tačiau panašus skaičius grįžusiųjų, kuris sudarė 26, 4 proc. Turintys vidurinį ir aukštesnįjį išsilavinimą sugrįžusieji sudarė po 20 proc.

Darbas buvo pagrindinė į Lietuvą grįžusių emigrantų veikla užsienio šalyse, ja užsiėmė net 86 proc. grįžusiųjų. Moterys dažniausiai dirbo aptarnavimo sektoriuje ir tai sudarė 44, 6 proc., nedidelė jų dalis dirbo ir sveikatos priežiūros bei socialinio darbo sektoriuose, tai sudarė 12, 7 proc. Vyrai dažniausiai dirbo statybų sektoriuje, čia jų dirbo 40 proc. Žemės ūkyje ir apdirbamojoje gamyboje dirbo panašus moterų ir vyrų skaičius – po 16 – 18 proc.

Kvalifikacijos atžvilgiu trečdalis sugrįžusių emigrantų Lietuvoje dirba pagal jų turimą kvalifikaciją, nors ją atitinkantį darbą dirbo daugiau vyrų nei moterų, atitinkamai – 39, 4 ir 19, 1 proc. Užsienio šalyse dirbę žemesnės kvalifikacijos darbus, didžioji dalis sugrįžusių į Lietuvą emigrantų čia dirba aukštesnės kvalifikacijos darbus, jie sudaro net 63, 4 proc.

Sugrįžę į Lietuvą emigrantai apsigyvena šalies didmiesčiuose ir miestuose, atitinkamai – 47, 5 ir 35 proc. Gyvenimo sąlygų atžvilgiu net du trečdaliai grįžusių emigrantų turėjo savo nuosavą būstą, tačiau net 41 proc. nurodė, kad pablogėjo jų gyvenimo sąlygos, nors trečdaliui jos pagerėjo.

Apskritai sugrįžę emigrantai nurodo, kad prisitaikyti Lietuvoje yra nesudėtinga, taip mano net 60, 8 proc. sugrįžusiųjų. Ilgiau nei 5 metus užsienio šalyse gyvenusiems emigrantams prisitaikyti Lietuvoje buvo sunkiau, taip nurodė 60 proc. iš jų. Prisitaikymą Lietuvoje palengvina turėtas glaudus ryšys su ja, gyvenant užsienio šalyse. Kai emigrantai jautėsi gimtosios šalies dalimi, stiprų ryšį su ja, jiems prisitaikymas nesukėlė jokių sunkumų. Taip nurodė 39 proc. sugrįžusiųjų.

Manoma, kad gyvenimo užsienio šalyse trukmė turi įtakos pasirinkimui sugrįžti į Lietuvą, nes kuo ji ilgesnė, tuo mažėja tikimybė, jog bus pasirinktas sugrįžimas į savo gimtąją šalį. Net 90, 1 proc. tik vieną kartą emigravusiųjų į Lietuvą grįžo mažiau nei po 3 gyvenimo užsienio šalyse metų.

Planų sugrįžti į Lietuvą turi trečdalis emigravusiųjų, nors tik 15, 4 proc. yra apsisprendę tai padaryti. Pakankamai didelė dalis, t. y. 35 proc. emigravusiųjų neketina grįžti, panaši dalis – 32 proc. nėra apsisprendę dėl savo sugrįžimo į Lietuvą (Barcevičius et al., 2008).

Šios reemigracijos tendencijos leidžia tikėtis, kad sugrįžusių emigrantų ateityje nors ir nežymiai, tačiau daugės, todėl aktualiu tampa priežasčių, paskatinusių apsisprendimą sugrįžti į Lietuvą, identifikavimas.

1. 2. 1 Reemigracijos priežastys

Emigrantus paskatinti grįžti gali įvairūs veiksniai. R. Lucas (2005) manymu, įtakos asmenų sugrįžimui turi pasikeitusi užsienio šalies ekonominė padėtis ar pagerėjusi gimtojoje; atsiradęs fiziologinis veiksnys – senėjimas; atsiradę nenumatyti įsipareigojimai gimtojoje šalyje. Vis dėlto dažniausios priežastys yra pasiektas pakankamas pajamų lygis ir išsipildę ar neišsipildę lūkesčiai užsienio šalyje. Tie, kurie planavo sugrįžti uždirbę tam tikrą kiekį pinigų, sugrįžta. Kiti gali tai padaryti dėl išsekusių materialinių išteklių, kurie baigėsi dėl per ilgo geresnio darbo ieškojimo, ar tiesiog dėl to, kad buvo blogai informuoti apie geresnio gyvenimo galimybes užsienio šalyse ir teko nusivilti joms neišsipildžius.

Psichologo G. Navaičio (cit. Ražanauskaitė, 2008) įsitikinimu, emigraciją daugiausia lemia ekonominės priežastys, o reemigraciją – psichologinės. Kaip vieną iš tokių priežasčių, psichologas nurodo nesugebėjimą prisitaikyti prie užsienio šalies kultūros, tradicijų, naujų bendravimo taisyklių, kuris nulemia sugrįžimą į emociškai patrauklesnę šalį, savo gimtąją šalį.

Manoma, kad apsisprendimui grįžti namo įtakos turi ir situacija gimtosios šalies darbo rinkoje (The United Nations department of economic and social affairs, 1997). R. Lucas teigimu (2005), emigrantai, palaikantys ryšius su gimtojoje šalyje likusiais artimaisiais ir draugais, žino apie situaciją joje ir jei ji pagerėja jie dažnai sugrįžta bei bando įsikurti iš naujo, tikėdamiesi iš tokio sprendimo geriausio rezultato. Visgi Lietuvoje situacija yra priešinga. Viešosios politikos ir vadybos instituto apklausų duomenimis, pagerėjusi ekonominė Lietuvos situacija, gyvenimo kokybė šalyje, sugrįžti paskatino tik nedidelę dalį emigrantų, kurie sudarė vos 11 proc. Atsižvelgiant į šį procentą, galima manyti, kad teigiami ekonominiai pokyčiai šalyje nebuvo tokie dideli, kad paskatintų išvykusių sugrįžti, ypač jei užsienyje ekonominės perspektyvos yra geresnės nei Lietuvoje. Be to, galima kalbėti ir apie kitus veiksnius ne tik ekonominius, kurie taip pat galėjo prisidėti prie apsisprendimo pasilikti užsienio šalyse.

Tuo tarpu A. Sipavičienė, įvertinusi oficialios statistikos duomenis, nurodo, kad grįžtančiųjų į Lietuvą dalis yra labai nedidelė, o įvertinti grįžtamąją emigraciją ir nustatyti jos priežastis bei pasekmes yra sudėtinga dėl tyrimų trūkumo (Valstybės žinios, 2006). Tačiau tokiai nuomonei prieštarauja 2005 metais Viešosios politikos ir vadybos instituto specialistų atliktas „Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į tėvynę priemonių“ tyrimas, kuris parodė, kad didžiausios įtakos emigrantų apsisprendimui sugrįžti turi kultūriniai/ socialiniai ir ekonominiai veiksniai. Pastarieji apima: darbo užmokesčio, darbo/ karjeros perspektyvas Lietuvoje; ekonominę ir verslo aplinką; ekonominę, socialinę, kultūrinę infrastruktūrą ir gyvenimo kokybę šalyje. Kultūriniu/ socialiniu požiūriu yra svarbūs: integracijos užsienio šalyje sunkumai; tėvynės, namų, artimųjų, draugų ilgesys; noras gyventi savo kultūrinėje aplinkoje; patriotizmas, noras dalyvauti Lietuvos

visuomeniniame, politiniame gyvenime; šemos aplinkybių ar socialinio statuso pasikeitimas (Barcevičius et al., 2005). Pastarąjį tyrimą papildė ir C. B. Brettell (Brettell ir Hollifield, 2000), pasinaudojusi Gmelch tyrimų duomenimis, kuriais nustatyta, kad grįžti emigrantus į gimtąją šalį kur kas labiau nei ekonominiai veiksniai skatina ryšys su šeima ir artimaisiais.

Svarbu nustatyti ir priežastis, kurios sulaiko nuo sugrįžimo į Lietuvą. Tarp tokių Viešosios politikos ir vadybos instituto specialistų atlikto tyrimo duomenimis dominuoja aukštas korupcijos lygis, per didelis biurokratizmas, neaiškios Lietuvos ekonomikos plėtros galimybės, taip pat politinė situacija šalyje. Valstybės politika emigracijos atžvilgiu taip pat nėra veiksminga, nes tik trečdalis išvykusiųjų ją įvertino kaip reikšmingą veiksnį, skatinantį jų sugrįžimą. Be to, dalies emigravusiųjų sugrįžimą į Lietuvą apsunkina reikalingos informacijos trūkumas. Tokie klausimai kaip mokesčių mokėjimas, įgyto užsienio šalyse stažo, kvalifikacijos pripažinimas Lietuvoje, teikiamų valstybės paslaugų prieinamumas ar panašūs yra labai aktualūs norintiesiems sugrįžti (Barcevičius et al., 2008).

Tuo tarpu prasidėjusi pasaulio ekonominė krizė taip pat koreguoja emigravusiųjų sugrįžimo ir ketinančių emigruoti planus. S. Tvirbutis (2009) teigimu, šiuo metu asmenis išvykti skatina ne geresnio gyvenimo galimybės, noras daugiau užsidirbti, bet noras išgyventi, nes pajamos nuolat mažėja, didėja skolos, įsiskolinimai bankams, šalyje vis labiau auga nedarbo lygis.

Lietuvos valstybei, siekiant išvengti tokios nepalankiai susiklosčiusios emigracijos situacijos bei mažinti jau anksčiau atsiradusias neigiamas jos pasekmes, būtina numatyti ir įgyvendinti atitinkamas veiksmingas priemones šiam procesui valdyti, tačiau akivaizdu, kad šiam tikslui įgyvendinti būtinas tarptautinės migracijos klausimus kuruojančių institucijų ir įvairių specialistų bendradarbiavimas, nes atsiranda šio proceso analizės neatitikimų, išskyla informacijos trūkumas.

1. 2. 2 Priemonės reemigracijai skatinti

Dažnai dėl emigracijos proceso dinamiškumo, ekonominių, politinių pokyčių, išvykimo į užsienio šalis ir sugrįžimo į gimtąją prižasčių įvairovės, statistinių duomenų trūkumo sunku apibrėžti šį procesą ir numatyti galimas jo pasekmes bei kaip į jas reaguoti, kokių iniciatyvų imtis (The United Nations population division, 1997).

Tarptautinės migracijos organizacijos siūlymu, besivystančios šalys (tarp tokių yra ir Lietuva) turėtų daugiau dėmesio skirti žmogiškųjų išteklių organizavimui ir numatyti gabių asmenų integraciją į vietinę darbo rinką, taip pat numatyti geresnių darbo sąlygų galimybes kvalifikuotiems darbuotojams, apskritai plėsti emigrantų susigrąžinimo iniciatyvas (The United Nations, 1998). Nors kelios šalys mėgino įgyvendinti emigrantų susigrąžinimo programas, tačiau jos pasirodė esančios neveiksmingos, be to, nebuvo atliekamas ir išsamus jų vertinimas (Lucas, 2005). Tokia

emigravusiųjų susigrąžinimo praktika yra taikoma ir Lietuvoje, o atlikti naujaisi jos efektyvumo vertinimai taip pat neleidžia pateikti teigiamų išvadų.

Mokslinių tyrimą atlikę Viešosios politikos ir vadybos instituto specialistai vertinę „Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos“ efektyvumą (2008), išskyrė tik tuos tikslus ir priemones, kurie strategijoje yra tiesiogiai susiję su emigracijos proceso reguliavimu, tiksliau mažinimu, ir nustatė, kad valstybės politikos priemonės, turinčios skatinti emigravusiųjų sugrįžimą neturi didelės įtakos šiam procesui.

Apskritai „Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos“ pagrindinis tikslas pasirūpinti, kad šalyje netrūktų darbo jėgos ir būtų sumažintos neigiamos emigracijos pasekmės, dėl ko būtina siekti darbo rinkos poreikių patenkinimo ir išvykusių emigrantų skatinimo sugrįžti į Lietuvą. Tačiau priemonės išvykusiųjų skaičiui mažinti labiausiai orientuojasi į jų informavimą ir konsultavimą, platinant informaciją apie situaciją Lietuvoje, taip pat ryšių su išvykusiais palaikymą ir jų visuomeninės veiklos skatinimą užsienio šalyse, kuriant sąlygas lietuviškai kultūrai palaikyti. Siekiama išvykusiųjų pritraukti į Lietuvą ir įgyvendinant įvairias jų susigrąžinimo programas tiek darbo, tiek mokslo srityse, palengvinant jų įsidarbinimą, darbą mokslinėje srityje, pripažįstant jų kvalifikacijas ar integruojant sugrįžusių emigrantų vaikus į bendrojo lavinimo sistemą (Valstybės žinios, 2007). Visgi pastarosioms programoms skiriama mažiau dėmesio.

Visos šios priemonės leidžia tikėtis, kad emigravusiųjų ryšių su Lietuva palaikymas neleis jiems atitrūkti nuo gimtosios šalies visuomeninio, kultūrinio, politinio gyvenimo, nebus galutinai prarastas intelektualinis potencialas, mažinantis šalies ekonomikos augimo galimybes. Be to, žinant, kad išvykimo į užsienio šalis pasirinkimui daugiausiai įtakos turi ekonominės paskatos, o sugrįžimo į Lietuvą pasirinkimą, kaip mano dauguma specialistų, nulemia ne tik ekonominiai veiksniai, bet ir psichologiniai aspektai, todėl galima teigti, kad priemonės, skatinančios ryšių palaikymą su gimtąją šalimi, yra tikslingos.

C. Boswell (2005) teigimu, emigraciją pristabdyti gali prevencinės priemonės gimtojoje šalyje, t. y. socialinių ir ekonominių sąlygų gerinimas jos viduje. Taigi valstybė turi stengtis užtikrinti tinkamas socialines ir ekonomines sąlygas savo piliečiams, kad pastarųjų noras išvykti gyventi ir dirbti svetur sumažėtų (Pilietinės visuomenės institutas, 2005). Lietuvos emigracijos politikos prioritetai ir yra atiduodami būtent šių sąlygų užtikrinimui bei gerinimui.

A. Sipavičienė, orientuodamasi į aukščiau pateiktus politikos prioritetus, Lietuvos Respublikos Seimo organizuotoje konferencijoje plačiai ir išsamiai pateikė galimus sprendimo būdus emigracijos procesui mažinti. Ji siūlė atlikti išsamesnę proceso analizę, numatyti ir įgyvendinti priemones emigrantų išvykimui bei sugrįžimui fiksuoti, taip pat kaip vieną iš prevencinių priemonių taikyti informavimą apie galimus emigracijos pavojus, o jau išvykusius informuoti apie reemigracijos galimybes, nuolat palaikyti su jais ryšį, teikiant pagalbą emigrantų bendruomenėms.

Mažinant emigracijos mastus, buvo pasiūlyta orientuotis į Lietuvos ekonomikos plėtrą, darbo rinkos pokyčius, kurie labiau motyvuotą dalyvavimą joje. Dėmesys turėtų būti skiriamas ir palankios socialinės aplinkos kūrimui šalyje. Analizuojant „protų nutekėjimo“ problemą, buvo pasiūlyta reformuoti švietimo sistemą, ją pritaikant prie šalies darbo rinkos poreikių. Glaudus bendradarbiavimas su tarptautinėmis organizacijomis, dirbančiomis migracijos srityje, panašią patirtį turinčiomis šalimis taip pat prisidėtų prie galimų sprendimo būdų emigracijos procesui mažinti numatymo ir jų įgyvendinimo. Susidariusią situaciją sušvelnintų migracijos politika vykdoma visais lygiais (nors šios politikos rezultatų tikėtis galima tik po kelių metų), užsienyje uždirbtų pinigų legalizavimas ir verslo steigimo supaprastinimas (Valstybės žinios, 2006). Visgi A. Sipavičienė priduria, kad nors Lietuvoje emigracija įvardijama kaip viena iš nacionalinio saugumo grėsmių, tačiau priemonių šiai padėčiai keisti vis dar trūksta, o tos, kurios yra taikomos atskirų institucijų, neužtikrina efektyvumo (Valstybės žinios, 2006).

Pasiūlymus emigracijos procesui mažinti konferencijoje pateikė ir A. Kazlauskienė, pasinaudojusi 2004 – 2005 metais atlikto Kauno technologijos universiteto „protų nutekėjimo“ tyrimo duomenimis, ji nurodė, kad grįžtamąją emigraciją labiausiai paskatintų geresnės darbo ir profesinės realizacijos sąlygos, ypač konkurencingas su užsienio šalimis darbo užmokestis ir geresnės darbo perspektyvos (Valstybės žinios, 2006).

Lietuvos Respublikos Seimo organizuotoje konferencijoje buvo priimta ir „Rezoliucija dėl nuoseklios valstybės politikos emigracijos procesams valdyti“, kurioje taip pat siūlomos įvairios emigracijos mažinimo priemonės. Siūloma sudaryti palankias gyvenimo Lietuvoje sąlygas, numatyti pagalbą verslo plėtrai ir tiesioginėms užsienio investicijoms pritraukti, efektyviau spręsti norinčiųjų sugrįžti teisinės ir finansinės problemas, konsultuoti ir informuoti sugrįžusiuosius, didinti jaunų šeimų gerovę, numatyti gyventojų pajamų didinimo galimybes, įdiegti emigracijos proceso stebėsenos ir situacijos analizės sistemą, vertinti valstybės institucijų administracinį pajėgumą emigracijos procesui mažinti, skirti dėmesį palankesnių dalyvavimo darbo rinkoje sąlygų sudarymui, diegti intelektualio kapitalo išlaikymo ir pritraukimo programas bei kiti pasiūlymai. Tačiau šių pasiūlymų efektyvumą galima vertinti remiantis E. Barcevičiaus konferencijoje pateiktu jų apibendrinimu, jog nors ir dedamos didelės pastangos jiems įgyvendinti, jos nevisada duoda norimų rezultatų (Valstybės žinios, 2006).

Apskritai emigracijos ir reemigracijos procesams Lietuvoje skiriamas didelis politikos dėmesys, tačiau pasiūlymai juos valdyti ir sumažinti neigiamas jų pasekmes yra labiau pastebimi teoriniu lygmeniu nei praktiniu. Kaip jau minėta emigracijos keliamomis grėsmėmis pradėta domėtis gana neseniai (tik nuo 2005 metų), todėl daugiausiai orientuojamasi į gilesnę emigracijos proceso analizę, išvykimo ir sugrįžimo priežastis, kurios leistų įvertinti emigracijos ir reemigracijos tendencijas bei numatyti priemones pastarajai skatinti. Visgi priemonės, pasiūlymai yra labai

abstraktūs, tinkantys visų Lietuvos piliečių situacijai pagerinti ir nevertėtų jų priskirti tik vienai visuomenės grupei, šiuo atveju emigrantams. Kyla abejonių ir dėl pačių priemonių įgyvendinimo, nes jos reikalauja didelių valstybės finansinių išteklių, taip pat žmogiškojo kapitalo resursų, skirtų numatytų priemonių organizavimui ir įgyvendinimui bei aiškios politinės valios.

Visgi Lietuvos Respublikos Seimo organizuotoje konferencijoje M. Adomėnas pateikė nuomonę, jog dominuoja požiūris, kad emigraciją lemia ekonominės paskatos ir valstybei jis yra priimtinas, nes palengvina sprendimų, emigracijos mastams mažinti ar bent kiek juos valdyti, paieškas, o bandymų paveikti asmenis individualiu lygiu yra atsisakoma dėl jų įgyvendinimo sudėtingumo. Tuo tarpu E. Barcevičius nurodė, kad Lietuvos institucijos, įgyvendinančios priemones, skatinančias emigrantus sugrįžti, susiduria su veiklos efektyvumo problema. Sėkmingai įgyvendinti numatytus tikslus institucijoms trukdo jų atliekamų funkcijų dubliavimasis, trūksta jų veiklos koordinavimo, gilesnio ir platesnio požiūrio į emigraciją kaip kompleksinę reiškinį (Valstybės žinios, 2006).

Institucijų, dirbančių tarptautinės migracijos srityje, atliekamų funkcijų dubliavimosi problema teko taip pat įsitikinti dalyvaujant Lietuvos darbo biržos ir EURES Lietuva (Europos užimtumo tarnyba Lietuvoje) 2008 metais gruodžio mėnesį surengtoje konferencijoje „Comeback campaign for compatriots working abroad“, kai vienas iš EURES Skandinavijos atstovų atkreipė dėmesį į pranešimus pristačiusių institucijų atliekamos veiklos panašumą. Pastarasis buvo akivaizdus, tačiau buvo paaiškinta, jog egzistuoja skirtumai tarp valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų (kurių atstovai ir dalyvavo konferencijoje), nes atitinkamai vienoms reikia tikslingai laikytis nustatytos šalies politikos emigracijos atžvilgiu (jų veiklą (jos lankstumą) riboja įstatymai), o kitos turi daugiau laisvės veikti įvairiose su emigracijos klausimais susijusiose srityse.

Įvertinti valstybės intervencijos galimybes emigracijos atžvilgiu taip pat leidžia Viešosios politikos ir vadybos instituto specialistų 2005 metais atliktas mokslinis tyrimas „Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į Lietuvą priemonėms“ analizuoti. Pasak tyrimo autorių, trumpuoju laikotarpiu jos yra gana ribotos, tačiau nurodo, jog veiksmingiausia būtų užtikrinti grįžusiems emigrantams prieigą prie teikiamų valstybės paslaugų (tokių, kurios teikiamos visiems valstybės piliečiams) bei gerinti informacijos sklaidą. Tuo tarpu ilguoju laikotarpiu valstybė turėtų orientotis į darbo užmokesčio skirtumų mažinimą palyginus su kitomis valstybėmis ar apskritai į pragyvenimo lygio skirtumų mažinimą. Dėl šios priežasties reikėtų daugiau dėmesio skirti žmogiškųjų išteklių kokybei gerinti, sudaryti palankią aplinką verslui plėsti, užtikrinti makroekonominį stabilumą (Barcevičius et al., 2005).

Tyrimo autoriai taip pat nurodo emigracijos politikos gaires, kuriomis būtų galima vadovautis, siekiant sumažinti neigiamas emigracijos proceso pasekmes. Jie taip pat pateikė ne tik savo, bet ir jau įgyvendinamus emigracijos politikos tikslus bei uždavinius, kad būtų galima tiksliau įvertinti

galimybes emigracijos problemai spręsti (3 lentelė). Daugelis šios politikos aspektų buvo minimi ir kitų specialistų, tačiau išanalizavus tyrimo metu gautus duomenis, jo autoriai pateikia rekomendacijas, t. y. išsamų ir detalų priemonių planą, emigracijos procesui mažinti, kurio pagrindinės idėjos pateiktos 3 lentelėje.

3 lentelė. Emigracijos politikos gairės (Barcevičius et al., 2005)

Emigracijos politikos kryptys	Emigracijos politikos tikslai, kitų politikos sričių kontekste	Emigracijos politikos uždaviniai
Emigracijos mažinimas; Santykių su išeivija palaikymas; Paskatos išvykusiems emigrantams sugrįžti.	Mažinti ekonominės emigracijos paskatas; Siekti, kad išvykusieji emigrantai palaikytų kultūrinius, ekonominius, socialinius ryšius su Lietuva; Vykdėti profesinio mokymo, darbo rinkos mokymo ir suaugusiųjų švietimo sistemos reformą; Vykdėti aukštojo mokslo sistemos reformą; Vykdėti sveikatos apsaugos sistemos reformą; Gerinti verslo aplinką mieste ir kaimo vietovėse; Gerinti gyvenamosios aplinkos kokybę; Vykdėti makroekonominę politiką, užtikrinančią nuoseklų ekonomikos augimą.	Siekti, kad Lietuvos emigrantai užsienyje dirbtų legaliai; Prisidėti sprendžiant svarbiausias sugrįžusių emigrantų socialines ir ekonomines integracijos problemas; Teikti visapusišką informaciją ir konsultacijas emigrantams, sprendžiant praktines, su grįžimu į Lietuvą susijusias problemas; Skatinti užsienyje dirbančius mokslininkus sugrįžti gyventi ir dirbti į Lietuvą; Rinkti statistinę informaciją ir inicijuoti mokslinius tyrimus, kurie padėtų geriau įvertinti emigracijos situaciją ir leistų efektyviau taikyti jos politiką; Užtikrinti efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą tarp migracijos srityje dirbančių institucijų.

Aukščiau pateiktos emigracijos politikos gairės yra pakankamai plačios, tačiau daugelis šios srities specialistų, analizuojančių emigracijos ir reemigracijos aspektus, nurodo tokius pačius ar panašius galimus būdus reemigracijos procesui paskatinti. Suprantama jie yra ilgalaikiai ir orientuoti į skirtingas ekonomikos ir socialines sritis, todėl jų įgyvendinimas yra kompleksinis procesas, reikalaujantis laiko ir finansinių investicijų. Visgi emigracijos politikos tikslai yra abstraktūs, nors tyrimo autoriai ir pateikia konkrečias priemones jiems pasiekti, tačiau akivaizdu, jog jie reikalauja didelių struktūrinių pokyčių (apima įvairias kitas politikos sritis). Nepaisant to, reemigracijos proceso skatinimo priemonių nustatymas ir tinkamas jų įgyvendinimas tiek valstybės, tiek individualiame lygmenyse leidžia siekti bei tikėtis nors ir minimalių, tačiau teigiamų rezultatų.

1.3 Sugrįžusių emigrantų reintegracijos samprata

Grįžusių emigrantų reintegracijos procesas Lietuvoje plačiai nėra analizuojamas, nors ir yra bandymų tai daryti analizuojant grįžusiųjų nuostatas dėl sėkmingo ar nesėkmingo prisitaikymo gimtojoje šalyje, atsižvelgiant į jų gyvenimo sąlygas (tyrime „Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo įvertinimas“ (Barcevičius et al 2008)). Visgi tokia siaura analizė neleidžia įvertinti kitų reintegracijos aspektų. Be to, plačiai pateikiami reemigracijos skatinimo būdai ir jų įgyvendinimo vertinimai, nors ir leidžia susidaryti tam tikras prielaidas apie sugrįžusių emigrantų reintegracijos ypatumus, t. y. trūkumus, kuriuos siekiama įvairiomis priemonėmis pašalinti, taip norint palengvinti jų prisitaikymą Lietuvoje, tačiau tai taip pat neatspindi reintegracijos aspektų, todėl būtina analizuoti jai įtakos turinčius veiksnius, ieškoti atitinkamų jos aiškinimų. Ir nors šio darbo tikslas analizuoti emigravusiųjų integracijos aspektus jiems sugrįžus į Lietuvą, kitaip tariant jų reintegracijos procesą, tačiau žinant, kad apskritai reintegracija yra sąlygų, kurios buvo esant integracijai, atkūrimas (Answers Corporations, 2009), galima plačiau analizuoti integracijos sampratą, ypatumus, vėliau juos pritaikant reintegracijos situacijai.

Egzistuoja daugybė ir skirtingų integracijos sąvokos aiškinimų ir supratimų, tačiau tai nereiškia, kad kuris nors jų yra geresnis už kitą. Tai tik parodo visuomenės sistemos sudėtingumą, į kurią galima pažvelgti skirtingais aspektais. Be to, egzistuojanti integracijos sąvokų supratimo įvairovė yra naudinga, nes nevisiems reiškiniams paaiškinti tinka tas pats integracijos apibrėžimas.

Tarptautinių žodžių žodyne integracija apibrėžiama kaip dalių, elementų jungimasis į visumą (Kvietkauskas, 1985). Atsižvelgiant į šį apibrėžimą, panašiai savo nuomonę pateikia ir I. Hornemann Moller (2002), kalbėdamas apie visuomenės sistemos sandarą, taip paliesdamas ir integracijos sąvoką. Jis naudoja Luhmann visuomenės plėtros supratimu, kuriuo teigiama, kad visuomenę sudaro sistemos (ekonominė, politinė, teisinė, religinė, švietimo, šeimos, kultūros ir pan.) su savita komunikacijos sistema, kur asmenų dalyvavimas sistemose priklauso nuo jų amžiaus ir turimų išteklių. Čia svarbu nustatyti, kurios sistemos individui yra svarbiausios, nes sėkmingas ar nesėkmingas dalyvavimas vienoje sistemoje gali nulemti sėkmingą ar nesėkmingą dalyvavimą kitoje sistemoje. Čia turima omeny, kad asmuo neišvengiamai dalyvauja tam tikrose sistemose, yra jose integruotas, nes gyvena visuomenėje ir negali joje egzistuoti vienas.

H. Wagner (2008) teigimu, sėkminga integracija reiškia asmens ar grupių įtraukimą į esamą socialinę sistemą, kai jie yra pripažįstami pastarosios dėl savo užimamų pozicijų ir atliekamų socialinių vaidmenų, kai tarp asmenų ar grupių nėra didelių prieštaravimų. Sėkminga integracija priklauso nuo asmeniui suteikiamų lygių galimybių integruotis į visuomenę (The United Nations department of economic and social affairs, 1998), nuo besivystančio subjektyvaus proceso, skatinančio priklausomumo ir bendrumo jausmą (Boswell, 2005).

Šiuo požiūriu panaši ir G. Beijer (1969) pozicija, nes jo teigimu, integracija priklauso nuo asmens individualių savybių, temperamento, tačiau norint integruotis į visuomenę reikia ir jos pritarimo, svarbu jos požiūris į asmenį, į grupę, kuriai jis priklauso. Jei nebus socialinio abiejų pusių bendradarbiavimo, integracijos procesas nevyks.

Visi šie auroriai integracijos atžvilgiu akcentuoja asmens priklausymą, o dar tiksliau dalyvavimą visuomenėje. Tokį požiūrį patvirtina ir Jungtinių tautų organizacijos Socialinės plėtros tyrimų instituto organizuotame aukščiausio lygio susitikime suformuota nuomonė, jog asmuo neegzistuoja vienas, jis gyvena visuomenėje ir yra veikiamas įvairių jos aspektų, tam tikrais ryšiais yra susijęs su įvairiomis jos grupėmis, institutais, tokiais kaip: šeima, bendruomenė, kur gaunama pirminė parama; mokyklomis, kitomis įstaigomis, kuriose mokomasi veikti; taip pat įvairiomis darbo vietomis, kuriose dirbama. Asmens gyvenimą veikia ir platesnės politinės bei ekonominės struktūros valstybės lygiu ar net globaliai (The United Nations Research Institute for Social Development, 1994).

Integracijos procesui įtakos turi ir socialiniai aspektai, tokie kaip dalyvavimas socialiniuose, ekonominiuose, politiniuose dariniuose; dalyvavimo įvairiose visuomenės institucijose laipsnis ir prigimtis; nelygių galimybių atsiradimas, todėl svarbu nustatyti socialines sąlygas, kurios skatina ir riboja asmenų įsitraukimą į visuomenės gyvenimą (The United Nations, 1998).

Taigi integracijos atžvilgiu asmuo priklauso visuomenei, yra jos narys, kai pastaroji jį priima ir vyksta abipusis bendradarbiavimas, tačiau integracija priklauso ir nuo asmens sėkmingo ar nesėkmingo dalyvavimo įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, į kurias jis įsitraukia atsižvelgiant į turimus išteklius, individualias savybes.

Reemigracijos prasme sugrįžusieji, nors ir patenka į jiems gerai pažįstamą aplinką, vėl tampa buvusios visuomenės dalimi, dalyvauja jos gyvenime, tačiau šis pasikeitimas nėra jau toks paprastas. V. Bagdonavičienės (cit. Staputienė, 2007) teigimu, emigracijos patirtis neretai pakeičia asmenų požiūrį į gyvenimą, jiems tenka iš naujo mokytis gyventi Lietuvoje, o tai padaryti nėra lengva, kartais net pripažįstama, jog tai neįmanoma. Be to, emigrantai neretai traktuojami kaip šalies gyvenime nebedalyvaujantys piliečiai. Tokiai nuomonei pritaria ir kiti specialistai, kurių teigimu, piešiamas neigiamas emigravusiųjų poveikslas, o pati emigracija suprantama kaip baigtinis aktas, kai iš jos išvykusieji nustoja dalyvavę šalies socialiniame, ekonominiame, politiniame ir kultūriniame gyvenime (Motieka et al., 2006).

Psichiatras E. Laurinaitis (cit. Digrytė, 2008), konsultuojantis grįžusius emigrantus, pažymi, kad jie dažnai susiduria su sunkumais kaip prisitaikyti Lietuvoje, dėl nesugebėjimo suprasti jau svetimais spėjusių tapti dalykų (kultūros skirtumų įtaka), dėl supratimo, kad jie nereikalingi, jų žinios ir įgyta patirtis nevertinama. Panaši yra ir Tarptautinės migracijos organizacijos nuomonė, nes teigiama, kad įtakos prisitaikymui gali turėti gimtosios šalies visuomenės požiūris į sugrįžusius

emigrantus, kuris pastarųjų įsivaizdavimu dažnai gali būti neigiamas ir dėl to neskatina ar gali apsunkinti reintegraciją (International Organization for Migration, 2008).

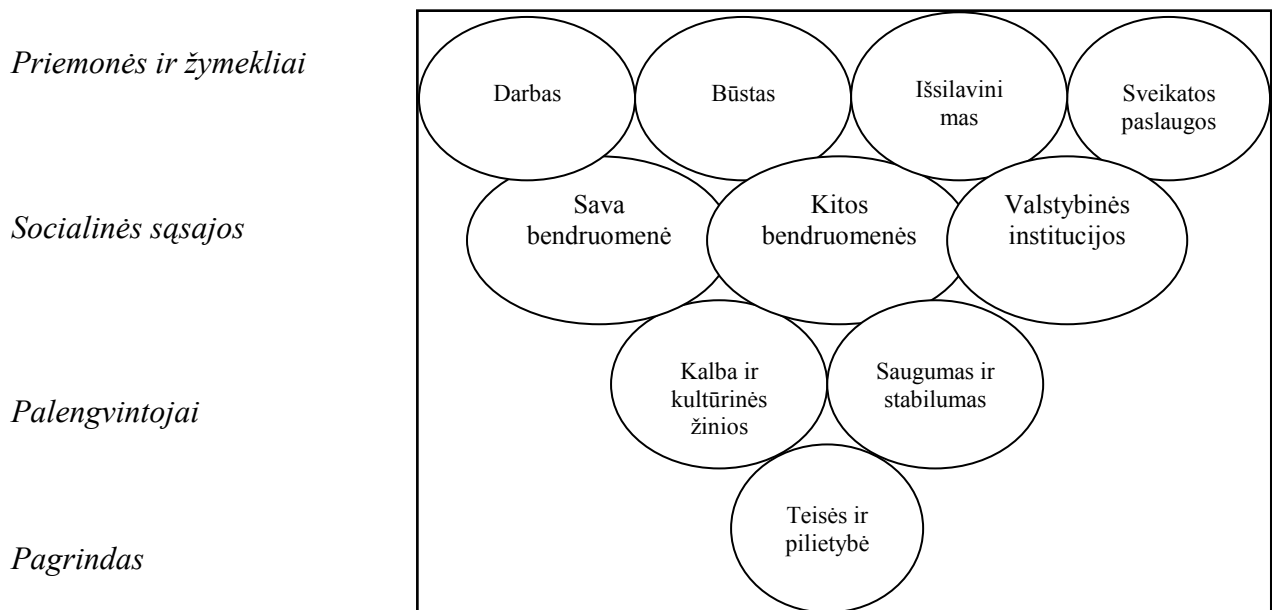
Taigi emigracijos atveju reintegraciją reikėtų suprasti kaip emigrantų, grįžusių iš užsienio šalių, prisitaikymą gimtosios šalies visuomenėje, dalyvavimą jos socialiniame, ekonominiame, kultūriniame, politiniame gyvenime (The United Nations department of economic and social affairs, 1998; International Organization for Migration, 2008), vykstant abipusiam bendradarbiavimui tarp sugrįžusiųjų ir visuomenės.

Aukščiau pateiktas integracijos, o kartu ir reintegracijos aiškinimas nepriimtinas A. Ager ir A. Strang (2004), nes jų manymu jis yra pakankamai platus ir neleidžia tiksliai įvertinti integracijos proceso. Mokslininkai atliko integracijos rodiklių tyrimą, kuris buvo skirtas apibrėžti integracijos sąvoką. Nors autoriai nesiekė surasti patį tinkamiausią ir tiksliausią apibrėžimą, tačiau jis turėjo padėti suprasti integracijos ypatumus specialistams, dirbantiems su imigrantais (pabėgėliais) Jungtinėje Karalystėje, taip pat valdžios atstovams, kurie galėtų lengviau planuoti ir organizuoti jų integraciją į visuomenę, galėtų numatyti ir taikyti jiems reikalingas (socialines) paslaugas.

Tyrimo autoriai siekė išsiaiškinti rodiklius, kuriais remiantis būtų galima nustatyti ir įvertinti imigrantų (pabėgėlių) integracijos ypatumus. Taigi tam tikslui pasiekti tyrėjai apklausė ir imigrantus (pabėgėlius), ir daugumos visuomenės atstovus. Gautus rezultatus, t. y. nustatytus integracijos rodiklius autoriai siūlo taikyti lanksčiai ir, atsižvelgiant į esamą situaciją, kai kurių rodiklių atsisakyti, kai kuriuos nusistatyti papildomai, priklausomai nuo norimos įgyvendinti veiklos tikslų.

Tyrimo imigrantų (pabėgėlių) integracijos samprata yra pateikiama nustačius dešimt skirtingų rodiklių (sričių), kurie atitinkamai yra suskirstomi į keturias grupes (žr. 1 pav.):

- ❖ *Priemonės ir žymekliai* (markers): darbas (įgyjamas statusas ir pajamos); būstas; išsilavinimas; sveikata. Šie rodikliai nėra suprantami vien kaip pasekmės, kurios rodo integracijos lygį, bet ir kaip priemonės, kurios leidžia įgyti pasiekimų ir kitose srityse. Be to, šie rodikliai yra plačiai pripažįstami daugumos visuomenės;
- ❖ *Socialinės sąsajos* (connections): socialiniai saitai (su savo bendruomene); socialiniai tiltai (su kitomis bendruomenėmis); socialiniai ryšiai (su valstybinėmis institucijomis). Jie parodo santykių svarbą integracijos procese;
- ❖ *Palengvintojai* (facilitators): kalba ir kultūrinės žinios (ir emigrantų, ir daugumos visuomenės kultūros supratimas); saugumas ir stabilumas (pastovumo jausmas, leidžiantis užmegzti ir palaikyti santykius). Manoma, kad jie palengvina integracijos procesą;
- ❖ *Pagrindas* (foundation): teisės ir pilietybė. Remiantis šiuo pagrindu, programuojami lūkesčiai ir pareigos.



1 pav. Integracijos proceso rodikliai (pagal A. Ager ir A. Strang)

Autoriai pabrėžia, kad tokia tvarka, kuria yra pateikti rodikliai, nurodo jų hierarchiškumą. Visi rodikliai yra susiję tarpusavyje, todėl kiekvienas jų turi įtakos visiems kitiems. Tačiau reikia pažymėti ir tai, kad būtų sunku įsivaizduoti, jog kiekvienas asmuo be jokių kliūčių pasieks savo užsibrėžtų tikslų kiekvienoje srityje, t. y. sėkmingai dalyvaus įvairiose visuomenės gyvenimo srityse (priemonių ir žymeklių bei socialinių sąsajų rodiklių atžvilgiu). Dažnai nenumatytos aplinkybės verčia keisti savo tikslus, neretai dėl vidinių ar išorinių veiksnių pasikeičia ir motyvacija. Be to, pasiekimai vienoje srityje nebūtinai riboja pasiekimus kitose, nes dalyvavimas vienoje srityje nebūtinai bus toks pats intensyvus kaip kitoje, o atsižvelgus į individualius asmens poreikius, kiekvieno asmens pasitenkinimas juo skirsis.

Autoriai taip pat nurodo, kad rodiklių sąrašas nėra baigtinis. Pačius rodiklius galima naudoti kaip priemones integracijos proceso pažangai vertinti, taip pat grupės ar individualiame lygmenyse bei kiekybiniu ar kokybiniu požiūriu.

Nors autoriai savo tyrimu nesiekė pateikti išsamaus integracijos apibrėžimo, tačiau visgi (kaip patys įvardijo) pateikė numanomą jo versiją.

Taigi į visuomenę integruotas asmuo ar grupė yra tada, kai:

- ❖ Jie naudojami viešaisiais išteklių tokiais kaip darbas, būstas, švietimas, sveikatos paslaugos ir kitais, kuriais naudojami ir likusi visuomenės dalis;
- ❖ Jie yra socialinėmis sąsajomis susiję su savo bendruomene, kitomis bendruomenėmis bei valstybinėmis institucijomis;
- ❖ Jie turi pakankamai kalbinių ir kultūros žinių, jaučia saugumą ir pastovumą, kurie jiems leidžia įsitraukti į visuomenės gyvenimą, remiantis tautos ir pilietybės sąvokų supratimu (Ager, A., Strang, A., 2004).

Taigi pasinaudojant A. Ager ir A. Strang atlikto tyrimo rezultatais bei aukščiau pateiktais integracijos užsienio šalyse ir reintegracijos gimtojoje šalyje aspektais, veikiausiai būtų galima numanyti ir panašius emigrantų, grįžusių iš užsienio šalių, prisitaikymo rodiklius reintegracijos procesui vertinti, jo supratimui išplėsti, įvairiems aspektams paaiškinti. Tačiau reikia pažymėti, kad autorių pateiktų integracijos rodiklių negalima tiesiogiai taikyti reintegracijos procesui, nes kai kurie iš jų netinka pastarajam, todėl juos būtina patikslinti ir pritaikyti reintegracijos situacijai.

A. Ager ir A. Strang pateiktoje integracijos užsienio šalyse rodiklių schemoje pirmoje grupėje esantys rodikliai nesikeičia reintegracijos proceso analizės atžvilgiu, tačiau likusias grupes derėtų traktuoti kiek kitaip. Sugrįžusieji patenka į jiems pažįstamą socialinių sąsajų (tinklų) atžvilgiu aplinką, tačiau reikia pažymėti tai, kad sugrįžusiems iš užsienio pastarąsias gali tekti atnaujinti, kai kuriuos ir nutraukti. Sugrįžusieji nejaučia kalbos ir kultūros žinių barjero, tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad jie bus įgiję naujos patirties užsienio šalių skirtingų kultūrų atžvilgiu. Saugumo ir stabilumo pajutimą formuoja pastovumo jausmas, leidžiantis užmegzti ir palaikyti santykius. Tuo tarpu teisių ir pilietybės rodiklio atžvilgiu pastarųjų sugrįžusieji nepraranda ir nors buvo tam tikrą laiką išvykę iš gimtosios šalies, tačiau, kaip jau buvo minėta, jų išvykimas į užsienį neturėtų būti suprantamas kaip baigtinis aktas, kai jie nustoja dalyvavę įvairiose jos gyvenimo srityse ir netenka savo teisių ar pareigų.

Taigi, atsižvelgiant į pateiktą reintegracijos rodiklių aiškinimą bei juo pasinaudojant, siekiama analizuoti reintegracijos proceso ypatumus, kuriems emigracijos ir reemigracijos procesų kontekste yra skiriama mažai dėmesio, bet kurių analizė gali būti naudinga jiems valdyti.

1.4 Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo tikslas: ištirti emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracijos patirties ypatumus į ją sugrįžus.

Tyrimo uždaviniai

- 1) Ištirti grįžusių iš Europos Sąjungos šalių emigrantų reintegracijos patirtį Lietuvoje, t. y. analizuoti ir nustatyti jų reintegracijos ypatumus;
- 2) Pateikti rekomendacijas reemigracijos procesui skatinti bei sugrįžusių emigrantų reintegracijai palengvinti.

2. TYRIMO METODIKA

2.1 Tyrimo metodas

Atliekamas kokybinis iš Europos Sąjungos šalių grįžusių emigrantų reintegracijos patirties tyrimas, nes Lietuvoje emigracijos ir reemigracijos procesai, išvykimo ir sugrįžimo priežastys dažniausiai tiriamos naudojantis kiekybiniais metodais, kuriais remiantis tyrimuose gauti rezultatai skirti statistinei informacijai surinkti, ir nors tai leidžia daryti išvadas apie situacijos mastus, tačiau remiantis tokia informacija sunku tiksliai nustatyti reintegracijos aspektus emigrantams sugrįžus.

Apskritai kokybiniai tyrimai emigracijos procesui analizuoti Lietuvoje yra taikomi gana retai, o tais kurie atliekami dažniausiai siekiama išsiaiškinti emigracijos priežastis ar planus emigruoti, neskiriant dėmesio sugrįžimo motyvams (Motieka et al., 2006).

Tyrimo metodas – pusiau struktūruotas interviu. Pusiau struktūruotą interviu sudaro penkios temos: 1) išvykimo priežastys; 2) integracija užsienio šalyse; 3) sugrįžimo priežastys; 4) lūkesčiai dėl reintegracijos; 5) reintegracijos ypatumai (1 priedas). Kiekviena tema suformuluota taip, kad padėtų pasiekti žemiau užsibrėžtus uždavinius. Temoms atskleisti formuluojami atviri klausimai, kai kiekvienos temos pirmasis klausimas yra atveriantis, leidžiantis respondentui kaip situacijos žinovui išsakyti savo požiūrį ir pateikti asmeninę patirtį apie atitinkamą temą. Atskiroms temoms formuluojami ir šalutiniai klausimai, kuriais siekiama papildyti pasakojimą, orientuotis į temos detales.

Klausimai buvo formuluojami iš anksto, atsižvelgiant į aukščiau pateiktus suformuluotus reintegracijos rodiklius, tačiau respondentams paliekama laisvė įvairiai interpretuoti pateiktus klausimus ir atitinkamai atsakyti, pateikiant tokius atsakymus, tokią informaciją, kuri jiems atrodo svarbi, kuria nori pasidalinti.

Interviu pradžioje užduodamas pradinis, o pabaigoje baigiamasis klausimai. Svarbus pradinis klausimas, nes jis leidžia sukurti ryšį tarp tyrėjo ir respondento.

2.2 Respondentų atranka

Siekiant išsiaiškinti grįžusių emigrantų reintegracijos patirtį bei jos ypatumus, apklausiami tokią patirtį turintys asmenys.

Pradinių kontaktų buvo ieškoma interneto paieškų svetainėse (taikant netikimybinį „sniego gniūžtės“ metodą), o radus kelias institucijas, įgyvendinančias tarptautinės migracijos politiką Lietuvoje bei tiesiogiai dirbančiomis su emigrantais, teikiančioms jiems įvairias paslaugas (dažniausiai informavimo, konsultavimo ir tarpininkavimo), buvo tiesiogiai kreipiamasi į jas ir

prašoma asmeninės emigrantų kontaktinės informacijos. Lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centras suteikė informacijos apie Lietuvių, gyvenusių užsienyje, visuomeninę organizaciją „Sugrįžus“ (LGUVO), pastarojoje ir buvo ieškoma grįžusių emigrantų kontaktų, nors čia buvo sudėtinga juos rasti, kadangi grįžusiųjų iš Europos Sąjungos šalių, dalyvaujančių organizacijos veikloje buvo nedaug.

Nepaisant respondentų trūkumo, gavus vieno jų kontaktinę informaciją, susitikus pokalbiui, interviu pabaigoje buvo prašoma kito galimo respondento kontaktinės informacijos ir taip tęsėsi iki momento, kai galiausiai respondentas negalėjo pateikti kontaktinės informacijos respondento atitinkančio numatytus kriterijus.

Taigi tyrime dalyvavo trys moterys ir du vyrai, šiuo metu gyvenantys Lietuvoje, turintys dalyvavimo emigracijos procese patirties ir galintys savo patirtimi pasidalinti tyrimo tikslais.

Respondentų skaičius lyties atžvilgiu buvo numatytas vienodas, nes moterų ir vyrų emigracijos ir reintegracijos patirtis dėl lygių lyčių galimybių sudarymo užsienio šalyse ir Lietuvoje yra skirtinga. Visgi dėl respondentų trūkumo buvo apklaustos trys moterys ir du vyrai (4 lentelė).

Tyrimo metu buvo apklausti įvairaus amžiaus respondentai. Vyriausiam respondentui buvo 46 metai, dviem jauniausiems – 28 metai, likusioms dviems respondentėms – 38 ir 40 metai. Būtina pažymėti, kad tyrimo pabaigoje išaiškėjo, jog visi respondentai buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą, tačiau to nebuvo tikslingai siekiama.

Daugelis specialistų pripažįsta, kad dažniausiai Lietuvos gyventojai emigruoja dėl ekonominių priežasčių, o remiantis sociologės A. Maslauskaitės (cit. Kniežaitė, 2008) nuomone, paremta jos pačios atliktais tyrimais, reikia bent 2 ar 3 metų kol emigravusieji susikuria palankią ekonominę gerovę, kuri gali paskatinti sugrįžimo į gimtąją šalį nuotaikas. Taigi remiantis šiais aspektais, buvo siekiama apklausti respondentus, užsienio šalyse praleidusius daugiau nei 2 metus, o Lietuvoje gyvenančius bent jau vienerius metus, nors 3 iš jų Lietuvoje gyvena mažiau nei vienerius.

Respondentai pasirinkti iš užsienio šalių, priklausančių Europos Sąjungai, kuri yra aktyvi pasaulio ekonominio bei politinio gyvenimo dalyvė, formuojanti atitinkamą politiką ir tarptautinės migracijos atžvilgiu, kurios sprendimai yra svarbūs bei turi įtakos jos šalims narėms, taip pat ir Lietuvai, kuri yra viena jų (Geddes, 2003). Be to, kaip jau minėta, po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo migracijos kryptis buvo į Rytų šalis, o nuo 1994 metų ji pasikeitė į Vakarų Europos šalis (Valstybės žinios, 2006).

4 lentelė. Respondentų demografinės ir socialinės charakteristikos

Interviu	Lytis	Amžius	Emigracijos trukmė	Užsienio šalis	Reemigracijos trukmė	Gyvenamoji vieta
1 interviu	Moteris	38	15 metų	Danija ir Škotija	1 metai	Kaunas
2 interviu	Moteris	40	4 metai	Danija	Mažiau nei 1 metai	Klaipėda
3 interviu	Moteris	28	3 metai	Švedija	3 metai	Kaunas
4 interviu	Vyras	46	Apie 3 metai	Airija, Anglija, Danija	Mažiau nei 1 metai	Vilnius
5 interviu	Vyras	28	8 metai	Airija	Mažiau nei 1 metai	Kaunas

2.3 Tyrimo eiga ir organizavimas

Apklausa vykdyta 2009 metų vasario ir kovo mėnesiais Vilniaus mieste, gavus informacijos apie dalyvavimo emigracijos procese patirties turinčius respondentus, sugrįžusius iš Europos Sąjungos šalių ir pastaruoju metu nuolat gyvenančius Lietuvoje.

Interviu vyko respondentams patogiu laiku ir sutarčioje vietoje. Apklausiant respondentus buvo naudojami garso įrašai, neribojant laiko jų atsakymams. Kai kuriais atvejais buvo užduodami papildomai klausimai nenumatyti interviu plane, tačiau leidžiantys patikslinti jų pateiktus atsakymus.

2.4 Tyrimo duomenų analizė

Duomenų analizė vykdyta naudojant dr. B. Švedaitės-Sakalauskės kokybinių tyrimų paskaitų medžiagą, remiantis tokiomis kokybinio tyrimo technikomis ir procedūromis kaip:

- ❖ Transkribavimas: interviu turinio užrašymas (2 priedas);
- ❖ Parafrazavimas: teksto dalinimas į teminius vienetus (3 priedas);
- ❖ Konceptualizavimas: parafrazių jungimas į konceptus (4 priedas);
- ❖ Kategorizavimas: kategorijų išskyrimas (5 priedas);
- ❖ Empirinis generalizavimas: abstrakti empirinių kategorijų analizė (3.1 skyrius);
- ❖ Teorinis generalizavimas: teorinė empirinių kategorijų analizė (3.2 skyrius).

Siekiant išlaikyti respondentų anonimiškumą, duomenų analizės metu kiekvienam respondentui buvo pasirinktas kodas numeruojant nuo 1 iki 5.

3. TYRIMO REZULTATAI

3.1 Emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracijos patirties empirinis generalizavimas

Šiame skyriuje pateikiamas galutinis interviu analizės etapas – empirinės kategorijos ir jų generalizavimas. Kadangi tiriant reintegracijos procesą emigrantams sugrįžus į Lietuvą, buvo siekiama bent minimaliai nustatyti jų išvykimo į užsienio šalis ir sugrįžimo pasirinkimo aplinkybes bei gyvenimo užsienyje integracijos aspektus, kurie kaip pateikta emigrantų reintegracijos sampratos aiškinime (1.3 skyrius) yra glaudžiai susiję su pastarąja, todėl žemiau pateiktos trys kategorijos skiriamos pastariesiems aspektams analizuoti, kurie padėtų geriau suprasti reintegracijos procesą, jų sąsajas su šiuo procesu. Likusios kategorijos skirtos reintegracijos patirties ypatumams analizuoti.

Kategorija: emigraciją palengvina ir paskatina aplinkiniai

Viena iš emigraciją paskatinančių priežasčių yra aplinkinių įtaka sprendimo emigruoti pasirinkimui. Ji yra įvairi ir pasireiškia tiesioginiu bendravimu su grįžusiais emigrantais, nuolatiniu kontaktų palaikymu su emigravusiais artimaisiais ar draugais, kurie dalinasi savo gyvenimo užsienio šalyse patirtimi (1, 3, 5 interviu), kvietė atvykti, siūlė pasinaudoti gyvenimo užsienyje galimybėmis (3 interviu). Visgi išvykusieji turėjo tiek neigiamos, tiek teigiamos emigracijos patirties. Ji atsispindėjo jų siųstuose laiškuose, pasakojamose artimųjų, šeimos istorijose, nes „tas visas, tos istorijos jos visada plaukiojo, jos visada buvo, ir paskui iš pačios šeimos“ (1 interviu). Tačiau tai nesumažino respondentų noro emigruoti.

Informaciją apie užsienio šalis, gyvenimo jose sąlygas, darbo ar mokslo galimybes respondentai dažniausiai rinko naudodamiesi interneto paslaugomis, nors kai jų dar nebuvo, įsivaizdavimus apie užsienio šalis formavo vaizdai iš turistinių atvirukų, knygos. Daugiausia svarbios naudingos informacijos gaudavo iš artimųjų, draugų, kurie jau turėjo emigracijos patirties ir taip santykinai paskatino jų išvykimą į užsienio šalis. Jų pagalba išvykimas į užsienio šalis tapo lengvesnis, o įsikūrimas jose nesukėlė didelių rūpesčių.

Kai kurių iš respondentų apsisprendimą išvykti ir išvykimą palengvino palanki užsienio šalių imigracijos politika, kai jų aukštosios mokyklos siūlė palankias įstojimo ir mokymosi sąlygas, suteikė finansavimą (1 interviu), o atitinkamai darbdaviai siūlė geras darbo sąlygas, patrauklius darbo užmokesčius (2 interviu). Be to, įstoti į užsienio šalies aukštąją mokyklą padėjo ir buvę dėstytojai (lietuviai ir užsieniečiai), panaudoję savo turėtus kontaktus.

Apskritai respondentai aplinkinių paskatinimo emigruoti nelinkę sureikšminti. Visgi aplinkinių emigracijos patirtis formuoja požiūrį į gyvenimą užsienio šalyse ir tampa tam tikra „socialine reklama“, tiek su jos neigiamais, tiek su teigiamais aspektais. Artimiausioje aplinkoje nuolat stebint išvykstančiuosius, girdint apie jų patirtus išgyvenimus, tai tampa užkrečiamu pavyzdžiu, noru ir pačiam išbandyti savo jėgas užsienyje. Atsiranda pasiteisinimai, kad daugelis taip daro. „Ir išvažiavo labai daug, ir išvažiavo į Ameriką mokytis, į Prancūziją, į Italiją ir į Skandinavijos šalis, į Vokietiją. Tai mūsų, mes, ištuštėjo čia labai greit“ (1 interviu).

Aplinkiniai tiesiogiai ar netiesiogiai paskatina pasirinkimą išvykti gyventi į užsienio šalis, emigravusiųjų pasakojimai tampa vienu iš pagrindinių informacijos apie gyvenimą užsienio šalyse šaltinių, o kartu tai tampa ir vienu iš pagrindinių aspektų, turinčių įtakos emigracijai.

Kategorija: emigraciją skatina ekonominiai veiksniai, reemigraciją – psichologiniai

Ekonominė migracija kitaip dar yra vadinama darbo migracija, todėl įsidarbinimas užsienio šalyse yra viena iš emigracijos priežasčių, o kartu tai svarbus integracijos jose aspektas. Kiekvienas respondentas užsienio šalyse ieškojo geresnių gyvenimo ir darbo ar mokslo galimybių. Iš Lietuvos jie išvyko siekdami daugiau užsidirbti ir taip užsitikrinti savo materialinę gerovę ar norėdami išvengti didesnių finansinių sunkumų, negalėdami taikytis su prastomis darbo sąlygomis, norėdami aukštojo mokslo kokybės.

Suprantama toks emigracijos pasirinkimas buvo sąlygojamas ekonominių perspektyvų trūkumo Lietuvoje, kai nėra užtikrinama gerų darbo sąlygų, mokamas per mažas darbo užmokestis, neatitinkantis darbo pobūdžio ar jo krūvio. Su šiais trūkumais susiduria dauguma šalies gyventojų, tačiau viena iš respondečių ekonominių paskatų nulemtą apsisprendimą emigruoti įvardija kaip nenorą daugiau taikstytis su esamomis blogomis gyvenimo (darbo) sąlygomis. „Žmogus irgi neturi sąlygų ir taip kaip kenčia čia Lietuvoj negaudami pinigų ar gaudami ten ašaras ir žmonės kažkaip turi susimokėti ir už butą, ir už maistą, ir už vaikus, ir viskas branginama, bet tai yra, aš manau tai, nu nepaprasta kantrybė žmonių, ...žmonės čia leidžia, dirba už tris, gauna atlyginimą už vieną ir ir dar laukia to atlyginimo, nu tai kažkaip nesuderinama su protu sveiku“ (2 interviu).

Respondentai išvyksta į užsienį vedami noro daugiau užsidirbti, siekdami pakeisti savo sunkią finansinę padėtį. „Studentavau, trūko pinigų, dirbau dviejuose darbuose, naktinėj pamainoj ir dieną vadybininku“ (5 interviu). Dėl sunkios finansinės padėties nukentėjo mokslai universitete, tačiau norėjosi juos pabaigti Lietuvoje.

Į užsienio šalis respondentai planuoja išvykti tik metams ar keliems, tačiau dažniausiai užtrunka ilgiau (1, 2, 5 interviu), greičiausiai tam įtakos turi tai, jog siekiama užsitikrinti kuo didesnę finansinę gerovę, kad ja būtų galima kuo ilgiau naudotis Lietuvoje. „Man užtenka padirbėti vieną

mėnesį Anglijoje, obuolius paskint, kad aš galėčiau jau paskiau už visą žiemą susimokėt šildymą, (4 interviu). Dėl pagerėjusios finansinės padėties galima susikurti geras gyvenimo (darbo) sąlygas gimtojoje šalyje, t. y. įsigyti nuosavą būstą ar kurti nuosavą verslą.

Taigi išvykimas gyventi ir dirbti į užsienio šalis tampa kovos su ekonominių perspektyvų Lietuvoje trūkumu išraiška, kai nerandama gerai apmokamo darbo, kai netenkina darbo pobūdį ir krūvį atitinkantis darbo užmokestis ar jis apskritai per mažas ir dėl to sunku išsilaikyti finansiškai. Nepaisant to, gyvenimas užsienyje planuojamas tik laikinai, kaip geresnės ateities Lietuvoje užsitikrinimo strategija.

Išvykti skatina ekonominiai veiksniai, tačiau kai įsikuriama užsienio šalyje, kai susikuriamos norimos gyvenimo sąlygos, pasiekiami planuoti finansinė situacija, atsiranda psichologinio pasitenkinimo gyvenimu svarba. Galbūt nederėtų to įvardinti kaip staigaus atsiradimo, pasireiškimo, nes jis nuolat egzistuoja, tačiau užsitikrinus ekonominę gerovę, jis vis labiau išryškėja, suintensyvėja.

Kadangi ekonominis išvykimo faktorius dominuoja, dažnai nepaisoma psichologinio, ir tenkinamasi esamomis gyvenimo bei darbo sąlygomis, nors respondentai nurodė, kad jos buvo geros arba labai geros. Visgi neįvertindami psichologinių aspektų, jie susidūrė su prisitaikymo užsienio šalyse sunkumais, o šie neretai nulemdavo apsisprendimą sugrįžti į Lietuvą.

Respondentus užsienio šalyse vargino namų, artimųjų ilgesys. Jausdami vienišumo jausmą, jie ieškojo kontaktų su vietiniais gyventojais, stengėsi užmegzti socialinius ryšius, tačiau pastariesiems nevisada susiklosčius, atsiradus tarpusavio bendravimo sunkumams, ėmė jausti ir tam tikrą įtampą. „Jeigu būtų buvus kažkokia tai vat aplinka, kur galima atsigauti, išeiti, tai galbūt būtų paprasčiau, bet šiaip jau ta įtampa, tas tas toks vat ilgesys labai labai slėgė“ (2 interviu).

Respondentai užsienio šalyse jaučiasi esantys svetimi, jiems tenka iš naujo kurti socialinius tinklus, nes dažniausiai ten gyvena tik vienas ar kitas giminaitis, draugas, o visa aplinka yra nepažįstama. Lietuvoje tenka palikti savo šeimą, artimuosius, draugus, su kuriais santykių palaikymas, bendravimas yra ribojamas didelio atstumo veiksnio. Žinoma, šiuolaikinės technologijos jį palengvina, nes galima kalbėtis ne tik telefonu, bet ir interneto pagalba (Skype programa) tiesiogiai (realiu laiku) galima matyti savo pašnekovą. Pastarąsias komunikacijos technologijas naudojo respondentai.

Visgi dėl tokios bendravimo kokybės būtų galima diskutuoti. Trūkstant bendravimo su likusiais Lietuvoje, tokia jo forma viena iš galimybių tai padaryti, tačiau jis nepatenkina išvykusiųjų santykių palaikymo poreikio, nes jų svarbumas nurodomas kaip vienas iš sugrįžimą į gimtąją šalį paskatinusių veiksnių.

Santykių su artimaisiais, su Lietuva trūkumas buvo kompensuojamas bent kartais grįžtant į šalį. Suprantama, dėl kelionės trukmės, jos kainos, taip pat (darbo) įsipareigojimų užsienio šalyse,

nebuvo galimybių dažniau sugrįžti į namus pas artimuosius. Visgi ir gyvendami užsienyje respondentai stengėsi palaikyti minimalius ryšius su Lietuva darbo klausimais. Jie bendradarbiavo su lietuviais darbdaviais, įvairiomis Lietuvos kompanijomis, stengėsi užsieniečius įkalbėti kurti įmones Lietuvoje, įgyvendinti įvairius projektus, tuo tarpu patys atliko tarpininkų vaidmenį tarp užsienio ir gimtosios šalies. Pastarieji taip pat prisidėjo prie apsisprendimo sugrįžti į Lietuvą, nes nuolatinis ryšių su ja palaikymas paskatino kurti ir ateities planus joje. Be to, buvo jaučiamas pasitenkinimas susitinkant, bendraujant su artimaisiais, lankant pažįstamas vietas (gimtuosius miestus, savo šalį). Kaip vienas respondentas nurodė, jog „pilnai džiaugiuosi, kad esu tėvynėj, ...tai yra sakysim ir vėlgi nėra ekonominė kažkokia tai nauda ar nenauda. Tai yra tiesiog dvasinis komfortas, kurį aš jaučiu čia“ (5 interviu).

Taigi išvykdami gyventi į užsienį respondentai visiškai nenutraukia ryšių su Lietuva. Priešingai, kiek tai yra įmanoma, jie stengiasi dalyvauti gimtosios šalies gyvenime, nuolat palaikydami santykius su artimaisiais, kurdami atitinkamus darbo ryšius Lietuvoje. Tokia situacija yra tarsi dvilypė, nes respondentai siekia susikurti geresnę finansinę ateitį užsienio šalyse, tačiau negali atsisakyti ryšių su gimtąja. Nuo pastarosios juos skiria didelis atstumas ir geresnės finansinės perspektyvos, tačiau prisirišimo prie gimtosios šalies jausmas išlieka. Veikiausiai dėl to respondentai planuoja gyvenimą užsienyje tik laikinai, kol pagerės jų materialinė padėtis, o iš tikrųjų fiziškai gyvendami užsienio šalyse, psichologiškai jie yra Lietuvoje.

Taigi greičiausiai dėl aukščiau pateiktos priežasties, respondentai nurodė, kad sugrįžus į Lietuvą, jie pasijuto esantys namuose, sau artimoje aplinkoje. „Tai čia su tuo grįžimu yra yra irgi tas pats. Kad tu kažkaip, tu esi savo vietoj. Tu esi ten, kur tu esi. Ir viskas yra taip, kaip turi būt“ (1 interviu). „Tai yra sugrįžimas į savo, prie savo šaknų. Ten kur aš turiu būt iš esmės“ (2 interviu). Respondentai jaučia prisirišimą prie sau įprastos aplinkos, kurią pažįsta, prie žmonių, su kuriais nuolat bendravo bei bendrauja ir tik ekonominių paskatų vedami jos (laikiniai) išsižadėjo.

Visgi respondentai nurodo, kad planuoja savo ateitį Lietuvoje ir nesitiki susikurti puikios materialinės gerovės Lietuvoje, nes čia juos labiau sulaiko psichologiniai veiksniai. „Aš pavyzdžiui labai, man tas materialinis aspektas gal netoks svarbus kaip kad psichologinis, tai iš šitos pusės sava tikrai visada yra maloniau“ (5 interviu). Nepaisant to, neatmeta ir galimybės sugrįžti į užsienį tikimybė, jei gyvenimas šalyje taps sunkus, nes „jeigu blogai, žmogus turi ieškoti kur yra geriau“ (2 interviu).

Išvykimą į užsienį paskatinę ekonominiai veiksniai palaipsniui prarado savo svarbą, nes ėmė dominuoti psichologiniai, paskatinę sugrįžimą į Lietuvą. Kai užsitikrinama ekonominė gerovė ar jos siekimas tampa sudėtingas dėl artimųjų, pažįstamos aplinkos ilgesio, tuomet išryškėja santykių su jais palaikymo poreikis, kuris transformuojasi į pasirinkimą sugrįžti. Kaip vienas respondentas

įvardino savo požiūrį emigracijos atžvilgiu „vienintelis dalykas tik pinigai, o viskas kitas...“, užsienyje jis jautėsi „sunkiai, blogai, kadangi norisi visada į Lietuvą grįžti“ (4 interviu).

Taigi apibendrinant galima teigti, kad nusivylimą gyvenimu užsienyje sukelia (integraciją apsunkina) ne ekonominės (darbo) perspektyvos, kurių trūkumo tikrai nejaučiama užsienio šalyse ir kurios buvo pagrindinis išvykimo tikslas, bet psichologiniai veiksniai, t. y. artimųjų, namų, gimtosios šalies ilgesys, prisitaikymas prie skirtingų bendravimo ypatumų, kurie vargino ir kėlė įtampą. Ignoruodami juos, o tiksliau nenumatydami didelės psichologinių veiksnių įtakos prisitaikymui užsienio šalyse, emigrantai išgyvena pasirinkimo pasilikti ar sugrįžti į gimtąją šalį jausmus. Kai ilgesys tampa labai stiprus, sprendimas reemigruoti priimamas greitai ir nedvejojant, pateisinant jį susidariusiomis palankiomis sąlygomis sugrįžti (pasibaigusiais darbo, kitais išsipareigojimais užsienio šalyse).

Kategorija: idealiai vaizduojamą gyvenimą užsienio šalyse apsunkina pasireiškiantis svetimumo jausmas, bet palengvina didesnės ekonominės galimybės

Ši kategorija gana glaudžiai siejasi su pateikta aukščiau, nes integracijos užsienio šalyse ypatumai taip pat prisideda prie reemigracinių nuotaikų, o didesnės ekonominės galimybės nulemia pasirinkimą pasilikti gyventi užsienyje. Tačiau analizuojant gyvenimo užsienio šalyse aspektus, galima juos sieti su reintegracijos ypatumais, įvertinti jų įtaką reintegracijos procesui Lietuvoje (apie tai plačiau bus kalbama vėliau).

Respondentai prieš vykdami į užsienio šalis turėjo tam tikrus įsivaizdavimus apie jas ir dažniausiai tikėjosi, kad gyvenimas ten yra geresnis. „Nu kaip ir užsienio šalyje. Gal gal šiek tiek geriau negu Lietuvoj“ (5 interviu). Tokį požiūrį nulėmė informacijos trūkumas, nes „mm kas gal nustebino, mane nustebino, nes mes, tas įsivaizdavimas buvo suformuotas irgi iš turistinių atvirukų, jeigu taip apibendrintai galima sakyti...“ (1 interviu). Žinoma, ir šiuolaikinės technologijos (internetas) palengvina priėjimą prie reikalingos informacijos, tačiau būtina teisingai įvertinti jos autentiškumą, įvertinti jos iškraipymo (pagražinimo) galimybę.

Visgi turėta informacija apie užsienio šalis ir gyvenimą jose realybėje pasirodė visai kitokia, nes buvo formuojamas per daug teigiamas jų įvaizdis, „piešia aukso kalnus“ (2 interviu), todėl ir tikėtasi buvo daugiau teigiamų dalykų, tačiau teko nusivilti. Lengviau buvo tiems, kurie neidealizavo gyvenimo užsienio šalyse ar apskritai neturėjo jokių įsivaizdavimų ir lūkesčių (4 interviu). Suformuotas žiniasklaidos ar tokių informacinių technologijų kaip internetas bei aplinkinių teigiamas užsienio šalių ir geresnio gyvenimo jose įvaizdis sudarė sąlygas atitinkamiems lūkesčiams susiformuoti, o jiems neišsipildžius sukėlė nusivylimą.

Kalbėdami apie integracijos užsienio šalyse ypatumus visi respondentai pažymėjo santykių su užsienio šalių vietiniais gyventojais aspekto svarbą (nors tiesiogiai to nebuvo klausiama). Jiems ji pasirodė kur kas svarbesnė nei gyvenimo ir darbo sąlygos užsienio šalyse. Veikiausiai tai reikėtų sieti su noru pritapti naujoje visuomenėje, tapti jos dalimi, net jei gyvenimas užsienyje planuojamas tik laikinai.

Respondentai aiškiai suprato, kad yra svetimtaučiai užsienio šalyse, nors daugelis vietinių gyventojų to neparodė, tačiau buvo jaučiamas nenuoširdus bendravimas, įtarumas dėl darbo kompetencijos stokos, nepasitikėjimas, standartinis bendravimas su atvykusiais, kai norima kuo daugiau apie juos sužinoti, tačiau mažai pasakojama apie save (1, 2 interviu). Teko priimti tokias bendravimo taisykles, kokios buvo pasiūlytos, tačiau nevisada buvo lengva tą padaryti, kai kuriuos tai labai vargino, kėlė įtampą, tuomet atsirado vienišumo, namų ilgesio jausmas.

Žinoma, buvo ir išimčių. Užsieniečiai įvertindavo lietuvių pastangas palaikyti su jais ryšius, išmokti jų kalbos, iškilus sunkumams padėdavo juos spręsti, už gerą atsilygindavo geru (3 interviu).

Visgi neigiami bendravimo ypatumai buvo teisinami užsieniečių išsilavinimo stoka, nesugebėjimu užmegzti socialinių kontaktų, žmonių susvetimėjimu, individualizmu dėl labai geros ekonominės šalių situacijos, tiesiog draugiškumo, solidarumo stokos. Taigi, negalėdami suprasti nesugebėjimo pritapti prie vietinių gyventojų priežasčių, respondentai ieškojo tam paaiškinimų. Jie jautė nusivylimą dėl žemesnio jų vertinimo, nepripažinimo, net nepriėmimo į visuomenę, nors ir buvo dedamos pastangos tam pasiekti. Respondentai siekė pritapti prie vietinių gyventojų, palaikyti su jais gerus santykius, tačiau susidūrė su apsimestiniu nuoširdumu, paviršutinišku bendravimu, jų pastangų bendrauti neįvertinimu.

Taigi bendravimo su užsieniečiais trūkumas ar apskritai sudėtingas bendravimas su jais, o kartu ir lietuviškos kultūros stoka, namų ilgesys vertė ieškoti tam atsvaros. Tokiu būdu buvo siekiama užmegzti kontaktus su užsienio šalyse gyvenančiais lietuviais, prasidėjo dalyvavimas užsienio šalies lietuvių bendruomenės veikloje (1, 2, 5 interviu). Tačiau ir čia teko nusivilti, nes jose dalyvavo labai skirtingi žmonės, turintys savo interesų, o tai apsunkino tarpusavio santykių palaikymą, lietuviybės puoselėjimą. Susiformavo neigiamas užsienyje gyvenančių lietuvių įvaizdis.

Visgi buvo išimčių, nes ne visos užsienio šalių lietuvių bendruomenės turėjo vidaus bendravimo problemų. Priešingai jos leido palaikyti lietuvišką kultūrą, kalbą, dalyvaujant jose buvo užmezgami nauji naudingi kontaktai, nuolat palaikomi ryšiai su Lietuva, renkama aktuali informacija apie ją, taip pat jų pagalba rengiami renginiai, švenčiamos tradicinės lietuvių šventės.

Respondentų noras palaikyti savo šalies kultūrą net ir užsienio šalyse parodo jos svarbą, reikšmingumą, siekį išlaikyti savo lietuvišką tapatybę. Toks požiūris į lietuvių kultūrą, kultūros palaikymą nereiškia visiškai nesugebėjimo bendrauti su vietiniais gyventojais, nepritapimo prie visuomenės ar kategoriško neigiamo nusistatymo prieš ją. Tiesiog pajuntamas kultūrų skirtingumas, tampa

nepriimtinomis tam tikros bendravimo taisyklės, manoma, kad žmonės atvykę iš tos pačios kultūrinės aplinkos gali turėti daugiau bendrų interesų, jiems yra geriau suprantami prisitaikymo užsienyje aspektai.

Bendravimo, apskritai prisitaikymo sunkumus kompensavo didesnės ekonominės gerovės galimybės, susiformavę lūkesčiai, kad bus galima daugiau uždirbti. „Galvojau, kad ten žinai galima daugiau užsidirbt. Iš tikrųjų ten ir galima daugiau užsidirbt..., galimybės yra didesnės, kadangi šalys didelės“ (4 interviu).

Reikia pažymėti, kad pradžioje respondentai, atvykę į užsienio šalis, dirbo kvalifikacijos nereikalaujančius darbus, nors visi turėjo įgiję aukštąjį išsilavinimą, žinoma, išskyrus tuos, kurie dirbo pagal savo profesiją ar tokio pobūdžio darbus, kurie atitinko turimą išsilavinimą, nors ir tokiu atveju buvo jaučiamas nepasitikėjimas dėl kompetencijos. Vėliau respondentams, įgijus darbdavių pasitikėjimą, susiformavus teigiamam požiūriui į juos, atskleidus (įrodžius) savo kompetenciją, atsirado geresnių darbų galimybės ar sumažėjo įtampa užimamoje darbo vietoje.

Įgijus daugiau gyvenimo ir darbo patirties užsienio šalyse, atsirado minčių kurti savo nuosavą verslą, vieniems pasisekė tai įgyvendinti, kitiems sukliudė nenumatytos aplinkybės, tačiau bet kokių atveju nuosavas verslas užsienio šalyse nėra plėtojamas, nes respondentai apsisprendė sugrįžti gyventi į Lietuvą.

Taigi respondentams teko taikytis ne tik su svetimtaučių statusu, pratintis prie kultūrų skirtumų, bet ir įrodinėti savo kompetenciją darbe, dėl ko buvo nuolat jaučiama įtampa (žinoma, ne tais atvejais, kai prisitaikymas užsienyje nekėlė jokių sunkumų (3 interviu)). Visgi nereikėtų suprasti, kad gyvenimas užsienyje yra sudėtingas, kad nuolat susiduriama su psichologiniais sunkumais, kuriuos išverti verčia ekonominės gerovės siekis. Tiesiog „kitąkart širdis pasako, kad reikia kažkur sugrįžt, į kažkokią tai vietą, nu kur galbūt vėl atsispirt po kurio laiko“ (2 interviu).

Nepaisant to, respondentai palaiko ir gražius tarpusavio santykius su aplinkiniais, jaučia jų palaikymą, paskatinimą, darbe sulaukia gerų įvertinimų, pagarbos. Jie skiria laiko laisvalaikiui, stengiasi geriau pažinti užsienio šalis, jų kultūrą. Jie įgyja vertingos gyvenimo užsienyje patirties, kurią siekia pritaikyti Lietuvoje, tačiau tą nėra lengva padaryti.

Kategorija: dėl įgytos gyvenimo patirties užsienyje prisitaikymas Lietuvoje trunka ilgai, reikalauja psichologinio pasiruošimo

Respondentai pripažįsta, kad dėl įgytos gyvenimo užsienyje patirties prisitaikymas (reintegracija) Lietuvoje trunka ilgai. Nors visų sugrįžusių respondentų gyvenimo Lietuvoje trukmė skirtinga, tačiau jie nurodo, kad reikia nemažai laiko ir pastangų, norint prisitaikyti gimtojoje šalyje. Respondentė, kuri Lietuvoje gyvena jau 3 metus, teigė, kad jai prireikė net 2 metų kol ji susitaikė su pasikeitusiomis gyvenimo sąlygomis (3 interviu). Respondentai, kurie šalyje gyvena metus ar

mažiau, taip pat teigė, kad jie vis dar pratinasi prie situacijos Lietuvoje. „Čia yra lėtas ir ilgas procesas“ (1 interviu).

Respondentai įsitikinę, kad norint sugrįžti į Lietuvą reikia psichologinio pasiruošimo. Būtina susirasti laiką struktūruojančią veiklą (net imtis bet kokios, nesitikint idealios) arba skirti laiko apmąstymams, kokia veikla užsiimti, pamažu pratintis prie gyvenimo Lietuvoje ypatumų ir nepasiduoti atsiradus pirmiesiems sunkumams, nes reintegracija yra ilgalaikis procesas, kuris reikalauja daug psichologinių pastangų.

Reikia pažymėti, kad gyvenant užsienio šalyje respondentai renka informaciją apie situaciją Lietuvoje, stengiasi per daug nenutolti nuo jos ir bent minimaliai palaiko tarpusavio santykius su šalyje likusiais artimaisiais. Tačiau čia atsiranda informacijos iškraipymo tikimybė. Būdami toli nuo Lietuvos ir sekdami apie ją informaciją žiniasklaidoje, respondentai nurodo, kad joje kuriamas neigiamas gimtosios šalies įvaizdis, susidaro nuomonė, kad gyvenimui Lietuvoje nėra palankių sąlygų. „Kada tu tenais sėdi ir žiū-žiūri kas darosi Lietuvoj per „lietrytį“ ir „Delfi“, tai atrodo palaukit, greitai viską metam, sėdam į lėktuvą, čia katastrofa, čia viskas. Čia baisu! Čia viskas žlugs jau rytoj, žinok ir žlugs“ (1 interviu). Be to, respondentai ne tik susiformavo neigiamą nuomonę apie gyvenimą Lietuvoje, bet ir buvo įsitikinę, kad ji teisinga, kad šalyje situacija nepagerėjo nuo tada, kai jie išvyko, net pablogėjo. „Nu kaip. Negalvojau, kad ant tiek blogai. Ir ir vat kaip dabar, taip maždaug įsivaizdavau, bet taip norėjosi grįžt, atrodė, kad viską viską tą ištersi“ (2 interviu).

Neigiamo požiūrio į situaciją Lietuvoje susiformavimas nesumažina paskatų į ją sugrįžti, juk ir planuota užsienyje gyventi tik tam tikrą ribotą laiką. Tačiau psichologiniai sunkumai, prisitaikant užsienio šalyse, namų, artimųjų ilgesys šį sugrįžimą paspartina arba kilus dėl jo abejonėms padeda greičiau ir lengviau apsispręsti. Net ir pasitvirtinus neigiamai informacijai, ryšys su Lietuva, su artimaisiais yra stipresnis. Jis verčia taikytis net ir su atsirandančiais sunkumais gimtojoje šalyje, su jais kovoti, mėginti juos įveikti.

Viena iš respondenčių siūlo sugrįžusiesiems būti kantriems. Ji įsitikinusi, kad nereikėtų priimti tik neigiamos informacijos, būtina pasirinkti kas yra teisinga, o kas iškraipyta „ir neskubėt su apibendrinančiom išvadom, nes nes įvairovė yra. Nes kada tu apibendrini – viskas blogai, aš griebiu tą, aš išvažiuoju atgal“, nes ji įsitikinusi, „kad buvo nors vienas, kuriam nebuvo to. O vargeli, kokia čia pelkė? Gal vis tiktai atgal važiuot“ (1 interviu).

Tokias mintis gali padėti pašalinti laiką struktūruojanti veikla, kuri kartu gali palengvinti reintegraciją Lietuvoje. „Bet tai sustruktūroja, tai duoda kažkokią prasmę, kas yra diena, kas yra laikas, nes plaukia plaukia plaukia, atostogos, smagu tiktai tol kol jos atostogos, o kai pasidaro ištisas neužsiėmimas, paskui kažkokios depresijos ar dar kažkas tai darosi“ (1 interviu). Grįžtant į Lietuvą būtina turėti planą, organizuoti savo veiklą, nes kitaip „grįžti be plano ir sėdėt ir ir ir kaip sakant, tuos savo brangius pinigus švaistyt ar kažkas tokio tai beprasmiško“ (3 interviu), „nu

kažkiek neskraidžiot padebesiais, o rimtai. Ta prasme, kryptingai dirbti ir viskas bus gerai“ (5 interviu).

Visgi sugrįžus į Lietuvą, nėra taip lengva surasti norimą veiklą, nes dirbama tam, kad būtų užtikrinti finansiniai ištekliai pragyvenimui. Sunku suprasti ir savo santykį su aplinkiniais, atsiranda savęs, savo pozicijos ieškojimai. „Dabar dar bus tas laikas, laikas, va tokio, irgi to pereinamojo periodo. Ir matyt kažkoki, galbūt išlys kažkokios galimybės visiškai netikėtai, nes dar sakau, aš pati aiškinuosi savo poziciją šitoj grupėj žmonių, šitoj grupėj žmonių, šitoj grupėj žmonių“ (1 interviu).

Respondentams reikia laiko apsiprasti su gyvenimu Lietuvoje, nes ilgą laiką jame nedalyvavo, „jie yra atpratę nuo sistemos, kurioj gyveno. Ta prasme nuo šitos sistemos. Ir ir skirti tam tikrą laiką, kad susipažint vėl atgal su ja, ją perprast“ (5 interviu). „Nėra lengva kaip sakant, ir adaptuotis, ir ta nostalgija ir ir ten (užsienyje – autorės pastaba) vis tiek draugai per šitiek metų atsiranda, ir pripranti ir prie žmonių, ir prie šypsenų, o čia grįžti į tą pilkumą atrodo tokią“ (3 interviu). Tuo tarpu tiems, kurie nuolat palaikė ryšius su Lietuva (dažnai į ją grįždavo), tiek išvykus, tiek sugrįžus į ją niekas per daug nesikeičia, „o bėdos ar džiaugsmas, tai niekur nesidėjo“ (4 interviu).

Dalį savo gyvenimo, net jei ir labai nedidelę, respondantai gyveno užsienio šalyse. Jie turėjo galimybę pažinti kitokią gyvenimą, kitokią kultūrą, santykius, pamatyti daugelį dalykų kitaip. Jų nuolatinis gyvenimas Lietuvoje buvo „sutrikdytas“, pasikeitė nusistovėjusi tvarka, todėl atsiradus naujiems potyriams, pažinimams, kitokiems požiūriams reikia laiko juos pritaikyti gimtojoje šalyje ar jų atsisakyti, nes „ne viską reikia parsivežt, kaip ne visus baldus, ne visas knygas, ne visus įpročius“ (1 interviu). Be to, „aplinkiniai žiūri taip rezervuoti, nes kažkaip tai vis tiek grįžti kitoks lietuvis, bet ir netoks“ (2 interviu).

Taigi įtakos prisitaikymui Lietuvoje turi ir aplinkinių nuomonė, t. y. jų neigiamas ar teigiamas vertinimas. Jis yra svarbus, nes tai psichologinis prisitaikymo veiksnys, kai priklausomai nuo vertinimų pasakojama apie gyvenimo užsienyje patirtį arba ji slepiama, siekiant išvengti numanomos kritikos, kuri žeidžia, verčia ieškoti pasiteisinimų, apskritai vengti pokalbių apie tai, kadangi „toks įspūdis susidaro, kad kai grįžti į Lietuvą, tai tu esi lūzeris, nes normalūs žmonės, sėkmingi žmonės negrįžta“ (2 interviu). Aplinkinių vertinimai formuoja požiūrį į juos, leidžia numatyti tarpusavio bendravimo ir bendradarbiavimo galimybes, priėmimo į visuomenę aplinkybes, priklausomai ir nuo joje žiniasklaidos formuojamo požiūrio į emigravusius ar jau sugrįžusius.

Visgi patys respondantai teigiamai vertina savo gyvenimo užsienio šalyse patirtį ir tiki, kad ją pavyks pritaikyti Lietuvoje, o kartu ir prisitaikyti joje, „nes yra tų tų tų niuansų, yra ir ir nusiminimų visokių, dar kažką. Neviskas taip gerai einasi kaip norėtusi, bet tai lygiai taip pat ten pradžia būdavo sunki“ (5 interviu).

Kategorija: turėti privalumai užsienio šalyse, tampa siekiamybe Lietuvoje

Užsienio šalyse įgyta gyvenimo ir darbo patirtis tiesiogiai siejasi su reintegracijos ypatumais Lietuvoje. Patys susikūrę geras, juos tenkinančias gyvenimo sąlygas užsienio šalyse, respondentai siekia tokias pačias ar panašias susikurti ir Lietuvoje. Tiems, kurie turėjo nuosavą būstą ar gyvenamą vietą dar prieš išvykstant iš Lietuvos ir dėl to tinkamų buitinių, gyvenimo sąlygų užsitikrinimas nebuvo aktualus, neteko spręsti apsigyvenimo šalyje klausimų. Tiems, kurie neturėjo nuolatinės gyvenamos vietos, teko jos ieškoti (dažniausiai ieškoma nuomojamo gyvenamo būsto) laikinai apsigyvenant pas artimuosius ar draugus.

Teritoriniu atžvilgiu respondentai apsigyveno trijuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose, nes juose gyveno prieš išvykdami į užsienio šalis, tačiau pažymėjo ir tai, kad dėl pripratimo, prisirišimo jautė jiems ilgesį (nostalgiją) bei nurodė, kad juose didesnės įsidarbinimo galimybės (čia jau turėjo susiradę darbus ar juos jiems pasiūlė).

Kaip jau minėta respondentai gyvendami užsienio šalyse, ieškojo darbo/ verslo ryšių su Lietuva, grįžę į ją, siekė užsitikrinti panašias darbo sąlygas, palaikyti ryšius su užsienio darbdaviais, buvusiais kolegomis. Visgi darbo galimybėmis ar jo sąlygomis teko nusivilti. Respondentai pažymėjo, kad nesitikėjo tokių pačių gerų darbo perspektyvų, tačiau nesitikėjo ir to, kad bus dar blogiau, teks atsidurti blogesnėje situacijoje.

Gyvendami užsienyje emigrantai renka informaciją apie Lietuvą, todėl yra informuoti apie situaciją joje ir dėl to objektyviai vertina gyvenimo gimtojoje šalyje ekonomines galimybes, t. y. nesitiki, kad galės susikurti didesnę nei turėjo materialinę gerovę, tačiau kai pastaroji yra blogesnė, prisitaikyti yra sunkiau. Reikia pažymėti, kad materialinė gerovė yra blogesnė dėl to, kad dirbant sunkų darbą už jį mokamas ne tik mažesnis nei užsienyje atlyginimas, bet ir darbo sąlygos yra daug blogesnės. Neigiamas jų vertinimas formuojamas atsižvelgiant ne į fizines sąlygas, bet psichologinio darbo klimato sukūrimą. Tiems, kurie šiuo aspektu yra patenkinti, jaučia pasitenkinimą savo darbu, tuo tarpu juo nepatenkintieji jaučia įtampą. Jiems yra nepriimtinas darbdavių požiūris į darbuotojus kaip prastesnius už juos, jų nebendradarbiavimas, kai darbe dominuoja hierarchinė santykių sistema, o lygiateisiškumo, lygiavertiškumo principų nėra laikomasi dėl dominuojančio konkurencingumo ir didesnės materialinės naudos siekimo.

Pasak respondentų, Lietuvoje nevertinami darbuotojai, jų dedamos pastangos, darbdaviai savivaliauja ir nebendradarbiauja su savo pavaldiniais, jiems nepriimtini jų pasiūlymai, nuomonė, kuri apskritai geriau nebūtų pateikiama. Kvalifikacijos nereikalaujančius darbus atliekantys darbuotojai negerbiami (1 interviu), o profesionalių darbuotojų užsienio šalyse įgyta patirtis Lietuvoje nuvertinama ar vertinama neadekvačiai, nes užsienyje kelias savaites stažavęsi kolegos sulaukia didesnio pripažinimo nei savo profesines žinias ir įgūdžius ten kelis metus gilinusi kolegė

(2 interviu). Uždarbio atžvilgiu užsienio šalyse jis ne tik didesnis, bet jo dydis atitinka ir darbo pobūdį, krūvį. Lietuvoje tenka dirbti tokius pat sunkius darbus, tačiau jie prasčiau apmokami, o darbo sąlygos sudėtingos ir jų gerinimui neskiriama dėmesio.

Užsienio šalyse pripratus prie pagarbaus požiūrio į juos kaip į darbuotojus, teigiamų vertinimų, galimybių save realizuoti darbe, Lietuvoje tenka taikytis su hierarchinės sistemos trūkumais darbe (1 interviu), priprasti prie konkurencijos (pavydo) tarp kolegų (2 interviu), tenkintis pažadais dėl aukštesnio atlyginimo (4 interviu), apskritai prie prastesnių darbo sąlygų. Šie trūkumai paskatino nuosavo verslo planus, tačiau jų atsisakyti privertė per didelė biurokratinė sistema Lietuvoje (2 interviu), taip pat jie nėra plėtojami ir dėl nepalankių verslui sąlygų, nors tokios buvo užsienio šalyje (3 interviu). Tuomet atsiranda darbo vietos paieškos užsienio kompanijose (veikiančiose Lietuvoje), bendradarbiavimas ar bendros veiklos idėjos su buvusiais užsienio kolegomis, tarpininkavimo tarp Lietuvos ir užsienio šalių kompanijų planai.

Teigiamo darbo aplinkos klimato, pagarbių tarpusavio santykių sukūrimas respondentams sukelia sunkumų, o jų trūkumą siekiama kompensuoti didesniu atsidavimu darbui (2 interviu), įsidarbinant užsienio kompanijose veikiančiose Lietuvoje, tikintis, kad jose dominuoja tos pačios darbo vertybės kaip ir pačiose užsienio šalyse (3 interviu), nes pripažįstama, kad jos yra labai svarbios ir vertinamos, o su neigiamomis Lietuvoje siekiama kovoti. „Netgi jeigu jis ten kažkokiuose daržovių laukuose vaikščiojo, ar kažkokį tai namo fasadą žinai tvarkė, ar ką jisai tenais bedaręs. Tai mes gaunam finale tai, kad jis jau netgi grįžęs, jis nesitaikys su kai kuria savivale darbo vietos..., nesiduos čia šitiem vadybininkais čia save tituluojančiais, juos stumdyt“ (1 interviu).

Respondentai Lietuvoje susiduria ne tik su pagarbos trūkumu darbe, bet ir viešajame gyvenime, nes kritikuojamas atitinkamų valstybinių institucijų darbas, kurios nesiorientuoja į paprastą žmogų, neskiriama dėmesio kokybiškam paslaugų suteikimui, todėl užsienio šalių valstybinių institucijų kokybiškas aptarnavimas galėtų tapti pavyzdžiu Lietuvos institucijoms (1, 5 interviu).

Apibendrinant, galima pažymėti, kad respondentai objektyviai įvertina savo galimybes susikurti finansinę gerovę Lietuvoje, supranta, kad šalyje nėra didelių ekonominių perspektyvų, tačiau pripratus prie geresnių gyvenimo ar darbo sąlygų užsienyje, (bent minimaliai) panašias siekiama susikurti ir Lietuvoje, sukurti tinkamas sąlygas jų įgyvendinimui, nes nenorima prarasti ar atsisakyti susikurtos materialinės gerovės, pasitenkinimo darbu, pagarbos tarpusavio santykiuose, o nepavykus to įgyvendinti, dažnai nusiviliama. Šis nusivylimas kyla dėl išorinių veiksnių, t. y. neigiamo aplinkinių požiūrio, kylančio iš nusistovėjusių visuomenės normų, kai darbo aplinkoje dominuoja vertikalūs (iš viršaus žemyn) bendravimo ir bendradarbiavimo santykiai, o horizontalūs (lygiaverčiai) santykiai net ir žemiausiame pagal pavaldumą institucijos segmente yra apsunkinami nuolat pasireiškiančio konkurencingumo.

Kategorija: Lietuvoje svarbiu tampa socialinių ryšių palaikymas, o dalyvavimas visuomeniniame ir politiniame gyvenime neaktualus

Darbas yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis tiek užsienio šalyse, tiek Lietuvoje, tačiau kai užsitikrinamos geros darbo ir gyvenimo sąlygos, išryškėja socialinių ryšių sukūrimo ir palaikymo svarba (sugrįžus į Lietuvą, santykių atstatymo svarba). Užsienio šalyse sulaukę gal ir nevisada nuoširdaus, tačiau pagarbaus bendravimo, respondentai tokio paties tikisi ir Lietuvoje. Artimiausioje aplinkoje, t. y. šeimoje, giminių ar draugų rate sugrįžusieji maloniai ir džiaugsmingai priimami, su jais palaikomi nusistovėję ryšiai.

Visgi respondentai supranta, kad jiems išvykus gyvenimas vyko ir Lietuvoje, todėl kai kuriuos santykius tenka nutraukti, kai kuriuos atnaujinti, o dar kitus užmegzti iš naujo. Tai įgyvendinti nėra sunku, ypač kai respondentai yra įsitikinę, kad gerus tarpusavio santykius gali užmegzti ir palaikyti pasinaudodami teigiamomis savo charakterio savybėmis (3, 4, 5 interviu).

Socialinių ryšių, tarpusavio santykių palaikymas užsienio šalyse svarbus tuo, kad siekiama išvengti vienišumo jausmo, norima pasijausti visuomenės dalimi, o kaip jau minėta santykių su užsienio lietuviais palaikymas atsiranda dėl ilgesio lietuviškai kultūrai, noro ją palaikyti. Santykių palaikymo Lietuvoje respondentai taip stipriai neakcentavo, tačiau pažymėjo, kad jiems patinka bendrauti su artimaisiais, draugais, turinčiais tokių pačių interesų, ypač su tais, kurie turi gyvenimo užsienio šalyse patirties (1, 2, 3, 4, 5 interviu), „nes vieni yra užsidarę, kiti gal tam užsieny pabuavę, jie labiau toki atviresni viskam, priima viską“ (3 interviu). Be to, malonu bendrauti su tais, kurie teigiamai vertina jų patirtį.

Gyvendami Lietuvoje, respondentai jautėsi esantys namuose, veikė pažįstamoje, įprastoje aplinkoje, nesusidūrė su kultūrų skirtumais, kalbos barjeru, nes visuomenėje jie buvo dauguma. Kai ši situacija pasikeitė ir užsienio šalyse jie tapo mažuma, atsirado įtampa dėl užsieniečių nepasitikėjimo jais, dėl nenuoširdaus bendravimo, todėl norėjosi palaikyti šiltus, draugiškus santykius, kurių trūko, o jiems užsimezgas buvo siekiama juos kuo ilgiau išlaikyti ir pasinaudoti vienatvei užpildyti, patenkinti priklausymo visuomenei poreikį. Tuo tarpu vėl sugrįžus į Lietuvą, pasijuntama dauguma, nėra bendravimo barjerų, nes prisijungiama prie savo šeimos, artimųjų, draugų. Suprantama reikia atstatyti santykius ir su jais, kadangi bendravimas buvo ribojamas atstumo, o ir laiko atžvilgiu išsiskyrimas truko ilgai.

Atsiranda ir priėmimo į Lietuvos visuomenę baimė, kuri galėtų būti aiškinama priėmimo į užsienio šalies visuomenę patirtimi bei supratimu, kad ilgą laiką nebuvo gimtojoje šalyje, daug kas joje pasikeitė. Pasikeitė ne tik situacija šalyje, bet ir visuomenės požiūris į išvykusius, dabar jau sugrįžusius, bei jų pačių požiūris dėl savo gyvenimo užsienyje patirties. Visgi respondentai sugeba

šios baimės atsikratyti. „Sakau kaip tave gali kažkas namie priimt ar nepriimt. Taigi čia tavo namai yra. Tu turi teisę į juos kaip ir visi kiti“ (1 interviu).

Bendravimą užsienio šalyse apsunkino skirtingi (nuo egzistuojančių Lietuvoje) ypatumai, o grįžus pastarųjų nebelieka, tačiau ir čia susiduriama su tam tikrais sunkumais, greičiau trūkumais. Respondentų požiūriu, juos nulemia Lietuvos visuomenėje dominuojančios neigiamos vertybės, tokios kaip nuolatinis konkurencingumas, orientacija tik į materialinius dalykus, nes „Vakaruose žmonės yra atlaidesni, geresni, paprastesni“ (4 interviu).

Tuo tarpu visuomeniniame ir politiniame gyvenime respondentai nelinkę dalyvauti, tačiau respondentai dalyvavę visuomeninėje veikloje užsienio šalyse, joje dalyvauja ir Lietuvoje (1, 5 interviu). Tie patys respondentai minimaliai dalyvauja ir politiniame šalies gyvenime, tačiau visi respondentai, kalbėdami vienu ar kitu aspektu, išreiškė neigiamą požiūrį į Lietuvoje vykdomą politiką ar siejo ją su pastarąją vykdančių asmenų kompetencijos stoka.

Respondentai nejaučia poreikio dalyvauti visuomeninėje veikloje (savanoriškais pagrindais (neatlygintinai) prisidėti prie veiklos, įgyvendinamos įvairiose visuomenės gyvenimo srityse), nes daug laiko užima dalyvavimas profesionalioje veikloje (darbe), o tie, kurių darbas glaudžiai siejasi su visuomenine veikla, dalyvavimo pastarojoje neatsisako ir net jaučia pasitenkinimą ja, net pasididžiavimą, nes taip gali prisidėti prie teigiamų pokyčių įvairiose srityse (būtent Lietuvoje).

Likusieji respondentai, kurie apskritai nėra linkę dalyvauti visuomeninėje veikloje, pastarojoje dalyvavo užsienio šalyse ir tai reikėtų sieti su naryste užsienio lietuvių bendruomenėse, kai dėl noro palaikyti lietuvišką kultūrą, kalbą, prie bendruomenės prisijungiama organizuojant nacionalines šventes, renginius, įgyvendinant kitą jos planuojamą veiklą. Tuo tarpu grįžus į Lietuvą, tam nebėra poreikio, nes jis yra patenkinamas.

Dalyvauti politiniame Lietuvos gyvenime respondentai pareigos nejaučia. Čia reikėtų pažymėti, kad turima omenyje balsavimas rinkimuose, kai renkama politinė šalies valdžia. Žinoma, nederėtų to sieti su jų išvykimu iš Lietuvos, tiesiog tai būtų galima traktuoti kaip jų apsisprendimo laisvę. Be to, net ir tie respondentai, kurie dalyvauja rinkimuose (1, 5 interviu) ar politinės partijos veikloje (1 interviu), atsargiai vertina politinių jėgų numatytų tikslų įgyvendinimo galimybes.

Socialinių santykių palaikymas yra svarbus reintegracijos Lietuvoje veiksnys, nes padeda pajauti bendrumo jausmą, priklausymą visuomenei, dėl kurio jaučiama baimė ir kurio pajautimą apsunkina joje dominuojančios neigiamos vertybės, susiformavęs kitoks požiūris į atitinkamus dalykus, kai respondentams tai yra nepriimtina, bet verčia su tuo susitaikyti.

Panašiai ir dalyvavimas politiniame šalies gyvenime yra ribojamas, nes dėl nepriimtinos vykdomos politikos, atsisakoma prisidėti prie jos įgyvendinimo renkant valdžios atstovus. Tuo tarpu dalyvavimas visuomeniniame gyvenime užsienyje pasirinktas dėl lietuvių puoselėjimo, sugrįžus netenka prasmės, o Lietuvoje jis tęsiamas jaučiant poreikį prisidėti prie teigiamų pokyčių.

Kategorija: gyvenimo užsienyje patirtis pakeičia požiūrį į daugelį dalykų apskritai

Užsienio šalyse susidūrus su platesniu ir laisvesniu požiūriu į daugelį dalykų, šis požiūris išlaikomas ir Lietuvoje, tačiau dėl aplinkinių santūraus tų pačių dalykų vertinimo tenka ir patiems su tuo taikytis. Kaip jau minėta, lygiai taip pat yra užsienio šalyse įgytų įpročių atžvilgiu, t. y. juos tenka koreguoti ar atsisakyti, nes Lietuvoje jie nevisada yra suprantami, priimami.

Pagyvenus užsienyje, pažinus naują kultūrą, įgyjama naujų vertybių, kai kurios atrandamos iš naujo, sukuriama sąlyga save pažinti iš naujo (1, 4 interviu). „Gauni tik tai užsieny būdamas, bent aš tai gavau daugiau tolerancijos. Daugiau pažinai, tapai atlaidesnis, tapai nu“ (4 interviu).

Kartu pasikeičia respondentų požiūris į savo gimtąją šalį, jos istoriją, kultūrą, požiūris į gimtąjį miestą. Visa tai labiau vertinama, jaučiamas pasididžiavimas kultūriniais, istoriniais šalies aspektais. „Kultūra yra tas, kas mus klįjuoja, kas mus laiko“ (1 interviu), nors respondentų teigimu, lietuviai nelabai vertina savo kultūrą, istoriją dėl jau minėtos orientacijos į materialines vertybes, dėl požiūrio, kad tai kas užsienietiška yra geriau. Be to, jų manymu, Lietuvos politika kultūros atžvilgiu yra vykdoma netikslingai, todėl „žinai patiem reikia, reikia patiems ja užsiimti ir ir ir žiūrėt kas su ja darosi“ (1 interviu). Visgi reikia pažymėti, jog patys respondentai mielai domisi Lietuvos kultūriniais aspektais, menu, ypač teatrais ir nelinkę patvirtinti fakto, kad lietuviai visiškai nesidomi kultūros dalykais.

Respondentai pažymėjo, kad pastebima ir lietuvių bendravimo kultūros (tinkamo elgesio) stoka, kuri skatina neigiamą požiūrį į visus lietuvius (tiek užsienyje, tiek Lietuvoje), kadangi „apie pačių lietuvių kultūrą tai jos daug kas neturi. Kas antras žmogus jos neturi paprasčiausiai“ (4 interviu). Respondentai išskiria ir lietuvių konservatyvumą, linksmumo (šypsenu) stoką, nuolatinį skubėjimą kaip aspektus, kurie vyrauja lietuvių bendravime, bet su kuriais neteko susidurti užsienio šalių visuomenėse ir kurių taip trūksta gimtojoje šalyje (3, 4 interviu), dėl ko kultūros ir bendravimo ypatumai nuolat lyginami tarp užsienio šalių ir Lietuvos. Pastarąjį aspektą galima iliustruoti respondento klausimu: „Tenais kiekvienas sako prašau, ačiū, o pas mus ką?“ (4 interviu).

Apskritai respondentai pažymėjo, kad užsienio šalyse jaučiama daugiau tolerancijos, demokratijos, vyrauja lygybės principas, žmonės yra laisvesni, atviresni naujovėms ir įvairovei, gerbia kitus ir siekia, kad juos gerbtų, nes žino savo teises. Užsienio šalyse žmonės yra linksmesni, labiau patenkinti savo gyvenimu. Taigi nuolat gyvenant tokioje aplinkoje, pripratus prie laisvesnio, platesnio požiūrio į daugelį dalykų, jis perkeliamas ir grįžus į Lietuvą. „Jeigu žmogus nebuvo užsieny, tai jis jau visai kitaip mąsto iš tikrųjų, negu tie kas užsieny pabuvo. Jie jie daug plačiau mąsto“ (3 interviu). Sugrįžus į Lietuvą, „tu tada tampi žymiai demokratiškesnis“ (4 interviu).

Reikia psichologinių pastangų, kad sugrįžus į Lietuvą, būtų galima priimti joje dominuojantį požiūrį į daugelį dalykų, nes dėl gyvenimo užsienyje patirties išryškėja kritiškas vertinimas jų

atžvilgiu. Tokie dalykai kaip nepagarba darbe ar valstybinių institucijų abejingumas paprasto žmogaus atžvilgiu nulemia tam tikrą nusivylimą, kai tuo tarpu užsienyje dominavo jau minėti demokratijos, tolerancijos, lygiateisiškumo ir panašūs principai. Pripratus prie pastarųjų ir apskritai prie platesnio, laisvesnio užsieniečių požiūrio į įvairius dalykus, Lietuvoje juo taip pat kurį laiką vadovaujamasi, tačiau dėl konservatyvaus lietuvių požiūrio, jo palaipsniui atsisakoma arba tikimasi, kad po ilgesnio laikotarpio ir lietuviai jį pakeis.

Visgi reikia pripažinti ir tai, kad gyvenimas užsienyje pakeičia požiūrį į Lietuvą ne tik neigiamai, bet sustiprina ir teigiamus jos aspektus. Reikšmingu tampa gyvenimas šalyje, kuri yra artima psichologiškai, kurioje buvo suformuoti gyvenimo pamatai, kurios kultūrinė aplinka formavo asmeninį požiūrį į aplinkui vykstančius dalykus, kai užsienyje juntamas gimtosios šalies ilgesys, sugrįžus į ją, tampa meile tėvynei, kuri pasireiškia ne tik teigiamu jos istorijos ir kultūros paveldo vertinimu, bet ir noru įgyvendinti teigiamus pokyčius joje, įtikinti aplinkinius, kad yra prasminga tai daryti, o gyvenimo užsienio šalyse patirtis yra veiksminga priemonė tam pasiekti.

Kategorija: pastangos užsienio šalyse įgytą patirtį panaudoti teigiamų pokyčių Lietuvoje įgyvendinimui

Sugrįžus į gimtąją šalį, išlieka psichologinių veiksnių įtakos dominavimas, nes susiradus darbą, užsiimant tam tikra veikla, kuri emigrantų manymu yra prisitaikymą Lietuvoje palengvinantis veiksnys, atsiranda pagarbos ir pripažinimo siekimas, noras, kad būtų teigiamai įvertinta gyvenimo užsienyje patirtis, kuri pačių sugrįžusiųjų manymu yra jiems reikšminga ir naudinga Lietuvai.

Darbo santykių atžvilgiu gerai žinoję savo teises ir pareigas užsienio šalyse, Lietuvoje respondentai jaučiasi pažeidžiami, nuvertinami, tačiau nepaisant to, jie stengiasi perteikti užsienio šalyse įgytą darbo patirtį, paskatinti teigiamus pokyčius ne tik darbe, bet ir prisidėti prie Lietuvos bendros gerovės, nors ir sulaukia santūrių vertinimų, kad jų įgūdžiai bei žinios nepadės pasiekti akivaizdžių teigiamų pasikeitimų, kad jie perdaug optimistiškai į tai žiūri.

Visgi respondentai įsitikinę, kad jie gali prisidėti prie gerovės kūrimo Lietuvoje ir neatsisako šių planų, tikisi, kad jie bus įvertinti ir pripažinti, tačiau reikia daugiau laiko, kad lietuviai suprastų ir priimtų naujoves (respondentų idėjas). Nepaisant to, respondentai didžiuojasi galėdami savo įgytą darbo patirtį pritaikyti Lietuvoje, jaučia malonumą dirbdami Lietuvos žmonėms.

Sugrįžus į Lietuvą tampa svarbus aplinkinių vertinimas, norima, kad būtų pripažinta užsienyje įgyta naudinga patirtis, net siekiama juos tuo įtikinti, paveikti. Respondentė, pasinaudodama savo draugės, kuri taip pat turi emigracijos ir reemigracijos patirties, mintimis, išreiškė nuomonę, kad reikia palaipsniui keisti lietuvių požiūrį į sugrįžusių emigrantų galimybes įgyvendinti teigiamus pokyčius Lietuvoje ir įtikinti lietuvius taip pat prie jų prisidėti. „Jeigu tu nori paveikt tris milijonus,

tai sako, tu turėsi problemų, nes ne taip lengva, bet sako, tu net jeigu vieną, nu vieną į savaitę, sako, jeigu nori vieną į savaitę žmogų paveikt, nu ir dabar dabar kiek užklius. Ir sako, vat tas kasdieninis kapsėjimas, kurio tu gal neregistruoji, tu jo nematai, bet jis, sako vat šitas, jis daro įtaką“ (1 interviu).

Respondentai įsitikinę, kad vien jų buvimas tarp aplinkinių, turi įtakos kitokio požiūrio į tam tikrus dalykus formavimuisi, nes „tu esi ir su kitais įpročiais, ir kitokiu bendravimu su žmonėm. Sako, jau veikia viską“ (1 interviu). Tačiau jie supranta, kad negali primygtinai siūlyti savo nuomonės, nes tai gali iššaukti priešiškas reakcijas.

Emigracija respondentų yra vertinama teigiamai, nes ji yra naudinga tiek jiems patiems, kadangi „čia yra labai gerai ir labai sveika, ir tau pačiam duoda, labai gerai iškristalيزuoja ir išrūšiuoja tavo pačio vertybes, tu sulygint gali“ (1 interviu), tiek ir Lietuvai, nes „yra geras dalykas šaliai, ...tai yra patirtis, neįkainuojama patirtis išsinešama. Tai labai svarbu, kad ta patirtis sugrįžtų į Lietuvą, jeigu jinai praranda laikinai ir juos (emigrantus – autorės pastaba) susigražina, tai yra labai didžiulis pasiekimas šaliai“ (5 interviu).

Respondentai grįžta į Lietuvą ne įgyvendinti kardinalių pokyčių, bet tikisi, kad jų įgyta patirtis gali būti bent minimaliai panaudota teigiamiems inicijuoti. Jie supranta, kad tą nėra lengva padaryti, tačiau jaučia prasmę tą darydami būtent savo gimtojoje šalyje.

3. 2 Emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracijos ypatumų teorinis generalizavimas

Pateiktų pusiau struktūruotų interviu empirinė analizė leidžia daryti kai kurias išvalgas apie emigrantų, grįžusių iš Europos Sąjungos šalių, reintegracijos ypatumus Lietuvoje.

Pirmiausia reikėtų išskirti tai, kad užkrečiamu pavyzdžiu ar „socialine reklama“ tapusi aplinkinių emigracijos patirtis, paskatino ir palengvino apsisprendimą išvykti į užsienį, tačiau dominuojantys ekonominiai veiksniai, t. y. noras daugiau užsidirbti, užsitikrinti materialinę gerovę, tam taip pat turėjo įtakos. Išvykimas į užsienį tampa kovos su „nepakeliamomis“ gyvenimo (ekonominėmis) sąlygomis Lietuvoje išraiška, kai esamos gyvenimo sąlygos netenkina, t. y. tampa geresnio gyvenimo paieškų strategija, paskatinta aplinkinių bei individualių ekonominių sunkumų.

Išvykimas į užsienį tampa ekonominės „laimės“ ieškojimu, trunkančiu laikinai, numatytam ribotam laikui, dažnai užsitęsiančiam ilgesnį laikotarpį dėl paskatų užsidirbti dar daugiau, neprarasti susikurtos materialinės gerovės, kuri galėtų užtikrinti geresnę ateitį Lietuvoje. Nepaisant to, kad emigracija suprantama tik kaip laikinas, nebaigtinis aktas, visgi galima teigti, kad užsienio šalyse emigrantai siekia integruotis. Ir nors gyvendami užsienio šalyse, kad ir laikinai, išvykusieji skiria didžiąją savo laiko dalį materialinės gerovės užsitikrinimui, jos padidinimui, tačiau jie taip pat stengiasi prisitaikyti prie jose egzistuojančių gyvenimo normų, dalyvauti įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, nors kartu tai reikalauja ir tam tikrų psichologinių pastangų.

Svarbiu tampa socialinių tarpusavio santykių palaikymas, tačiau nenusisekęs bendravimas ir bendradarbiavimas, į kurį buvo dedama daug jėgų, skirtingi bendravimo ypatumai tarp užsieniečių ir lietuvių, priverčia pajusti svetimumo jausmą, kuris tampa viena iš pagrindinių priežasčių, paskatinančių sugrįžimą į gimtąją šalį. Nepaisant to, tokia patirtis nulemia sustiprėjusį pasididžiavimą savo gimtąja šalimi, sustiprina meilę jai, pakeičia požiūrį į daugelį ekonominių, politinių, kultūrinių, socialinių dalykų joje.

Taigi pasireiškusi psichologinių veiksnių įtaka prisitaikymui užsienio šalyse, perkeliama ir sugrįžus į Lietuvą. Tačiau ne tik dėl sustiprėjusių jausmų savo gimtajai šaliai, išryškėjusio prisirišimo prie jos ar nostalgijos jos kultūrai, istorijai ar artimai, pažįstamai aplinkai, bet ir dėl siekių prisidėti prie teigiamų pokyčių Lietuvoje, kuriuos su pasididžiavimu siekiama įgyvendinti dėl jos žmonių gerovės, net susiduriant su jų abejingumu, ignoravimu ar nesupratimu. Nors dėl tokio nepalankaus požiūrio, ne tik įgyvendinant pokyčius šalyje, bet ir emigrantų įgytos patirties ar net jų sugrįžimo aplinkybių atžvilgiu, tenka susidurti su nepriėmimo į visuomenę baime. Svetimumo jausmas, kuris buvo juntamas užsienio šalyse, pasireiškia sugrįžus į Lietuvą, tačiau vargu ar tai, kad buvo įgyta neigiama tokio pobūdžio patirtis užsienyje, turi stiprų poveikį prisitaikymui Lietuvoje ar apskritai reiškia reintegracijos proceso nebuvimą. Sugrįžusieji pabrėžia, kad jų sugrįžimas į Lietuvą

yra sugrįžimas namo ir nepaisant išskylančių prisitaikymo gimtojoje šalyje sunkumų, jie yra nusiteikę pozityviai, stengiasi nepasiduoti norui išvykti iš Lietuvos, nors pastarasis dažnai iškyla.

Reintegracijos Lietuvoje atveju išryškėja nuolatinis gyvenimo užsienyje ir Lietuvoje patirčių lyginimas. Pasireiškia gyvenimo užsienio šalyse patirties įtaka prisitaikymui Lietuvoje, nes integracijos ypatumai užsienyje tiesiogiai siejasi su reintegracijos ypatumais gimtojoje šalyje. Čia reikėtų pažymėti, kad ši įtaka nulemia pereinamojo prisitaikymo prie gyvenimo Lietuvoje laikotarpio atsiradimą. Sugrįžus iš užsienio gyvenimas Lietuvoje reikalauja pasiruošimo, planų kūrimo ir organizavimo, kad būtų galima lengviau įsikurti šalyje struktūruojant savo laiką, skiriant jį norimai veiklai, savo gimtosios šalies pažinimui, nes pripažįstama, kad per nebuvimo joje laikotarpį daug kas pasikeitė. Tačiau šis laikotarpis labiau skiriamas ne tiek ekonominių galimybių paieškai šalyje, bet savęs suradimui santykiuose su kitais, t. y. savo statuso gimtojoje šalyje nustatymui, savo vietos suradimui socialinių tinklų atžvilgiu, užmezgant ar atnaujinant, kartais nutraukiant tarpusavio santykius su artimaisiais ar aplinkiniais. Nuolat akcentuojamas laiko veiksnys, kuris yra reikalingas priprasti prie gyvenimo gimtojoje šalyje.

Sugrįžusių emigrantų reintegracijos procesą visų pirma reikėtų suprasti kaip grįžimą prie įprastos aplinkos, kur viskas sava ir pažįstama, grįžimą pas artimus žmones, kur sulaukiama palaikymo ir pripažinimo. Tačiau nepaisant to, atsiranda supratimas, kad daug kas pasikeitė, kad gyvenimas Lietuvoje tęsėsi, tačiau pokyčiai vyko ne tik šalyje, bet ir paties emigravusiojo sąmonėje, kai sugrįžęs jis išreiškia norą gyventi taip gerai ar bent panašiai kaip ir užsienio šalyse, tačiau ne tiek didesnių ekonominių galimybių atžvilgiu, bet dėl įgytų naujų vertybių, pasikeitusio požiūrio į tam tikrus dalykus, kai užsienyje jie buvo suprantami kaip teigiami, tačiau dėl tokio supratimo akcentuojamas jų trūkumas Lietuvoje ar juos imama vertinti kritiškai.

Akivaizdu, kad reintegracijos procese dominuoja psichologinių veiksnių įtaka, t. y. šis procesas išryškinamas remiantis psichologiniais sugrįžusių emigrantų pateiktais aspektais, net galima būtų įvardinti kaip paremtais emocijomis, ir dėl to sudarantis paviršutiniško integravimosi gimtojoje šalyje įvaizdį ar apskritai nukreipiantis į prielaidas dėl reintegracijos proceso nebuvimo. Tokių prielaidų visgi reikėtų atsisakyti, nes grįžtant prie integracijos, o kartu ir reintegracijos sampratos aiškinimo, matyti, kad sugrįžusieji jaučiasi Lietuvos visuomenės dalimi, dalyvauja įvairiose jos gyvenimo srityse, net jei dalyvavimas vienose iš jų yra ribotas ar jo atsisakoma (visuomeninė ir politinė veikla), tačiau jis yra aktyvus kitose (ekonominis gyvenimas: profesinė veikla (darbas)), todėl vargu ar būtų galima tvirtinti, kad reintegracijos procesas nevyksta. Veikia būtų galima kalbėti apie sėkmingą ar nesėkmingą reintegraciją, aktyviai ar pasyviai vykstantį jos procesą.

Taigi, grįžtant prie reintegracijos proceso, reikia pažymėti, kad užsienio šalyse taikytas integracijos strategijas sugrįžę emigrantai jas taiko ir Lietuvoje, tačiau reintegracijos atveju jos tiek kinta, yra koreguojamos, nes įtakos joms turi tam tikros atsiradusios aplinkybės. Pirmiausiai

pabrėžiama darbo ir gyvenamo būsto paieška, t. y. siekiama užsitikrinti tenkinančias ekonomines ir buitines sąlygas. Vėliau atsiranda socialinių santykių poreikio svarba, kai pastarasis, kaip jau minėta, realizuojamas atnaujinant buvusius tarpusavio ryšius ar užmezgant naujus, o galiausiai šiems ekonominiams ir socialiniams aspektams suteikiamas psichologinis atspalvis, nes būtent čia atsiranda tos nenumatytos aplinkybės, kurios apsunkina reintegraciją, kurios jau anksčiau buvo įvardintos kaip pasikeitusio požiūrio į daugelį dalykų įtaka, atsiradusia dėl gyvenimo užsienio šalyse patirties.

Patenkinti ekonominiai ir socialiniai poreikiai virsta į poreikį įgyvendinti teigiamus pokyčius ne tik savo artimiausioje aplinkoje, bet ir plačioje visuomenėje. Teigiamų pokyčių įgyvendinimo strategiją, kuria siekiama panaudoti užsienyje įgytą darbo patirtį ir pasijusti vertinamu, vertingu, o kartu taip galbūt ir sumažinti įtampą prisitaikant gimtojoje šalyje, sėkmingai būtų galima panaudoti Lietuvoje, tačiau tam reikia ir politinės valios.

Apskritai valstybės vykdoma ekonomikos ir kitų sričių politika emigrantų atžvilgiu, t. y. valstybės taikomos priemonės emigracijai mažinti, planuojamos įgyvendinti įvairių politikos sričių kontekste, nors gal derėtų pripažinti, kad ne tiek jų, kiek visos valstybės piliečių atžvilgiu, teoriniu lygiu atrodo tikslinga ir būtina. Tačiau reikia atsižvelgti į tai, kad sugrįžusieji emigrantai labiau akcentuoja psichologinių veiksnių įtaką jų pasirinkimui sugrįžti į gimtąją šalį ir objektyviai vertina ekonominę situaciją Lietuvoje, t. y. supranta, kad ekonominės perspektyvos šalyje yra gana ribotos, dėl ko aiškiai parodoma, kad šalies ekonomika, net ir jos pakilimo laikotarpiu, negali, ar bent ne tiek kiek yra tikimasi, paskatinti reemigracijos proceso spartos ir jos padidėjimo.

Žiniasklaidoje nuolat pasirodantys pranešimai apie naujas ir vis didėjančias neigiamas pasaulio ekonominės krizės pasekmes, taip pat verčia susimąstyti apie tai, ar nederėtų koreguoti ir formuoti naujus reemigracijos politikos tikslus ir priemones jiems įgyvendinti, nes kitu atveju šiuo metu taikomi metodai numatytiems tikslams pasiekti, gali netekti savo veiksmingumo ar likti taip ir neįgyvendinti, ypač kai jie orientuojasi į ekonominės plėtros aspektus, kurie valdžios atstovų, įvairių specialistų požiūriu turėtų sumažinti emigracijos mastus ir neigiamas jos pasekmes, nors ekonominės krizės akivaizdoje bus pakankamai sudėtinga juos įgyvendinti. Be to, tai yra ilgalaikės perspektyvos aspektas.

Visgi derėtų susimąstyti apie minimalias, galimas realiai įgyvendinti, didelių finansinių išlaidų nereikalaujančias prevencines ir intervencines priemones, ypač specialistų taip akcentuojamas informavimo ir konsultavimo paslaugas, kurios įgyvendinamos šiuo metu, tačiau atitinkamai labiau skirtos informuoti apie galimus emigracijos pavojus, o jau išvykusius apie reemigracijos galimybes ar teikti informaciją ir konsultacijas emigrantams, sprendžiant praktines, su grįžimu į Lietuvą susijusias problemas, bei sprendžiant svarbiausius sugrįžusių emigrantų socialinius ir ekonominius integracijos sunkumus. Tai būtinos ir tikslingos priemonės, tačiau prie pastarųjų būtų galima

organizuoti ir tokias, kurios būtų skirtos psichologiniams aspektams spręsti, ir kuriuos taip akcentuoja sugrįžusieji (bei pažymi šios srities specialistai).

Taigi reintegracijos problemų sprendimo atveju dėmesys turėtų būti skiriamas individualiu sugrįžusiųjų lygmeniu, nes pastaruoju metu akcentuojamos ilgalaikės perspektyvos besiorientuojančios į ekonomikos plėtrą, nors ir yra reikalingos bei būtinos, tačiau suteikiant joms prioritetą, tokiu būdu paliekamas nuošalyje sugrįžusiųjų problemų sprendimas čia ir dabar, kai dominuoja požiūris, kad jie nors ir susiduria su reintegracijos sunkumais Lietuvoje, tačiau ne tokiais dideliais, kadangi grįžta į jiems pažįstamą kultūrinę aplinką. Nepaisant to, turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys informavimo ar konsultavimo paslaugų pakankamumui bei kokybei, kuri būtina reikiamai informacijai apie situaciją Lietuvoje pateikti bei supažindinti su grįžusiems taikomais įvairiais aspektais (kvalifikacijos, darbo stažo, sveikatos ar socialinio draudimo ir pan.), siekiant įsikurti ir prisitaikyti joje. Vadinasi, kaip jau minėta, trumpuoju laikotarpiu veiksmingiausia būtų užtikrinti grįžusiems emigrantams prieigą prie teikiamų valstybės paslaugų (tokių, kurios teikiamos visiems valstybės piliečiams) bei gerinti informacijos sklaidą.

Apibendrinant galima teigti, kad grįžusių iš užsienio šalių emigrantų reintegracijos patirtis yra įvairi, tačiau dominuoja ekonominiai ir psichologiniai prisitaikymo gimtojoje šalyje ypatumai. Besiintegruojantis Lietuvoje sugrįžęs emigrantas yra dėl ekonominių paskatų iš jos išvykęs, tačiau dėl integracijos užsienyje psichologinių sunkumų į ją sugrįžęs asmuo, kuris įgijo naudingos ir reikšmingos jam patirties bei siekia ją pritaikyti gimtojoje šalyje teigiamiems pokyčiams įgyvendinti, kuris objektyviai vertina savo ekonominės gerovės ribotas perspektyvas Lietuvoje, tačiau pripažįsta, kad prisirišimas prie jos, prie artimos aplinkos bei žmonių, yra stipresnis už neigiamai formuojamo šalies įvaizdžio įtaką.

IŠVADOS

Šis darbas yra vienas iš nedaugelio bandymų analizuoti sugrįžusių į Lietuvą emigrantų reintegracijos proceso aspektus kokybiniu požiūriu, todėl leidžia daryti tam tikras gilesnes išvalgas apie šį procesą. Būtų naudinga ir toliau tęsti tokio pobūdžio kokybines analizes, siekiant jų gautus rezultatus panaudoti sugrįžusiųjų prisitaikymui palengvinti ir emigracijos procesui valdyti. Tuo tarpu šiame darbe pateikta medžiaga leidžia daryti tokias išvadas:

- ❖ Emigracija yra siejama su ekonominių veiksnių įtaka, kai išvykimas į užsienio šalis pasirenkamas dėl geresnių ekonominių perspektyvų jose, o reemigracija yra sąlygojama psichologinių veiksnių, kai nusprendžiama sugrįžti dėl artimųjų, namų ilgesio, integraciją užsienio šalyse apsunkinusių bendravimo skirtumų, nors tai ir kompensuoja didesnės bei geresnės ekonominės galimybės;
- ❖ Gyvenimo užsienio šalyse patirtis tiesiogiai siejasi su prisitaikymo Lietuvoje ypatumais, kai siekiama susikurti panašias gyvenimo ir darbo sąlygas, kai požiūris į daugelį ekonominių, politinių, socialinių, kultūrinių dalykų tampa laisvesnis ir platesnis, o įgytą naudingą patirtį stengiamasi pritaikyti gimtojoje šalyje teigiamų pokyčių įgyvendinimui, nors vyrauja santūrus aplinkinių požiūris tokių planų atžvilgiu;
- ❖ Reintegracijos procesas užtrunka, o dėmesys labiausiai skiriamas ne tiek ekonominių galimybių paieškai šalyje, bet savo statusui nustatyti joje, surasti savo vietą socialinių tinklų atžvilgiu, orientuojantis į tarpusavio santykių su artimaisiais ar aplinkiniais palaikymo svarbą;
- ❖ Sugrįžus į Lietuvą, objektyviai vertinamos ekonominės gerovės ribotos perspektyvos šalyje, todėl taikomasi su esamomis, nes labiau dominuoja prisirišimo prie gimtosios šalies, prie artimos aplinkos bei žmonių veiksnys, kuris net nenustelbiamas susiformavusio neigiamo gimtosios šalies įvaizdžio.

REKOMENDACIJOS

Rekomendacijų atžvilgiu galima teigti, kad siūlymų reemigracijos procesui skatinti įvairūs specialistai pateikia labai daug, kiek mažiau jų galima sieti su grįžusių emigrantų reintegracijos palengvinimo aspektais, todėl norėtusi juos papildyti dar ir žemiau pateikiamomis rekomendacijomis:

- ❖ Būtų tikslinga pasinaudoti emigravusiųjų prisirišimo prie gimtosios šalies, ilgesio jai aspektu ir taip sustiprinti norą, o kartu ir pasirinkimą sugrįžti į Lietuvą, kurį būtų galima paskatinti taikant tokias priemones kaip informacinės kampanijos (užsienio šalyse), socialinės reklamos, taip parodant suinteresuotumą emigravusiųjų ir sugrįžusiųjų reikalais, jų traktavimą gimtosios šalies piliečiais, kurie yra joje laukiami ir gerbiami;
- ❖ Kadangi pastebimi nuolatiniai gyvenimo užsienio šalyse ir Lietuvoje aspektų palyginimai, turintys įtakos formuojamam požiūriui bei gyvenimo planų įgyvendinimui gimtojoje šalyje, ir tam suteikiamas psichologinis atspalvis, būtų taip pat tikslinga skatinti nevyriausybines organizacijas (ar kelių) steigimo idėją, kurios veikla būtų orientuojama į grupinių susitikimų metodo taikymą, kai sugrįžusieji jų metu galėtų pasidalinti savo emigracijos ir reemigracijos patirtimi, reintegracijos Lietuvoje ypatumais;
- ❖ Rekomenduojama ir toliau tirti sugrįžusių iš užsienio šalių emigrantų reintegracijos ypatumus kokybiniu metodu, akcentuojant jų kaip ekspertų, turinčių reintegracijos patirties, svarbą šio proceso palengvinimui skirtų valstybės priemonių įgyvendinimo įvertinimui ar naujų pasiūlymų.

LITERATŪRA

- 2004 m. *Migracijos metraštis*, 2005 [interaktyvus]. Vilnius: Migracijos departamentas [žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.migracija.lt/>.
- 2005 m. *Migracijos metraštis*, 2006 [interaktyvus]. Vilnius: Migracijos departamentas [žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.migracija.lt/>.
- 2006 m. *Migracijos metraštis*, 2007 [interaktyvus]. Vilnius: Migracijos departamentas [žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.migracija.lt/>.
- 2007 m. *Migracijos metraštis*, 2008 [interaktyvus]. Vilnius: Migracijos departamentas [žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <http://www.migracija.lt/>.
- Ager, A., Strang, A. *Indicators of integration Final report, 2004* [interaktyvus]. London: Home Office (government department) The Research, Development and Statistics Directorate [žiūrėta 2009-02-07]. Prieiga per internetą: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs04/dpr28.pdf>.
- Barcevičius, E. et al. *Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos efektyvumo įvertinimas I etapo galutinė ataskaita*, 2008 [interaktyvus]. Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas [žiūrėta 2009-04-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vpvi.lt/>.
- Barcevičius, E. et al. *Ekonominių migrantų skatinimo grįžti į tėvynę priemonės*, 2005 [interaktyvus]. Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas [žiūrėta 2009-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.vpvi.lt/>.
- Beiger, G. *Modern patterns of international migratory movements*. Sociological Studies 2: Migration. London, 1969.
- Boswell, C. *European migration policies in flux: changing patterns of inclusion and exclusion*. London, 2005.
- Brettell, B. C., Hollifield, J. F. *Migration theory, Talking across disciplines*. New York, London, 2000.
- Castles, S. *International migration at the beginning of the twenty-first century: global trends and issues*. International social science journal: International migration, September, no. 165, p. 267 – 281. Malden, Oxford, 2000.
- Castles, S., Miller, M. J., *The age of migration, International population movements in the modern world*. Chippenham, 1998.
- Digrytė, E. *Iševiams sugrįžti į Lietuvą lengva tik iš Rytų*, 2008 [interaktyvus]. Vilnius: Delfi (Lietuvos interneto vartai) [žiūrėta 2008-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/>.

Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai, konferencijos medžiaga, 2006 [interaktyvus]. Vilnius: Valstybės žinios, Nr. 1805 [žiūrėta 2008-02-11]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/>.

Geddes, A. *The politics of migration and immigration in Europe*. London, 2003.

Hornemann Moller I. *Understanding Integration and Differentiation Inclusion, Marginalization and Exclusion, 2002* [interaktyvus]. Vienna: Eurozine (internetinis Europos žurnalų tinklas) [žiūrėta 2009-02-07]. Prieiga per internetą: <http://www.eurozine.com/articles/2002-06-21-moller-en.html>.

International dialogue on migration 2008, Return migration: challenges and opportunities, 2008 [interaktyvus]. Geneva: International Organization for Migration [žiūrėta 2009-01-13]. Prieiga per internetą: <http://iom.int/>.

Jasiulevičienė, R. *Migracija žmogaus teisių diskurse*. OIKOS Lietuvių migracijos ir diasporos studijos Nr. 1 (5), p. 17 – 23. Kaunas, 2008.

Kniežaitė, M. *Mamyte, nieko nebevežk, tik grįžk namo, 2008* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos žinios (Lietuvos laikraštis), Delfi (Lietuvos interneto vartai) [žiūrėta 2008-03-19]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/>.

Kvietkauskas, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1985.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2008 metų plano patvirtinimo 2007 m. balandžio 25 d. Nr. 416// Valstybės žinios, 2007, Nr. 49-1897.

Lucas, R. *International migration and economic development: lessons from low income countries*. Northampton, Cheltenham, 2005.

Motieka, E. et al. *Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išėivijos atžvilgiu, 2006* [interaktyvus]. Vilnius: Strateginių studijų centras [žiūrėta 2009-01-13]. Prieiga per internetą: [http://www.ssc-lietuva.lt/picture/upload/emigracija\(1\).pdf](http://www.ssc-lietuva.lt/picture/upload/emigracija(1).pdf).

Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai, 2005 [interaktyvus]. Vilnius: Pilietinės visuomenės institutas [žiūrėta 2008-02-11]. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/files/Tyrimas_Lietuviu_emigracija_Studija.pdf.

Ražanauskaitė, V. *Emigracija tampa psichologine būsena, 2008* [interaktyvus]. London: Tiesa UK (laikraštis Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenei), Delfi (Lietuvos interneto vartai) [žiūrėta 2008-12-12]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/>.

Reintegrate, 2009 [interaktyvus]. New York, Jerusalem: Answers Corporations [žiūrėta 2009-01-13]. Prieiga per internetą: <http://www.answers.com/topic/reintegrate>.

Sipavičienė, A. *International migration in Lithuania: causes, consequences, strategy*. Vilnius, 1997.

Social Integration: Approaches and Issues UNRISD Briefing Paper No. 1 World Summit for Social Development March 1994 [interaktyvus]. Geneva: The United Nations Research Institute for Social Development [žiūrėta 2009-01-15]. Prieiga per internetą: <http://www.unrisd.org/>.

Staputienė, S. *Likę ir išvykę lietuviai sutaria dėl kalbos, valdžios ir merginų*, 2007 [interaktyvus]. London: Londonietė (internetinis žurnalas), Delfi (Lietuvos interneto vartai) [žiūrėta 2007-10-01]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/>.

Tarptautinė migracija, 2007 [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas [žiūrėta 2008-04-26]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt>.

The United Nations department of economic and social affairs. *International migration policies*. New York, 1998.

The United Nations department of economic and social affairs. *International migration and development, World population monitoring*. New York, 1997.

The United Nations population division. *International migration and development: the concise report*. New York, 1997.

The United Nations. *International migration*. New York, 2004.

The United Nations. *Population distribution and migration: proceedings of the United Nations*. New York, 1998.

Tvirbutas, S., *Kyla nauja emigracijos banga*, 2009 [interaktyvus]. Vilnius: Valstiečių laikraštis (Lietuvos laikraštis), Delfi (Lietuvos interneto vartai) [žiūrėta 2009-03-21]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/>.

Wagner, H. *Prasmės suradimas tarp neapibrėžtų modernaus gyvenimo modelių ir asmeninės savivertės siekio*, 2008 [interaktyvus]. Vilnius: Acta Paedagogica Vilnensia (Mokslo darbų žurnalas) [žiūrėta 2009-03-19]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/mokslo-darbai/acta-paedagogica-vilnensia/>.

PRIEDAI

1 priedas:

Tyrimo instrumentas – pusiau struktūruoto interviu klausimynas

Pradinis klausimas: „Trumpai pristatykite save, man kaip Jūsų nepažįstančiam žmogui“.

I Tema: „Išvykimo priežastys“

Atveriantis klausimas: „Norėčiau paprašyti Jūsų papasakoti apie gyvenimo užsienio šalyje patirtį. Papasakokite kaip atsitiko, kad išvykote iš Lietuvos. Pasakokite viską kas Jums atrodo svarbu, nes mane tai domina. Neskubėkite“.

Šalutiniai klausimai: „Kokios kitos aplinkybės nulėmė Jūsų išvykimą iš Lietuvos?“, „Kaip domėjotės apie gyvenimą užsienio šalyje?“, „Kokios informacijos turėjote apie gyvenimą užsienio šalyje?“, „Kokios informacijos turėjote apie užsienio šalį?“, „Kaip įsivaizdavote gyvenimą užsienio šalyje?“

II Tema: „Integracija tikslo šalyje“

Atveriantis klausimas: „Papasakokite apie savo gyvenimą užsienio šalyje“.

Šalutiniai klausimai: „Kaip prisitaikėte prie naujų gyvenimo sąlygų užsienio šalyje?“, „Kaip susiradote darbą?“, „Kokios buvo darbo sąlygos?“, „Kokia buvo išsilavinimo įtaka įsidarbinant?“, „Kaip susiradote gyvenamą būstą?“, „Kokios buvo gyvenimo sąlygos?“, „Kaip leidote laisvalaikį?“, „Kaip jautėtės gyvendamas užsienio šalyje?“, „Kas buvo svetima ir artima užsienio šalyje?“, „Kaip palaikėte ryšius su likusiais artimais žmonėmis Lietuvoje?“, „Kaip palaikėte ryšius su Lietuva?“, „Kokie buvo bendravimo ypatumai su vietiniais gyventojais?“, „Koks buvo Jūsų santykis su valstybinėmis institucijomis?“

III Tema: „Sugrįžimo priežastys“

Atveriantis klausimas: „Kaip atsitiko, kad sugrįžote į Lietuvą?“

Šalutiniai klausimai: „Kokios kitos aplinkybės nulėmė Jūsų sugrįžimą į Lietuvą?“, „Kaip domėjotės apie gyvenimą Lietuvoje?“, „Kokios informacijos turėjote apie Lietuvą?“

IV Tema: „Lūkesčiai dėl reintegracijos“

Atveriantis klausimas: „Kai apsisprendėte sugrįžti, ko tikėjotės iš šio sugrįžimo?“

Šalutiniai klausimai: „Kaip įsivaizdavote gyvenimą Lietuvoje?“, „Kokios buvo mintys apie grįžimą?“, „Kokius ateities planus kūrėte?“, „Ką Jums reiškė sugrįžimas į Lietuvą?“

V Tema: „Reintegracijos ypatumai“

Atveriantis klausimas: „Papasakokite apie savo gyvenimą, sugrįžus į Lietuvą“.

Šalutiniai klausimai: „Kokią Lietuvą (pa)matėte sugrįžę?“, „Kas pasikeitė sugrįžus į Lietuvą?“, „Kaip jaučiatės (jautėtės) sugrįžę į Lietuvą?“, „Kaip prisitaikėte prie naujų gyvenimo sąlygų“

Lietuvoje?“, „Kaip Jus sutiko artimieji?“, „Kaip bendraujate su jais?“, „Kaip susiradote darbą?“, „Kokios darbo sąlygos?“, „Kokia buvo išsilavinimo ir patirties įtaka įsidarbinant?“, „Kaip susiradote gyvenamą būstą?“, „Kokios gyvenimo sąlygos?“, „Kaip leidžiate laisvalaikį?“, „Ką manote apie Lietuvos kultūrą?“, „Kaip dalyvaujate kultūriniame/ visuomeniniame Lietuvos gyvenime?“, „Kaip dalyvaujate politiniame Lietuvos gyvenime?“, „Ką apie Jūsų gyvenimo užsienio šalyje patirtį mano aplinkiniai?“, „Kaip bendraujate su jais?“, „Kokia Jūsų manymu spaudos nuomonė emigracijos atžvilgiu?“, „Kaip įsivaizduojate savo artimiausią ateitį?“

Baigiamasis klausimas: „Ko palinkėtumėte kitiems žmonėms, sugrįžusiems iš užsienio šalių gyventi į Lietuvą?“

2 priedas:

Vieno interviu transkribavimo pavyzdys

2 interviu

Tyrėja: Trumpai pristatykite save, man kaip Jūsų nepažįstančiam žmogui.

Respondentė: Aha. Aš esu Xxxxxxx Xxxxxxxxxx. Aš esu gydytoja, reiškiu. Nu ir ką papasakot? Neišeina apie save trumpai papasakot. Nežinau, kas domina, nes taip tai vis tiek turi būti kryptinga.

Tyrėja: Norėčiau paprašyti Jūsų papasakoti apie gyvenimo užsienio šalyje patirtį. Papasakokite kaip atsitiko, kad išvykote iš Lietuvos. Pasakokite viską kas Jums atrodo svarbu, nes mane tai domina. Neskubėkite.

Respondentė: Nu kaip jau. Išvažiavau aš į užsienį 2004. Išvažiavau todėl, kad čia darbo sąlygos buvo labai blogos. Turėjau mažą vaiką, buvo sunku iš tikrųjų ir tokiu krūviu dirbt, ir už mažą atlyginimą. Tiesiog verbavo gydytojus į Daniją ir pasiryžau pabandyti. Nesakiau, kad negrįšiu į Lietuvą. Tai buvo planuota išvykt trim metams ir paskui grįšt. Užtrukau keturis metus. Na ir visgi grįžau į tėvynę, bet vėlgi nesakau, kad neišvyksiu iš jos niekada.

Tyrėja: Kokios informacijos turėjote apie gyvenimą užsienio šalyje?

Respondentė: Vat turėjau kaip ir dažniausiai būna, kad piešia aukso kalnus, kad ten labai geros darbo sąlygos, kad labai trūksta vat gydytojų tenais, ir ir sudaromos visos sąlygos ten, ir atlyginimai labai dideli, kad užteks grįžinėt vos ne savaitę kartą į Lietuvą, ir kad vaikam labai gerai. Deja taip nebuvo, kaip jau buvo pažadėta. Tai vat, ką konkrečiau nu? Kai tas atlyginimas sąlyginai su jų pragyvenimo lygiu, tai nėra labai didelis, nes kainos yra daug didesnės, palyginus negu čia Lietuvoj. Mm ir ir santykinai galbūt netgi čia atlyginimas didesnis. Čia moki mažiau už daugelį dalykų. Mm bet paskui jau pradeda vyrauti pinigai, o santykiai tarp žmonių. Ten yra gerbiamas žmogus, koks tu bebūtum, nors esi atvykęs ir savotiškai antrarūšis, kadangi nesi jų vietinis, ne jų kilmės, bet ten teisės yra žmonių, yra įstatymai, kurie saugo žmogaus teises ir orumą, ir tiek darbo santykiuose yra sudaromos sąlygos, kad žmogus. Nėra tos hierarchijos kaip Lietuvoj, kad ateina viršininkas, visi jam nusilenkia. Ten yra lygybės principas. Prieš nieką neturi lankstyti, niekam neturi pataikaut, turi išsakyti savo nuomonę, kas neišsta mūsų žmonėms, nes mes užaugę toje sovietinėje sistemoje. Tai aš manau, kad dauguma žmonių negrįžta ne dėl pinigų, bet dėl tų santykių, ten darbo santykių, dėl tarpusavio santykių. Ten nėra to, kad kiekvienas bando parodyti, kad jisai protingesnis ir ar ar. Nes aš nemanau, kad tai yra proto požymis, kas yra Lietuvoj dabar vyksta. Tai yra kažkokio chamizmo, naglumo, dabar kas to turi daugiausia, tai tai tas turbūt gyvybingiausias. Jautrumui nebėra vietos. Yra žmonės orientuoti į pinigų kiekio uždirbimą ir ir jeigu žmogus nori iš tikrųjų mėgautis savo darbu, dirbant jį, nu tai reikia labai didelio pasiryžimo ir išminties žmogui, ir stiprybės, kas yra iš tikrųjų sudėtinga Lietuvoj. Mm bet tai aš manau irgi yra sovietinis palikimas, nes žmonės galvodavo, kad viską turi duoti, kažkas pasirūpinti, o pagyvenęs užsienyje supranti, kad niekas tavim nepasirūpins. Tu pats atsakingas kaip tu tai padarysi, kaip kaip tu dirbsi. Jeigu prasižengsi, turi atsakyti už už tą prasižengimą, o o neieškosi kažkur tai, kas tave išgelbės, nes nieks neišgelbės. Turi atsakyti už tai, ką padarei. Lietuvoj yra priešingai, ir žmonės tuo didžiuojasi, jeigu

padaro kažkokius kabutėse žygdarbius ir paskui išlipa sausi iš to, net dar paskui pasakoja kaip jam pasisekė. Užsieniečiams papasakojus, tai jie to nesupranta, nenusimena dėl to. Ta va, bet kas dėl vaiko, tai tai viena pagrindinių priežasčių dėl ko sugrįžau į Lietuvą, nes gyvenant užsieny, tai yra labai jaučiama ta socialinė izoliacija, kai nėra giminių šalia. Lietuvių bendruomenė irgi, kaip pasakyt, jinai ganėtinai svetima yra ir kiekvienas įlindęs į savo kiautą. Kažkas palaiko kažkokius draugiškesnius ryšius, bet kad būtų kažkoks tai vat bendravimas toks kaip lietuvių susibūrimas ir ir bandymas puoselėt tą lietuviybę, tai to, to nėra. Todėl vaikas kažkaip auga, jis toks be šaknų ir nesuprasi ar lietuvis, ar danas, ar ar. Mano vaikas konkrečiai ėjo į internacionalinę mokyklą anglų. Ten atmosfera buvo labai gera. Ten nebuvo jokių konkurencinių tokių sąlygų kaip čia Lietuvoj, kad mama tėvas ten direktorius firmos ar ten mano mobiliakas, ten toks, o tavo anoks, kas iškart pasijautė grįžus į Lietuvą. Bet ten buvo šiltnamio sąlygos, bet tiek suprantu, kad vaikas užaugs ir ir paskui negyvens visą laiką iš šiltnamio išėjęs gerai, kaip pasakyt kabutėse, nes nes reikia išmokyti, apginti save, reikia išmokyti kovoti už savo nuomonę ir ir mokėti galų gale irgi atitinkamai atsakyti ir skriaudikui ir/. Žodžiu grįžom į Lietuvą tam, kad pamatyti tą lietuvišką gyvenimą dabar, pajusti kas yra Lietuva, lietuviybė, nors jinai turbūt išsigimę per paskutinius metus labai smarkiai.

Tyrėja: Papasakokite plačiau apie gyvenimą užsienio šalyje. Kaip prisitaikėte?

Respondentė: Nu prisitaikyti tai buvo sunku. Todėl, kad visuomenė ta užsienio yra uždara ir ir/. Šiaip jau Danija tokia specifinė gana šalis. Aš, na mano tokia nuomonė. Kadangi žemė yra salose ir pusiasaly, tai yra uždara teritorija apsupta vandens ir kadangi atvyksta labai daug atvykėlių, matyt vietiniam gyventojam tai kelia kažkokį nerimą, kad jiems plėstis nėra kur, o čia mes juos praskiedžiam, kaip sakant. Tie užsieniečiai atima darbo vietas, nors iš esmės tų sunkių, juo labiau purvinių darbų, patys danai nenori dirbti, bet kartu ir nemėgsta užsieniečių, kurie atvyksta. Ir nors visur šypsosi, visur labai mandagiai kalba, bet jauti, kad kad nuoširdumo tame yra labai mažai, arba nėra, arba retai būna. Tai va, bet iš esmės tai labai, kaip pasakyt, ekonomiškai gerai gyvenantys žmonės, bet vienišiai. Ir irgi buvo sociologiniai ten tyrimai, kad apie dešimt procentų žmonių, vyresnio amžiaus, neturi jokių socialinių kontaktų. Jie yra visiškai vieniši. Tai vat. Bet jau jau jų šita suaugusi karta jau, jau jinai turi problemų užmegzti irgi ryšius, jau labai daug vienišų žmonių, išsiskyrusių, kurie tiesiog, matyt jau jau iš vaikystės užaugę prie kompiuterio, galbūt kieme neišsiugdė to irgi tų socialinių įgūdžių, užmegzti kontaktus, susipykti, susitaikyti. Ir labai gerai žino savo teises ir su-sudeklaruoja jas, bet kažkaip tai vat, kad žmonės kalbėtų ir apie vat tą sandraugą tokią, tai retai tenai būna. Ten sudarytos labai geros sąlygos jiems, tiek dirbti, tiek mokytis. Na ir ir ir kadangi aš augau kitoj visuomenėj man man tos vertybės, jos tokios gana svetimos buvo. Visgi ten kažkaip tai nežinau ar aš ne-nespėjau pajauti tos kultūros pačios, bet nu nu bet pajutau dar aiškiau, kad visgi Lietuva turi savo istoriją, savo kultūrą ir aš labai panorėjau savo vaikui tai perteikti, parodyti, nes nes žodžiais to nenupasakosi. Taip, kad irgi kalbėtis su su vat išvykusiais

lietuviams jau prieš daugelį metų, kurie turi savo vaikus, anūkus, gimusius svetur, jie pasakoja apie Lietuvą kaip apie pasakų kraštą. Jau jau tas vaizdas labai skiriasi nuo dabartinio vaizdo. Bet aš manau visur yra geros ir blogos pusės, tiek. Lietuvoj vis tiek yra, dar dar daug to tos lietuviybės, tiktai kažkaip tai lietuviai nemoka tuo džiaugtis ir didžiūotis tuo, nes tikrai mes turim kuo didžiūotis. Ir todėl dar yra yra išsisknijęs tas požiūris, kad viskas kas užsienietiška, yra geriau.

Tyrėja: Papasakokite apie savo darbo patirtį užsienyje.

Respondentė: Darbas mano, kaip pasakyt, jisai kaip sako, nėra blogo, kad neišeitų į gera. Vienas dalykas, aš išmokau danų kalbą, aš išmokau apie danų sveikatos sistemą daug dalykų, išmokau daug diagnostinių naujų metodų, gydymo būdų ir ir kaip pasakyt, vienas irgi toks, kaip ir ekonomikos pamoka, kad kad geriau sumokėti už profilaktiką daugiau negu paskui gydyti nepagydomą ligonį ir išleisti begalybę pinigų. Bet tai irgi, tai tai visur labai daug atsispindi tas ir ir religinis skirtumas. Kadangi mes katalikai, jie yra protestantai. Mes bandom labai daugkur kažką tai gelbėti ir ir daugely sričių tai atsispindi ir ir. O pavyzdžiui Danija galbūt tas vat, kad principas, kad tu atsakai pats už save ir. Tai man tas irgi, nieks per daug nesistengia gydyti to, ko nereikia, sakykim kaip kaip tai vyksta Lietuvoj, neskiria per daug vaistų, daugkur palieka žmogui pasirinkimo teisę. Ar jis nori gydytis, ar jis nenori gydytis, ar jis nori būt gaivinamas, kai jį ištinka klinikinė mirtis, ar ne, o Lietuvoj yra peršama, nori nenori. Tai va, bet tiek, kad. Kadangi aš labai mėgstu savo darbą, aš aš dirbau kiek galėjau, tai nuoširdžiai, bet labai dažnai irgi tekdavo susidurti tuo tokiu danų nepasitikėjimu, kad esi iš Rytų Europos gydytojas ir ir ir galbūt darai kažką tai netaip. Tai nurimdavo dažnai, bet iš kitos pusės kita kartą būdavo ir ir ir gerai viduje pasitenkinimas pačiai prieš save, kad tu darai kažką geriau.

Tyrėja: Kaip susiradote gyvenamą būstą?

Respondentė: Labai sunkiai susiradau gyvenamą būstą. Pradžioj ten ieškojau per firmas, paskui per laikraščius, o paskui visgi pasisekė tuo, kad pakeitus ten darbo vietą. Ten yra komunos, kai kurios turi savo butus ir jeigu dirbi reikalingą darbą vat toj komunoj, tai galima pretenduoti į tokį kaip socialinį būstą. Tai vat ten buvo geros sąlygos.

Tyrėja: Kokios buvo gyvenimo sąlygos?

Respondentė: Gyvenimo sąlygos geros buvo. Pats kuriesi sau buitį. Išsinuomoji būta, nusiperki baldus ir ir gyveni.

Tyrėja: O kaip leidote laisvalaikį?

Respondentė: Jo laisvalaikis. Nu kaip, buvo tokia šokių studija, kur mes mokėmės šokti, nu kažkiek pakeliaudavom. O šiaip tai mums tekdavo, kaip pasakyt. Dažniausiai tai lydėdavo tas didžiulis ilgesys, nes visur visur jautiesi svetimas ir kažkaip tai, ir vienas dalykas, morališkai labai pavargsti darbe nuo tos įtampos tokios, nes esi visą laiką stebimas. Ir ir kaip pasakyt, ir vis tiek visur tas nepasitikėjimo dalis yra ir kažkaip tai nu, kaip. Jeigu būtų buvus kažkokia tai vat aplinka, kur

galima atsigauti, išeiti, tai galbūt būtų paprasčiau, bet šiaip jau ta įtampa, tas tas toks vat ilgesys labai labai slėgė.

Tyrėja: Kaip palaikėte ryšius su likusiais artimais žmonėmis Lietuvoje?

Respondentė: Nu telefonu, internetu.

Tyrėja: Kokie buvo bendravimo ypatumai su vietiniais gyventojais?

Respondentė: Nu šiaip jau jie labai uždari ir ir toki rezervuoti žmonės, bet buvo pavyzdžiui šeima, su kuria labai draugiškai bendravom ir tikrai galima pavydėt to tokio gražaus tokio ryšio kaip kaip su jais. Bet tai prasidėjo nuo to, kad mano dukra ėjo į darželį ir susidraugavo su mergaite ir paskui su jos tėvais susidraugavom. Vat tikrai labai labai mieli žmonės, labai draugiški, labai paslaugūs ir ir tikrai vat buvo gaila to ryšio nutraukt.

Tyrėja: Koks buvo Jūsų santykis su valstybinėmis institucijomis?

Respondentė: Nu koks ten. Tos valstybinės institucijos, jos. Pastoviai ten reikia kokių popierių, kažkur tai reikia pratęst leidimą dirbt, gyvent ir taip sukiesi ten kas kažkiek laiko.

Tyrėja: Jūs šiek tiek jau minėjot, bet kaip atsitiko, kad grįžot į Lietuvą?

Respondentė: Nu tai va taip ir atsitiko, kad kad sugrižau, nes pajutau tiesiog, kad vaikui sunku yra ir aš pamaniau, kad kad pabandysim sugrižt, o paskui žiūrėsime, nes dabar ką galiu duot, paskui neduosiu, jeigu dabar neduosiu.

Tyrėja: O kokios dar kitos aplinkybės nulėmė Jūsų sugrįžimą į Lietuvą?

Respondentė: Nu dar turiu seną mamą, kuri yra vieniša ir ja nēr kam rūpintis. Ir kaip pasakyt? Sakau ir ir vat tas ilgesys toksai ir ir ta įtampa tiesiog, kaip pasakyt? Kitąkart širdis pasako, kad reikia kažkur sugrižt, į kažkokią tai vietą, nu kur galbūt vėl atsispirt po kurio laiko. Tai vat ir sugrižau.

Tyrėja: Kaip domėjotės apie gyvenimą Lietuvoje?

Respondentė: Nu internetas. Pagrindė internetas.

Tyrėja: Kaip įsivaizdavote gyvenimą Lietuvoje?

Respondentė: Nu kaip. Negalvoju, kad ant tiek blogai. Ir ir vat kaip dabar, taip maždaug įsivaizdavau, bet taip norėjosi grįžt, atrodė, kad viską viską tą ištersi, bet ta kriminogeninė situacija ta. Vėlgi vertini per vaikų prizmę. Tai jei yra nesaugu gyvent toj šaly, tai tada pradedi vėl galvot apie tai, kad gal reikia išvykt. Nes tai varomoji jėga yra, dėl ko viską darau.

Tyrėja: Kokius ateities planus kūrėte?

Respondentė: Nu planavau. Kadangi nenorėjau grįžti vat į tą pačią biurokratinę sistemą. Planavau galbūt iš vis atidaryt savo kliniką ar ar eit kažkur privačiai dirbt. Kol kas dar Lietuvoj atitinkamų sąlygų tam nėra.

Tyrėja: Ką Jums reiškė sugrįžimas į Lietuvą?

Respondentė: Tai yra sugrįžimas į savo, prie savo šaknų. Ten kur aš turiu būt iš esmės.

Tyrėja: Papasakokite plačiau apie savo gyvenimą sugrįžus į Lietuvą.

Respondentė: Nu kaip. Sugrįžus į Lietuvą, aišku tai buvo pagrindinis dalykas susirast darbą, kuri aš dar susiradau prieš sugrįžtant, nes kitaip nebūčiau sugrįžusi taip greitai. Bet kaip? Tikėjaisi, kad kad kažkaip tai bus darbe daugiau tokio suinteresuotumo, kad žmonės norėtų, ten daugiau apie mano patirtį išgirst, norėjau pritaikyt savo žinias daugiau, ne visgi dirbau universitetinėse klinikose. Bet grįžus į Lietuvą, visgi tai dar yra labai konservatyvus kraštas, kad žmonės taip mąsto, kad nu tu buvai užsienyje, tai ko čia grįžai. Dažniausiai būna klausimas: „ko čia tau reikia?“ O jeigu nori kažkur ten savo nuomonę pasakyti ir ir ten pasidalint savo patirtim, tai irgi žiūri taip įtariai, taip maždaug pasako, kad, na buvai ten ir pamiršk dabar, tu čia Lietuvoj, čia negalioja tai. Čia nereikia nieko. Ir vat keisčiausia, jo ir kaip sako paradoksų kraštas. Visgi žmogus kaip buvęs stažuotėj, jisai turi aukštesnį reitingą negu aš, kuri dirbau pagal savo specialybę universitetinėj klinikoj. Aš pati vedžiojau tuos, kurie, nu vieną konkrečiai, kuris buvo stažuotėj Danijoje, kaip supervizorė, bet sugrįžus į Lietuvą jisai turi kaip ir aukštesnį reitingą negu aš, nors jis ten vaikščiojo pora savaitių pas mus. Nu bet taip yra. Ir aš manau, kad tas požiūris, nu jis jis greitai nepasikeis, čia čia laikmečio klausimas. Tiesiog negali žmogui primesti kažkokių naujovių, nes toks įspūdis susidaro, kad kažkur apie dvidešimt trisdešimt metų skiriasi tas laikas ten Danijoje ir Lietuvoj ir negali tos naujovės taip paimt, numest, įbrukt ir žmonėm į sąmonę, tiesiog tai natūralus turbūt raidos procesas, kad žmogus turi atrasti tai pats, o. Turi įsitikint, kad kažkas jeigu blogai, tai yra blogai, jeigu gerai, tai yra gerai, nes dažnai taip ir pasitaiko, kad jeigu aš pasakau darbe kažką tai, žmonės nepriima to, bet paskui įsitikina tuo, natūraliai proceso eigoj, kad va taip kaip sakiau, taip ir yra. Kas liečia ten ar diagnostiką ar ar ar gydymą.

Tyrėja: Kaip prisitaikėte prie gyvenimo sąlygų Lietuvoje?

Respondentė: Nu tai dar vat vis taikausi. Ką konkrečiai nežinau.

Tyrėja: Kaip susiradot būstą?

Respondentė: Nu tai vat atvažiavau laikinai pradžioj iš Danijos. Susiradau, išsinuomavau butą ir ir grįžau.

Tyrėja: O kokios gyvenimo sąlygos?

Respondentė: Na kaip? Dabar nuomuju butą. Normaliai, geras butas.

Tyrėja: Kaip Jus sutiko artimieji?

Respondentė: Nu kaip sutiko artimieji? Vieni kaip ir džiaugėsi, bet iš kitos pusės kažkaip ir nusivylė, nes toks įspūdis susidaro, kad kai grįžti į Lietuvą, tai tu esi lūzeris, nes normalūs žmonės, sėkmingi žmonės negrįžta. Nu tai reiškia kažkas tai netaip buvo, taip galvoja, bet tai žmogui, nematau reikalo įrodinėti, kad nėra taip.

Tyrėja: Kaip dabar leidžiate laisvalaikį?

Respondentė: Nu dabar leidžiu laisvalaikį. Tai vat stengiuosi su vaiku kur nors keliauti. Nu teatrai, kažkur tai gamta ar jūra.

Tyrėja: Ką manote apie Lietuvos kultūrą?

Respondentė: Manau apie Lietuvos kultūrą. Yra yra yra tikrai, vat kaip ir teatre, Oskaras Koršunovas yra ir yra žmonių, kurie pasiekė nemažai. Bet šiaip tai, bendrai tas mentalitetas Lietuvoj nukreiptas į pinigus, į, nežinau ar galima pasakyt, materialines vertybes. Nes nu ką, nusiperki mašiną, jinai po poros savaitių jau kaip ir sena pasidaro, pastatai namą, po mėnesio jis jau ir nebenaujas. Tai ar galima tai pavadint vertybėm? Bet kai žmonėm tokie prioritetai. Nežinau kaip ten su ta kultūra ar ar jinai iš tikrųjų rūpi. Ar ar žmogus dar turi tą pojutį atskirt ar tai iš tikrųjų yra kultūros apraiška ar, tiek muzikoj, tiek tiek mene.

Tyrėja: Kaip dalyvaujate visuomeniniame Lietuvos gyvenime?

Respondentė: Nu dabar kol kas niekaip.

Tyrėja: O politiniame?

Respondentė: Irgi.

Tyrėja: Ką apie Jūsų gyvenimo užsienio šalyje mano aplinkiniai?

Respondentė: Nu kaip? Aplinkiniai žiūri taip rezervuotai, nes kažkaip tai vis tiek grįžti kitoks lietuvis, bet ir netoks.

Tyrėja: O kaip su jais bendraujate?

Respondentė: Nu kaip? Susitinkam. Yra yra gerų draugų, su kuriais susitinkam, su kuriais kaip bendravau, taip ir bendrauju. Ir būnant Danijoje, irgi bendravau telefonu ar internetu. Nieko nepasikeitė.

Tyrėja: Kokia Jūsų manymu spaudos nuomonė emigracijos atžvilgiu?

Respondentė: Na aš manau. Kaip pasakyt? Vienas dalykas tai yra, visur gerai kur mūsų nėra. Bet galvojama, kad va ten yra labai gerai, va ten, vat pinigai ant medžių auga. Bet su laiku jau žiūri ir spaudoj keičiasi ta nuomonė, bet/. Nu kaip? Iš esmės aišku yra. Vienas dalykas, blogi yra tie, kurie išvažiavo, paliko Tėvynę, bet nepagalvojama, kad žmogus irgi neturi sąlygų ir taip kaip kenčia čia Lietuvoj negaudami pinigų ar gaudami ten ašaras ir žmonės kažkaip turi susimokėt ir už butą, ir už maistą, ir už vaikus, ir viskas branginama, bet tai yra, aš manau tai, nu nepaprasta kantrybė žmonių, nes realiai, va tokiam Vakarų pasauly tai, tai būtų neįmanoma, nes ten labai gerai žmonės žino savo teises ir jie labai gerai moka už jas kovot. O tai, kad žmonės čia leidžia, dirba už tris, gauna atlyginimą už vieną ir ir dar laukia to atlyginimo, nu tai kažkaip nesuderinama su protu sveiku. Bet nu tai deklaruojama ir spaudoj vat kažkaip tai vat. Ten kažkur kažkas kažką apgavo. Ten kažkas kažkur tai pavogė milijoną ir išsisuko. Ir Vakaruose nėra to, tokių dalykų. Nes aš manau, kad tokie dalykai, jie dar labiau indukuoja tuos pačius sukčius daryti tą, pavyzdžiui, kai atsiversi lietuvišką laikraštį, kažkas užmušė, kažkas apvogė. Užsieny to to. Pavyzdžiui Danijoje to nėra, nes jie žino, jie

pasimokė iš to, jeigu rašai apie tai dar labiau paskatini potencialius tokius nusikaltėlius ar žudikus, daryti tai. Nu paskui lietuviai stebisi, kodėl čia taip yra. Taip yra.

Tyrėja: Kaip įsivaizduojate savo artimiausią ateitį?

Respondentė: Nu nežinau. Kol kas turiu sveikatos problemų ir ir galvoju, svarbiausia tai būtų sveika, o visa kita. Galima ar šalį pakeist, ar kažką tai, bet tiesiog žmogus turi judėti į priekį, nestovėt vietoj. Jeigu blogai, žmogus turi ieškoti kur yra geriau.

Tyrėja: Turit omenyje išvažiavimą?

Respondentė: Ir išvažiavimą. Kaip pasakyt? Aš grįžau su su geriausiais ketinimais, kad savo įgytas žinias pritaikyt Lietuvoj ir ir iš tikrųjų aš jaučiu labai didelį pasitenkinimą. Dabar vat, kai aš ateinu prie lietuvių senolio ar ar ar močiutės ir ir aš jį gydu, aš bendrauju, aš jaučiu savo šaknis kažkokias tai ir kad aš darau tai tai vat dėl savo tautos, dėl tų pačių žmonių, o ne kažkam svetimam darau, atiduodu dūšią. Aš jaučiu labai didelį pasitenkinimą iš to. Bet vat kažkoks tai lietuviškas pavydas, kažkoks noras intrigų megzt, jis labai išvargina ir ir iš tikrųjų labai pavargsti nuo to, ir labai nuotaika nuo to sugenda. Ir tu pagalvoji kokia prasmė. Jeigu aš kažką galiu daryt gerai tai, tai aš galiu toj plotmėj daryt gerai, o tu daryk kitoj kaip tu sugebi. Bet būtinai atsiranda, vat kažkokių tokių, kurie nori sutrukdyti, kuriems pavydu ar kaip pasakyti. Tai jeigu jeigu būtų normalios darbo sąlygos, tai aišku būtų labai gerai. Bet vėlgi iš kitos pusės pažiūrėjus tai. Nu kaip? Aišku nieks mes nežinom kaip kaip būti geresniu tėvu ar mama savo vaikui, bet norim visada geriausio ir ir ta aplinka esanti dabar Lietuvoj. Nu nematau aš čia perspektyvos geros. Ir aišku mama visada nori apsaugoti savo vaiką nuo visokių pavojų, nelaimių ir ir nori, kad būtų kuo geriau. Bet vat nežinai, kaip sako, kiekvienas vaikas turi savo kelią savo keliais nusibalnot. Tai ateitis parodys.

Tyrėja: Gal dar ką nors norite pridurti?

Respondentė: Nu tai, kad, norėtusi, kad daugiau grįžtų vat iš iš užsienio lietuvių, kurie nori kažką pakeist į gera Lietuvoj ir kad susijungtų daugiau jų į grupelę, nes jau patirtis yra kita ir jau kai žmogus žino, kas yra pagyventi kitoj visuomenėj, kur kur esi izoliuotas, kur galvoji ne vien tik tai apie kaip tau užsidirbt pinigų ir ir ten žiūrėt televizorių, o vat norisi grįžt ir kažką tai keist, pritaikant tą patirtį Lietuvoj. Tai būtų gerai.

Tyrėja: Ko palinkėtumėt kitiems žmonėms, grįžusiems iš užsienio gyvent į Lietuvą?

Respondentė: //Nu turbūt ištvermės tos, kad kad kad kažkaip tai ištverti tą vat lietuvių tokią cinizmą, atžagarumą, tą tokią, nežinau, pavydą. Ir kad kažkaip tai nepavargtų puoselėti gerus dalykus, kad kad gerumą ir ir savo vaikams skiepyti tai. Nes ta aplinka labai veikia iš tikrųjų.

Tyrėja: Tai ačiū Jums labai už pokalbį, už atsakymus.

Respondentė: Prašom.

3 priedas:

Vieno interviu parafrazavimo pavyzdys

2 interviu

Tekstas	Eilutės nr. ir parafrazės
Nu kaip jau. Išvažiavau aš į užsienį 2004. Išvažiavau todėl, kad čia darbo sąlygos buvo labai blogos.	7-8. Išvykimo į užsienio šalį priežastis – blogos darbo sąlygos.
Turėjau mažą vaiką, buvo sunku iš tikrųjų ir tokiu krūviu dirbt, ir už mažą atlyginimą.	8-9. Lietuvoje teko dirbti dideliu krūviu ir už mažą atlyginimą, nes reikėjo išlaikyti šeimą.
Tiesiog verbavo gydytojus į Daniją ir pasiryžau pabandyti.	9. Išvykimo priežastis – darbo pasiūlymas iš užsienio darbdavių.
Nesakiau, kad negrįšiu į Lietuvą. Tai buvo planuota išvykti trim metams ir paskui grįžti. Užtrukau keturis metus.	9-10. Į užsienį planavo išvykti tik laikinai ir nustatytam laikui, tačiau užtruko ilgiau.
Na ir visgi grįžau į tėvynę, bet vėlgi nesakau, kad neišvyksiu iš jos niekada.	10-11. Grįžus į Lietuvą, neneigia, kad ir vėl gali išvykti į užsienį.
Kokios informacijos turėjote apie gyvenimą užsienio šalyje?	
Vat turėjau kaip ir dažniausiai būna, kad piešia aukso kalnus, kad ten labai geros darbo sąlygos, kad labai trūksta vat gydytojų tenais, ir ir sudaromos visos sąlygos ten, ir atlyginimai labai dideli, kad užteks grįžinėti vos ne savaitę kartą į Lietuvą, ir kad vaikam labai gerai.	13-15. Gyvenimas užsienio šalyje buvo vaizduojamas idealistiškai: geros darbo ir gyvenimo sąlygos, vaikams taip pat, dideli atlyginimai, sudaromos galimybės nuolat grįžti į savo gimtąją šalį.
Deja taip nebuvo, kaip jau buvo pažadėta.	15-16. Nuvykus į užsienį realybė pasirodė kitokia nei buvo žadėta.
Tai vat, ką konkrečiau nu? Kai tas atlyginimas sąlyginai su jų pragyvenimo lygiu, tai nėra labai didelis, nes kainos yra daug didesnės, palyginus negu čia Lietuvoj. Mm ir ir santykinai galbūt netgi čia atlyginimas didesnis. Čia moki mažiau už daugelį dalykų.	16-18. Palyginus su Lietuva atlyginimas nėra toks didelis dėl aukšto pragyvenimo lygio, sąlyginai jis net didesnis Lietuvoj.
Mm bet paskui jau pradeda vyraut ne pinigai, o santykiai tarp žmonių.	18-19. Užsienyje pasidarė svarbūs ne pinigai, o santykiai su žmonėmis.
Ten yra gerbiamas žmogus, koks tu bebūtum, nors esi atvykęs ir savotiškai antrarūšis, kadangi nesi jų vietinis, ne jų kilmės, bet ten teisės yra žmonių, yra įstatymai, kurie saugo žmogaus teises ir orumą, ir tiek darbo santykiuose yra sudaromos sąlygos, kad žmogus.	19-22. Užsienyje yra gerbiamas žmogus, jo orumas, užtikrinamos žmogaus teisės.
Nėra tos hierarchijos kaip Lietuvoj, kad ateina viršininkas, visi jam nusilenkia.	22-23. Darbo santykiuose taip pat vyrauja pagarba žmogui, nėra viršininko savivalės.
Ten yra lygybės principas. Prieš nieką neturi lankstytis, niekam neturi pataikaut, turi išsakyti savo nuomonę,	23-24. Užsienyje vyrauja lygybės principas, su visais elgiamasi vienodai, nėra hierarchijos.
kas neįprasta mūsų žmonėms, nes mes mes užaugę toje sovietinėje sistemoje.	24. Lietuvoje negerbiama žmonių asmeninė nuomonė, žmonės yra linkę paklusti, o tam įtakos turėjo sovietinė santvarka.
Tai aš manau, kad dauguma žmonių negrįžta ne dėl pinigų, bet dėl dėl tų santykių, ten darbo santykių, dėl tarpusavio santykių.	24-26. Dauguma lietuvių negrįžta namo dėl geresnių darbo ar tarpusavio santykių.
Ten nėra to, kad kad kiekvienas bando parodyti, kad jisai protingesnis ir ar ar.	26-27. Užsienyje mažiau paplitęs konkurencingumas, žmonės nelenktyniauja tarpusavyje.

Nes aš nemanau, kad tai yra proto požymis, kas yra Lietuvoj dabar vyksta. Tai yra kažkokio chamizmo, naglumo, dabar kas to turi daugiausia, tai tai tas turbūt gyvybingiausias.	27-28. Lietuvoje jaučiama konkurencija tarp žmonių, naudojamos neleistinos priemonės savo tikslams pasiekti.
Jautrumui nebėra vietos.	28-29. Lietuvoje nebėra vietos jautrumui.
Yra žmonės orientuoti į pinigų kiekio uždirbimą ir ir jeigu žmogus nori iš tikrųjų mėgautis savo darbu, dirbant jį, nu tai reikia labai didelio pasiryžimo ir išminties žmogui, ir stiprybės, kas yra iš tikrųjų sudėtinga Lietuvoj.	29. Lietuvoje vyrauja žmonių pinigų troškimas. 29-31. Lietuvoje norint dirbti norimą darbą, juo mėgautis reikia įdėti daug pastangų.
Mm bet tai aš manau irgi yra sovietinis palikimas, nes žmonės galvodavo, kad viską turi duot, kažkas pasirūpinti,	31-32. Sovietinė santvarka turėjo įtakos susiformavusiai sampratai, kad valstybė turi visais pasirūpinti.
o pagyvenęs užsienyje supranti, kad niekas tavim nepasirūpins. Tu pats atsakingas kaip tu tai padarysi, kaip kaip tu dirbsi. Jeigu prasižengsi, turi atsakyti už už tą prasižengimą, o o neieškosi kažkur tai, kas tave išgelbės, nes nieks neišgelbės. Turi atsakyt už tai, ką padarei.	32-35. Pagyvenus užsienyje atsiranda supratimas, kad pats esi atsakingas už savo veiklą, savo poelgius ir turi už juos atsakyti.
Lietuvoj yra priešingai, ir žmonės tuo didžiuojasi, jeigu padaro kažkokius kabutėse žygdarbius ir paskui išlipa sausi iš to, net dar paskui pasakoja kaip jam pasisekė.	35-37. Lietuvoje žmonės didžiuojasi, kad savo blogais darbais kažko pasiekė, apie tai giriasi kitiems.
Užsieniečiams papasakojus, tai jie to nesupranta, nenusimena dėl to.	37. Užsienyje pasididžiavimas blogais darbais būtų nesuprastas.
Ta va, bet kas dėl vaiko, tai tai tai viena pagrindinių priežasčių dėl ko sugrižau į Lietuvą, nes gyvenant užsieny, tai yra labai jaučiama ta socialinė izoliacija, kai nėra giminių šalia.	37-39. Sugrižimo į Lietuvą priežastis – vaiko lietuviška socializacija, nes nėra lietuvių giminių šalia, nėra galimybių perteikti vaikui lietuviybę, lietuvišką kultūrą.
Lietuvių bendruomenė irgi, kaip pasakyt, jinai ganėtinai svetima yra ir kiekvienas įlindęs į savo kiautą.	39-40. Puoselėti lietuviybę, lietuvišką kultūrą lietuvių bendruomenėje užsienyje yra sudėtinga, nes visi rūpinasi savo reikalais.
Kažkas palaiko kažkokius draugiškesnius ryšius, bet kad būtų kažkoks tai vat bendravimas toks kaip lietuvių susibūrimas ir ir bandymas puoselėt tą lietuviybę, tai to, to nėra.	40-42. Santykiai su lietuvių bendruomene palaikomi, tačiau rimto noro puoselėti lietuviybę nėra.
Todėl vaikas kažkaip auga, jis toks be šaknų ir nesuprasi ar lietuvis, ar danas, ar ar.	42-43. Vaikui užsienyje augti yra sudėtinga, nes jis tarsi neturi savo šaknų.
Mano vaikas konkrečiai ėjo į internacionalinę mokyklą anglų. Ten atmosfera buvo labai gera.	43-44. Užsienyje vaikas lankė tarptautinę mokyklą, joje buvo labai gera atmosfera.
Ten nebuvo jokių konkurencinių tokių sąlygų kaip čia Lietuvoj, kad mama tėvas ten direktorius firmos ar ten mano mobiliakas, ten toks, o tavo anoks, kas iškart pasijautė grįžus į Lietuvą.	44-46. Lietuvoje tarp vaikų jaučiama konkurencija dėl geresnių daiktų, pasididžiavimo geresne finansine tėvų padėtimi.
Bet ten buvo šiltnamio sąlygos, bet tiek suprantu, kad vaikas užaugs ir ir paskui negyvens visą laiką iš šiltnamio išėjęs gerai, kaip pasakyt kabutėse, nes nes reikia išmokyti, apginti save, reikia išmokyti kovoti už savo nuomonę ir ir mokėt galų gale irgi atitinkamai atsakyt ir skriaudikui ir/.	46-49. Užsienyje vaikui buvo sudarytos labai geros gyvenimo ir mokymosi sąlygos, tačiau jis neturėtų taip gerai gyventi, nes vėliau nemokės tinkamai elgtis susidūręs su sunkumais.

Žodžiu grįžom į Lietuvą tam, kad pamatyti tą lietuvišką gyvenimą dabar, pajusti kas yra Lietuva, lietuviybė, nors jinai turbūt išsigimė per paskutinius metus labai smarkiai.	49-50. Grįžom į Lietuvą tam, kad pamatyti tą lietuvišką gyvenimą dabar, pajusti kas yra Lietuva, lietuviybė, nors jinai turbūt išsigimė per paskutinius metus labai smarkiai.
Papasakokite plačiau apie gyvenimą užsienio šalyje. Kaip prisitaikėte?	
Nu prisitaikyti tai buvo sunku.	52. Prisitaikyti prie gyvenimo užsienyje buvo sunku.
Todėl, kad visuomenė ta užsienio yra uždara ir ir/. Šiaip jau Danija tokia specifinė gana šalis. Aš, na mano tokia nuomonė.	52-53. Užsienio šalis yra labai specifinė, visuomenė yra uždara.
Kadangi žemė yra salose ir pusiasaly, tai yra uždara teritorija apsupta vandens ir kadangi atvyksta labai daug atvykėlių, matyt vietiniam gyventojam tai kelia kažkokį nerimą, kad jiems plėstis nėra kur, o čia mes juos praskiedžiam, kaip sakant.	53-56. Užsieniečiai jaučia nerimą dėl nuolat atvykstančių svetimtaučių, nes jie juos „atskiedžia“.
Tie užsieniečiai atima darbo vietas, nors iš esmės tų sunkių, juo labiau purvinių darbų, patys danai nenori dirbt, bet kartu ir nemėgsta užsieniečių, kurie atvyksta.	56-57. Užsieniečiai nemėgsta atvykstančių svetimtaučių, nes jie užima darbo vietas, nors ir tokias, kurių jie patys nenorėtų užimti.
Ir nors visur šypsosi, visur labai mandagiai kalba, bet jauti, kad kad nuoširdumo tame yra labai mažai, arba nėra, arba retai būna.	57-59. Užsieniečiai maloniai bendrauja su atvykėliais, tačiau jaučiamas nenuoširdumas.
Tai va, bet iš esmės tai labai, kaip pasakyt, ekonomiškai gerai gyvenantys žmonės, bet vienišiai. Ir irgi buvo sociologiniai ten tyrimai, kad apie dešimt procentų žmonių, vyresnio amžiaus, neturi jokių socialinių kontaktų. Jie yra visiškai vieniši. Tai vat.	59-61. Užsieniečiai gerai gyvena ekonomiškai, tačiau yra vieniši, trūksta socialinių kontaktų.
Bet jau jau jų, šita suaugusi karta jau, jau jinai turi problemų užmegzti irgi ryšius, jau labai daug vienišų žmonių, išsiskyrusių, kurie tiesiog, matyt jau jau iš vaikystės užaugę prie kompiuterio, galbūt kieme neišsiugdė to irgi tų socialinių įgūdžių, užmegzt kontaktus, susipykt, susitaikyt.	61-64. Užsieniečiai turi problemų užmegzti socialinius kontaktus, nes nėra to ugdomi.
Ir labai gerai žino savo teises ir su-sudeklaruoja jas, bet kažkaip tai vat, kad žmonės kalbėtų ir apie vat tą sandraugą tokią, tai retai tenai būna. Ten sudarytos labai geros sąlygos jiems, tiek dirbti, tiek mokytis.	64-66. Užsieniečiai gerai žino savo teises, siekia, kad jų būtų laikomasi, tačiau jiems nėra svarbu solidarumas, draugystė.
Na ir ir ir kadangi aš augau kitoj visuomenėj man man tos vertybės, jos tokios gana svetimos buvo.	66-67. Atsivežtos iš Lietuvos vertybės skyrėsi nuo užsienio šalyje vyraujančių vertybių, todėl buvo sunku prie jų priprasti.
Visgi ten kažkaip tai nežinau ar aš ne-nespėjau pajauti tos kultūros pačios, bet nu nu bet pajutau dar aiškiau, kad visgi Lietuva turi savo istoriją, savo kultūrą ir aš labai panorėjau savo vaikui tai perteikt, parodyti, nes nes žodžiais to nenusakosi.	67-70. Užsienio šalies kultūra pasirodė labai svetima, pasirodė, kad ji labai skiriasi nuo lietuviškos ir bus sunku perduoti ją savo vaikui.
Taip, kad irgi kalbėtis su su vat išvykusiais	70-72. Užsienyje gyvenantys lietuviai, ten jau

lietuviams jau prieš daugelį metų, kurie turi savo vaikus, anūkus, gimusius svetur, jie pasakoja apie Lietuvą kaip apie pasakų kraštą. Jau jau tas vaizdas labai skiriasi nuo dabartinio vaizdo.	gimusiems vaikams ir anūkams pasakoja apie Lietuvą kaip apie pasakų kraštą.
Bet aš manau visur yra geros ir blogos pusės, tiek.	72-73. Lietuvoje yra ir gerų, ir blogų dalykų, nereikia visko idealizuoti ar vertinti tik neigiamai.
Lietuvoj vis tiek yra, dar dar daug to tos lietuviybės, tikrai kažkaip tai lietuviai nemoka tuo džiaugtis ir didžiuotis tuo, nes tikrai mes turim kuo didžiuotis.	72-75. Lietuviai nemoka džiaugtis ir didžiuotis savo šalimi, savo istorija, kultūra.
Ir todėl dar yra yra išsiskirijęs tas požiūris, kad viskas kas užsienietiška, yra geriau.	75. Lietuviai neigiamai vertina lietuviškumą, nemoka didžiuotis savo paveldu, todėl mano, kad viskas, kas yra užsienietiška, yra geriau.
Papasakokite apie savo darbo patirtį užsienyje.	
Darbas mano, kaip pasakyt, jisai kaip sako, nėra blogo, kad neišeitų į gera.	77. Kiekviename darbe galima rasti ir gerų, ir blogų dalykų.
Vienas dalykas, aš išmokau danų kalbą, aš išmokau apie danų sveikatos sistemą daug dalykų, išmokau daug diagnostinių naujų metodų, gydymo būdų ir ir kaip pasakyt, vienas irgi toks, kaip ir ekonomikos pamoka, kad kad geriau sumokėti už profilaktiką daugiau negu paskui gydyti nepagydomą ligonį ir išleisti begalybę pinigų.	77-81. Darbe įgijo naudingos patirties, išmoko užsienio kalbos, išmoko daug naujų dalykų: diagnostinių metodų, gydymo būdų.
Bet tai irgi, tai tai visur labai daug atsispindi tas ir ir religinis skirtumas. Kadangi mes katalikai, jie yra protestantai. Mes bandom labai daugkur kažką tai gelbėti ir ir daugely sričių tai atsispindi ir ir. O pavyzdžiui Danija galbūt tas vat, kad principas, kad tu atsakai pats už save ir. Tai man tas irgi, nieks per daug nesistengia gydyti to, ko nereikia, sakykim kaip kaip tai vyksta Lietuvoj, neskiria per daug vaistų, daugkur palieka žmogui pasirinkimo teisę. Ar jis nori gydytis, ar jis nenori gydytis, ar jis nori būt gaivinamas, kai jį ištinka klinikinė mirtis, ar ne, o Lietuvoj yra peršama, nori nenori. Tai va, bet tiek, kad.	81-87. Religijų skirtumai turi įtakos skirtingiems darbo ypatumams.
Kadangi aš labai mėgstu savo darbą, aš aš dirbau kiek galėjau, tai nuoširdžiai,	87-88. Užsienyje nuoširdžiai dirbo savo darbą, nes jis labai patiko.
bet labai dažnai irgi tekdavo susidurti tuo tokiu danų nepasitikėjimu, kad esi iš Rytų Europos gydytojas ir ir ir galbūt darai kažką tai netaip.	88-89. Darbe teko susidurti su klientų nepasitikėjimu ja kaip specialiste svetimtaute, tačiau laikui bėgant šis požiūris kito, nes įsitikindavo, kad ji gera specialistė.
Tai nurimdavo dažnai, bet iš kitos pusės kita kartą būdavo ir ir ir gerai viduje pasitenkinimas pačiai prieš save, kad tu darai kažką geriau.	89-91. Jaučiamas pasitenkinimas, kad darbą dirba geriau nei užsieniečiai kolegos.
Kaip susiradote gyvenamą būstą?	
Labai sunkiai susiradau gyvenamą būstą. Pradžioj ten ieškojau per firmas, paskui per laikraščius, o paskui visgi pasisekė tuo, kad	92-94. Gyvenamą būstą susirado labai sunkiai.

pakeitus ten darbo vietą.	
Ten yra komunos, kai kurios turi savo butus ir jeigu dirbi reikalingą darbą vat toj komunoj, tai galima pretenduoti į tokį kaip socialinį būstą. Tai vat ten buvo geros sąlygos.	94-96. Darbas (dėl jo pobūdžio, nes pagalbos profesija) suteikė galimybę susirasti gyvenamą būstą.
Kokios buvo gyvenimo sąlygos?	
Gyvenimo sąlygos geros buvo.	98. Gyvenimo sąlygos buvo geros.
Pats kuriesi sau buitį. Išsinuomoji būta, nusiperki baldus ir ir gyveni.	98-99. Gyvenimo sąlygas kurėsi pati.
O kaip leidote laisvalaikį?	
Jo laisvalaikis. Nu kaip, buvo tokia šokių studija, kur mes mokėmės šokt, nu kažkiek pakeliaudavom.	101-102. Laisvalaikį leido keliaudama, mokėsi šokti šokių studijoje.
O šiaip tai mums tekdavo, kaip pasakyt. Dažniausiai tai lydėdavo tas didžiulis ilgesys, nes visur visur jautiesi svetimas ir kažkaip tai,	102-103. Užsienio šalyje jautėsi didžiulis ilgesys, nepriklausymo visuomenei jausmas.
ir vienas dalykas, morališkai labai pavargsti darbe nuo tos įtampos tokios, nes esi visą laiką stebimas. Ir ir kaip pasakyt, ir vis tiek visur tas nepasitikėjimo dalis yra ir kažkaip tai nu, kaip.	103-105. Užsienyje jaučiamas nuolatinis vietinių nepasitikėjimas, slėgė įtampa, nes esi nuolat stebimas.
Jeigu būtų buvus kažkokia tai vat aplinka, kur galima atsigauti, išeiti, tai galbūt būtų paprasčiau,	105-107. Jei būtų buvę galima sumažinti tą nepasitikėjimą, nuolatinę įtampą ir namų ilgesį, būtų buvę kur kas lengviau.
bet šiaip jau ta įtampa, tas tas toks vat ilgesys labai labai slėgė.	
Kaip palaikėte ryšius su likusiais artimais žmonėmis Lietuvoje?	
Nu telefonu, internetu.	109. Ryšius su artimaisiais, likusiais Lietuvoje, palaikė telefonu, internetu.
Kokie buvo bendravimo ypatumai su vietiniais gyventojais?	
Nu šiaip jau jie labai uždari ir ir toki rezervuoti žmonės,	111. Apskritai užsieniečiai buvo uždari ir rezervuoti, buvo sunku su jais bendrauti.
bet buvo pavyzdžiui šeima, su kuria labai draugiškai bendravom ir tikrai galima pavydėt to tokio gražaus tokio ryšio kaip kaip su jais.	111-113. Užsienio šalyje susidraugavo su viena šeima ir palaikė labai gerus santykius., net buvo gaila juos nutraukti.
Bet tai prasidėjo nuo to, kad mano dukra ėjo į darželį ir susidraugavo su mergaite ir paskui su jos tėvais susidraugavom.	113-114. Su draugų šeima susipažino per dukrą, t. y. kontaktą užmezgė jos vaikų darželyje.
Vat tikrai labai labai mieli žmonės, labai draugiški, labai paslaugūs ir ir tikrai vat buvo gaila to ryšio nutraukt.	114-115. Nenorėjo nutraukti draugiškų ryšių su draugais užsieniečiais.
Koks buvo Jūsų santykis su valstybinėmis institucijomis?	
Nu koks ten. Tos valstybinės institucijos, jos. Pastoviai ten reikia kokių popierių, kažkur tai reikia pratęst leidimą dirbt, gyvent ir taip sukiesi ten kas kažkiek laiko.	117-118. Su valstybinėmis institucijomis bendravo labai formaliai ir periodiškai (tvarkė migracijos reikalus).
Jūs šiek tiek jau minėjot, bet kaip atsitiko, kad grįžot į Lietuvą?	
Nu tai va taip ir atsitiko, kad kad sugrįžau, nes	120-122. Sugrįžti į Lietuvą paskatino noras

pajutau tiesiog, kad vaikui sunku yra ir aš pamaniau, kad kad pabandyt sugrižt, o paskui žiūrėsime, nes dabar ką galiu duot, paskui neduosiu, jeigu dabar neduosiu.	vaikui perduoti lietuvišką kultūrą.
O kokios dar kitos aplinkybės nulėmė Jūsų sugrižimą į Lietuvą?	
Nu dar turiu seną mamą, kuri yra vieniša ir ją nēr kam rūpintis.	124. Sugrižimo priežastis – senos motinos priežiūra.
Ir kaip pasakyt? Sakau ir ir vat tas ilgesys toksai ir ir ta įtampa tiesiog, kaip pasakyt?	124-125. Sugrižimo priežastis – namų ilgesys.
Kitąkart širdis pasako, kad reikia kažkur sugrižt, į kažkokią tai vietą, nu kur galbūt vėl atsispirit po kurio laiko. Tai vat ir sugrižau.	125-127. Sugrižo, nes pajuto, kad turi tai padaryti.
Kaip domėjotės apie gyvenimą Lietuvoje?	
Nu internetas. Pagrindė internetas.	129. Informaciją apie situaciją Lietuvoje gavo iš interneto svetainių.
Kaip įsivaizdavote gyvenimą Lietuvoje?	
Nu kaip. Negalvojau, kad ant tiek blogai.	131. Neįsivaizdavo, kad situacija Lietuvoje tokia bloga.
Ir ir vat kaip dabar, taip maždaug įsivaizdavau, bet taip norėjosi grįžt, atrodė, kad viską viską tą ištvėrsi,	131-132. Buvo tam tikras susiformavęs vaizdas apie Lietuvą, žinojo, kad yra neigiamų dalykų, tačiau manė, kad sugebės juos ištvėrti ir su jais susitaikyti.
bet ta kriminogeninė situacija ta. Vėlgi vertini per vaikų prizmę. Tai jei yra nesaugu gyventi toj šaly, tai tada pradėdi vėl galvot apie tai, kad gal reikia išvykt.	132-134. Lietuvoje nesaugu gyventi dėl prastos kriminogeninės situacijos, tai skatina galvoti apie sugrižimą į užsienio šalį.
Nes tai varomoji jėga yra, dėl ko viską darau.	135. Daugelį sprendimų savo gyvenime daro tam, kad geriau būtų vaikui.
Kokius ateities planus kūrėte?	
Nu planavau. Kadangi nenorėjau grįžti vat į tą pačią biurokratinę sistemą. Planavau galbūt iš vis atidaryt savo kliniką ar ar eit kažkur privačiai dirbt.	136-137. Buvo planų įkurti savo nuosavą verslą ar dirbti privačiai, kad tik n etektų vėl susidurti su biurokratine sistema, tačiau teko tuo nusivilti.
Kol kas dar Lietuvoj atitinkamų sąlygų tam nėra.	137-138. Planai kurti savo nuosavą verslą žlugo, nes tam nėra palankių sąlygų.
Ką Jums reiškė sugrižimas į Lietuvą?	
Tai yra sugrižimas į savo, prie savo šaknų. Ten kur aš turiu būt iš esmės.	140. Sugrižimas į Lietuvą – tai sugrižimas prie savo šaknų. Ten kur aš turiu būt iš esmės.
Papasakokite plačiau apie savo gyvenimą sugrižus į Lietuvą.	
Nu kaip. Sugrižus į Lietuvą, aišku tai buvo pagrindinis dalykas susirast darbą, kurį aš dar susiradau prieš sugrižtant, nes kitaip nebūčiau sugrižusi taip greitai.	142-143. Prieš sugrižtant į Lietuvą, svarbiausia buvo susirasti darbą, nes kitaip sugrižimas būtų užsitęsęs.
Bet kaip? Tikėjau, kad kad kažkaip tai bus darbe daugiau tokio suinteresuotumo, kad žmonės norėtų, ten daugiau apie mano patirtį išgirst, norėjau pritaikyt savo žinias daugiau, ne visgi dirbau universitetinėse klinikose.	143-145. Grįžus į Lietuvą, tikėjosi, kad galės pritaikyti savo įgytą patirtį, žinias, kad žmonės norės daugiau apie tai sužinoti, juos tai domins, nes patirtis tikrai didelė ir galėtų būti labai naudinga.
Bet grįžus į Lietuvą, visgi tai dar yra labai	146-147. Grįžus į Lietuvą susidūrė su kitų

konservatyvus kraštas, kad žmonės taip mąsto, kad nu tu buvai užsienyje, tai ko čia grįžai. Dažniausiai būna klausimas: „ko čia tau reikia?“	požiūriu, jog jai nevertėjo grįžti.
O jeigu nori kažkur ten savo nuomonę pasakyti ir ir ten pasidalint savo patirtim, tai irgi žiūri taip įtariai,	147-148. Lietuviai nenori priimti naujos patirties, nepasitiki naujais pasiūlymais.
taip maždaug pasako, kad, na buvai ten ir pamiršk dabar, tu čia Lietuvoj, čia negalioja tai. Čia nereikia nieko.	148-150. Lietuviai nepriima naujos patirties, jie laikosi savo įprastų normų ir nustatytų taisyklių, nenori keisti nusistovėjusios tvarkos.
Ir vat keisčiausia, jo ir kaip sako paradoksų kraštas. Visgi žmogus kaip buvęs stažuotėj, jisai turi aukštesnę reitingą negu aš, kuri dirbau pagal savo specialybę universitetinėj klinikoj. Aš pati vedžiojau tuos, kurie, nu vieną konkrečiai, kuris buvo stažuotėj Danijoje, kaip supervizorė, bet sugrįžus į Lietuvą jisai turi kaip ir aukštesnę reitingą negu aš, nors jis ten vaikščiojo pora savaitių pas mus.	150-154. Lietuvoje nevertinama darbo patirtis, įgyta užsienyje, nes aukštesnę statusą čia turi specialistas, kuris tik kelias savaites buvo stažuotėj užsienyje, o ji, buvusi jo supervizorė, grįžusi užima žemesnę statusą.
Nu bet taip yra. Ir aš manau, kad tas požiūris, nu jis jis greitai nepasikeis, čia čia laikmečio klausimas.	154-155. Lietuvoje nevertinama darbo patirtis, įgyta užsienyje, neteisingai vertinami specialistai ir toks požiūris greitai nepasikeis.
Tiesiog negali žmogui primesti kažkokių naujovių, nes toks išpūdis susidaro, kad kažkur apie dvidešimt trisdešimt metų skiriasi tas laikas ten Danijoje ir Lietuvoj ir negali tos naujovės taip paimt, numest, įbrukt ir žmonėm į sąmonę, tiesiog tai natūralus turbūt raidos procesas, kad žmogus turi atrasti tai pats, o. Turi įsitikint, kad kažkas jeigu blogai, tai yra blogai, jeigu gerai, tai yra gerai, nes dažnai taip ir pasitaiko, kad jeigu aš pasakau darbe kažką tai, žmonės nepriima to, bet paskui įsitikina tuo, natūraliai proceso eigoj, kad va taip kaip sakiau, taip ir yra. Kas liečia ten ar diagnostiką ar ar gydymą.	155-161. Lietuviams sunku priimti naujoves, jiems reikia laiko jas suprasti.
Kaip prisitaikėte prie gyvenimo sąlygų Lietuvoje?	
Nu tai dar vat vis taikausi. Ką konkrečiai nežinau.	163. Grįžus į Lietuvą vis dar bando priprasti prie gyvenimo Lietuvoje, prisitaikyti prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų.
Kaip susiradot būstą?	
Nu tai vat atvažiavau laikinai pradžioj iš Danijos. Susiradau, išsinuomavau butą ir ir grįžau.	165-166. Grįžus į Lietuvą, nuomoja būstą.
O kokios gyvenimo sąlygos?	
Na kaip? Dabar nuomuju butą. Normaliai, geras butas.	168. Grįžus į Lietuvą, gyvenimo sąlygos geros.
Kaip Jus sutiko artimieji?	
Nu kaip sutiko artimieji? Vieni kaip ir džiaugėsi, bet iš kitos pusės kažkaip ir nusivylė, nes toks išpūdis susidaro, kad kai grįžti į Lietuvą, tai tu esi lūzeris, nes normalūs žmonės, sėkmingi	170-172. Artimieji džiaugėsi, kad sugrįžo. 172-173. Daugelis mano, kad ji grįžo dėl to, kad kažkas užsienyje nepasisekė, kad ji nevykėlė.

žmonės negrįžta. Nu tai reiškia kažkas tai netaip buvo, taip galvoja, bet tai žmogui, nematau reikalo įrodinėti, kad nėra taip.	
Kaip dabar leidžiate laisvalaikį?	
Nu dabar leidžiu laisvalaikį. Tai vat stengiuosi su vaiku kur nors keliauti. Nu teatrai, kažkur tai gamta ar jūra.	175-176. Laisvalaikį dabar leidžia keliaudama su vaiku, vyksta į gamtą, prie jūros, lanko teatrus.
Ką manote apie Lietuvos kultūrą?	
Manau apie Lietuvos kultūrą. Yra yra yra tikrai, vat kaip ir teatre, Oskaras Koršunovas yra ir yra žmonių, kurie pasiekė nemažai.	178-179. Lietuvoje yra garsių menininkų, kurie praturtina Lietuvos kultūrą.
Bet šiaip tai, bendrai tas mentalitetas Lietuvoj nukreiptas į pinigus, į, nežinau ar galima pasakyti, materialines vertybes. Nes nu ką, nusiperki mašiną, jinai po poros savaitių jau kaip ir sena pasidaro, pastatai namą, po mėnesio jis jau ir nebenaujas. Tai ar galima tai pavadinti vertybėmis? Bet kai žmonėms tokie prioritetai.	179-182. Lietuvių mentalitetas orientuotas į materialines vertybes.
Nežinau kaip ten su ta kultūra ar ar jinai iš tikrųjų rūpi. Ar ar žmogus dar turi tą pojūtį atskirti ar tai iš tikrųjų yra kultūros apraiška ar, tiek muzikoj, tiek tiek mene.	182- 184. Mano, kad žmonėms kultūra nerūpi, jie jos nesupranta, nes orientuojasi į materialines vertybes.
Kaip dalyvaujate visuomeniniame Lietuvos gyvenime?	
Nu dabar kol kas niekaip.	186. Visuomeniniame gyvenime nedalyvauja.
O politiniame?	
Irgi.	188. Politiniame gyvenime nedalyvauja.
Ką apie Jūsų gyvenimo užsienio šalyje mano aplinkiniai?	
Nu kaip? Aplinkiniai žiūri taip rezervuoti, nes kažkaip tai vis tiek grįžti kitoks lietuvis, bet ir netoks.	190-191. Aplinkiniai santūriai vertina jos gyvenimo ir darbo užsienyje patirtį, ji jiems atrodo lietuviškas, tačiau jau kitokia.
O kaip su jais bendraujate?	
Nu kaip? Susitinkam. Yra yra gerų draugų, su kuriais susitinkam, su kuriais kaip bendravau, taip ir bendrauju. Ir būnant Danijoje, irgi bendravau telefonu ar internetu. Nieko nepasikeitė.	193-195. Santykiai su draugais nepasikeitė.
Kokia Jūsų manymu spaudos nuomonė emigracijos atžvilgiu?	
Na aš manau. Kaip pasakyti? Vienas dalykas tai yra, visur gerai kur mūsų nėra. Bet galvojama, kad va ten yra labai gerai, va ten, vat pinigai ant medžių auga. Bet su laiku jau žiūri ir spaudoj keičiasi ta nuomonė, bet/.	197-199. Spaudoje pateikiama nuomonė, kad gyventi užsienyje yra labai gerai, nors pastaruoju metu ji keičiasi, pateikiama objektyviau.
Nu kaip? Iš esmės aišku yra. Vienas dalykas, blogi yra tie, kurie išvažiavo, paliko Tėvynę, bet nepagalvojama, kad žmogus irgi neturi sąlygų ir taip kaip kenčia čia Lietuvoj negaudami pinigų ar gaudami ten ašaras ir žmonės kažkaip turi susimokėti ir už butą, ir už maistą, ir už vaikus, ir viskas branginama,	199-202. Spaudoje yra daug kaltinimų išvykusiems, kad jie išdavė Lietuvą, savo tėvynę, nors sunki finansinė padėtis neleido ir toliau su ja taikytis.

bet tai yra, aš manau tai, nu nepaprasta kantrybė žmonių, nes realiai, va tokiam Vakarų pasauly tai, tai būtų neįmanoma, nes ten labai gerai žmonės žino savo teises ir jie labai gerai moka už jas kovot. O tai, kad žmonės čia leidžia, dirba už tris, gauna atlyginimą už vieną ir ir dar laukia to atlyginimo, nu tai kažkaip nesuderinama su protu sveiku.	202-205. Lietuvoje žmonės yra per daug nuolankūs, per daug kantrūs, nes taikosi su esamomis sąlygomis, nekovoja dėl savo gerovės.
Bet nu tai deklaruojama ir spaudoj vat kažkaip tai vat. Ten kažkur kažkas kažką apgavo. Ten kažkas kažkur tai pavogė milijoną ir išsisuko. Ir Vakaruose nėra to, tokių dalykų. Nes aš manau, kad tokie dalykai, jie dar labiau indukuoja tuos pačius sukčius daryti tą, pavyzdžiui, kai atsiversi lietuvišką laikraštį, kažkas užmušė, kažkas apvogė. Užsieny to to. Pavyzdžiui Danijoje to nėra, nes jie žino, jie pasimokė iš to, jeigu rašai apie tai dar labiau paskatini potencialius tokius nusikaltėlius ar žudikus, daryti tai. Nu paskui lietuviai stebisi, kodėl čia taip yra. Taip yra.	205-211. Spaudoje per daug pateikiama neigiamų dalykų, todėl tai gali paskatinti juos atkartoti.
Kaip įsivaizduojate savo artimiausią ateitį?	
Nu nežinau. Kol kas turiu sveikatos problemų ir ir galvoju, svarbiausia tai būt sveika, o visa kita.	213-214. Atieties planai nėra svarbūs.
Galima ar šalį pakeist, ar kažką tai, bet tiesiog žmogus turi judėti į priekį, nestovėti vietoj. Jeigu blogai, žmogus turi ieškoti kur yra geriau.	214-215. Reikia nenuleisti rankų ir judėti į priekį. Jeigu blogai, žmogus turi ieškoti kur yra geriau.
Turit omenyje išvažiavimą?	
Ir išvažiavimą. Kaip pasakyt?	
Aš grįžau su su geriausiais ketinimais, kad savo įgytas žinias pritaikyt Lietuvoj ir ir iš tikrųjų aš jaučiu labai didelį pasitenkinimą. Dabar vat, kai aš ateinu prie lietuvių senolio ar ar ar močiutės ir ir aš jį gyda, aš bendrauju, aš jaučiu savo šaknis kažkokias tai ir kad aš darau tai tai vat dėl savo tautos, dėl tų pačių žmonių, o ne kažkam svetimam darau, atiduodu dūšią. Aš jaučiu labai didelį pasitenkinimą iš to.	217-221. Grįžus į Lietuvą, jaučia pasitenkinimą savo darbu, kad jį dirba dėl Lietuvos žmonių, o ne svetimiems.
Bet vat kažkoks tai lietuviškas pavydas, kažkoks noras intrigų megzt, jis labai išvargina ir ir iš tikrųjų labai pavargsti nuo to, ir labai nuotaika nuo to sugenda. Ir tu pagalvoji kokia prasmė. Jeigu aš kažką galiu daryt gerai tai, tai aš galiu toj plotmėj daryt gerai, o tu daryk kitoj kaip tu sugebi. Bet būtinai atsiranda, vat kažkokių tokių, kurie nori sutrukdyti, kuriems pavydu ar kaip pasakyti.	221-225. Vargina lietuviškas pavydas, kai norima kitam pakenkti, tada nesinori stengtis gerai atlikti savo darbą, tai trukdo efektyviai ir kokybiškai atlikti savo darbą.
Tai jeigu jeigu būtų normalios darbo sąlygos, tai aišku būtų labai gerai.	225-226. Lietuvoje trūksta sudarytų gerų darbo sąlygų.
Bet vėlgi iš kitos pusės pažiūrėjus tai. Nu kaip? Aišku nieks mes nežinom kaip kaip būti geresniu tėvu ar mama savo vaikui, bet norim visada geriausio	226-230. Lietuvoje nėra gerų perspektyvų, ypač vaikams.

<p>ir ir ta aplinka esanti dabar Lietuvoj. Nu nematau aš čia perspektyvos geros. Ir aišku mama visada nori apsaugoti savo vaiką nuo visokių pavojų, nelaimių ir ir nori, kad būtų kuo geriau. Bet vat nežinai, kaip sako, kiekvienas vaikas turi savo kelią savo keliais nusibalnot. Tai ateitis parodys.</p>	
<p>Gal dar ką nors norite pridurti?</p>	
<p>Nu tai, kad, norėtusi, kad daugiau grįžtų vat iš iš užsienio lietuvių, kurie nori kažką pakeist į gera Lietuvoj ir kad susijungtų daugiau jų į grupelę, nes jau patirtis yra kita ir jau kai žmogus žino, kas yra pagyventi kitoj visuomenėj, kur kur esi izoliuotas, kur galvoji ne vien tik tai apie kaip tau užsidirbt pinigų ir ir ten žiūrėt televizorių, o vat norisi grįžt ir kažką tai keist, pritaikant tą patirtį Lietuvoj. Tai būtų gerai.</p>	<p>232-236. Norėtų, kad grįžtų kuo daugiau lietuvių, kurie turėtų tų pačių interesų, norėtų keisti situaciją Lietuvoje, nes turi naudingos patirties, kuria gali pasidalinti.</p>
<p>Ko palinkėtumėt kitiems žmonėms, grįžusiems iš užsienio gyvent į Lietuvą?</p>	
<p>//Nu turbūt išvermės tos, kad kad kad kažkaip tai išverti tą vat lietuvių tokį cinizmą, atžagarumą, tą tokį, nežinau, pavydą.</p>	<p>238-239. Grįžusiems reikia būti išvermingiems, kad galėtų susitaikyti su neigiamu lietuvių požiūriu, puoselėjamomis neigiamomis vertybėmis.</p>
<p>Ir kad kažkaip tai nepavargtų puoselėti gerus dalykus, kad kad gerumą ir ir savo vaikams skiepyti tai. Nes ta aplinka labai veikia iš tikrųjų.</p>	<p>239-240. Svarbu nepasiduoti neigiamai įtakai ir puoselėti gerus dalykus, juos perduoti savo vaikams.</p>

4 priedas:

Vieno interviu konceptualizavimo pavyzdys

Antras interviu

Eilutės nr. ir parafrazės	Konceptai
<p>7-8. Išvykimo į užsienio šalių priežastis – blogos darbo sąlygos.</p> <p>8-9. Lietuvoje teko dirbti dideliu krūviu ir už mažą atlyginimą, nes reikėjo išlaikyti šeimą.</p> <p>9. Išvykimo priežastis – darbo pasiūlymas iš užsienio darbdavių.</p>	<p>Geresnės darbo sąlygos užsienyje paskatino išvykti iš Lietuvos.</p>
<p>9-10. Į užsienį planavo išvykti tik laikinai ir nustatytam laikui, tačiau užtruko ilgiau.</p> <p>37-39. Sugrįžimo į Lietuvą priežastis – vaiko lietuviška socializacija, nes nėra lietuvių giminių šalia, nėra galimybių perteikti vaikui lietuviybę, lietuvišką kultūrą.</p> <p>42-43. Vaikui užsienyje augti yra sudėtinga, nes jis tarsi neturi savo šaknų.</p> <p>49-50. Grįžom į Lietuvą tam, kad pamatyti tą lietuvišką gyvenimą dabar, pajusti kas yra Lietuva, lietuviybė, nors jinai turbūt išsigimė per paskutinius metus labai smarkiai.</p> <p>120-122. Sugrįžti į Lietuvą paskatino noras vaikui perduoti lietuvišką kultūrą.</p> <p>124. Sugrįžimo priežastis – senos motinos priežiūra.</p> <p>124-125. Sugrįžimo priežastis – namų ilgesys.</p> <p>125-127. Sugrįžo, nes pajuto, kad turi tai padaryti.</p> <p>134. Daugelį sprendimų savo gyvenime daro tam, kad geriau būtų vaikui.</p> <p>140. Sugrįžimas į Lietuvą – tai sugrįžimas prie savo šaknų. Ten kur aš turiu būt iš esmės.</p> <p>142-143. Prieš sugrįžtant į Lietuvą, svarbiausia buvo susirasti darbą, nes kitaip sugrįžimas būtų užsitęsęs.</p>	<p>Sugrįžimą į Lietuvą paskatino lietuviškos kultūros ilgesys.</p>
<p>13-15. Gyvenimas užsienio šalyje buvo vaizduojamas idealistiškai: geros darbo ir gyvenimo sąlygos (vaikams taip pat), dideli atlyginimai, sudaromos galimybės nuolat grįžti į savo gimtąją šalį.</p> <p>15-16. Nuvykus į užsienį realybė pasirodė kitokia nei buvo žadėta.</p> <p>16-18. Palyginus su Lietuva atlyginimas nėra toks didelis dėl aukšto pragyvenimo lygio, sąlyginai jis net didesnis Lietuvoj.</p>	<p>Gyvenimas užsienio šalyje buvo vaizduojamas kaip idealus, bet realybė pasirodė kitokia.</p>
<p>18-19. Užsienyje pasidarė svarbūs ne pinigai, o santykiai su žmonėmis.</p> <p>19-22. Užsienyje yra gerbiamas žmogus, jo orumas, užtikrinamos žmogaus teisės.</p> <p>22-23. Darbo santykiuose taip pat vyrauja pagarba žmogui, nėra viršininko savivalės.</p> <p>23-24. Užsienyje vyrauja lygybės principas, su visais elgiamasi vienodai, nėra hierarchijos.</p> <p>24. Lietuvoje negerbiama žmonių asmeninė</p>	<p>Gyvenant užsienyje svarbia tampa pagarba žmogui, o Lietuvoje to trūksta.</p>

<p>nuomonė, žmonės yra linkę paklusti, o tam įtakos turėjo sovietinė santvarka. 24-26. Dauguma lietuvių negrįžta namo dėl geresnių darbo ar tarpusavio santykių.</p>	
<p>31-32. Sovietinė santvarka turėjo įtakos susiformavusiai sampratai, kad valstybė turi visais pasirūpinti. 32-35. Pagyvenus užsienyje atsiranda supratimas, kad pats esi atsakingas už savo veiklą, savo poelgius ir turi už juos atsakyti.</p>	<p>Gyvenimas užsienyje suformuoja atsakomybę už savo veiklą.</p>
<p>26-27. Užsienyje mažiau paplitęs konkurencingumas, žmonės nelenktyniauja tarpusavyje. 27-28. Lietuvoje jaučiama konkurencija tarp žmonių, naudojamos neleistinos priemonės savo tikslams pasiekti. 28-29. Lietuvoje nebėra vietos jautrumui. 29. Lietuvoje vyrauja žmonių pinigų troškimas. 29-31. Lietuvoje norint dirbti norimą darbą, juo mėgautis reikia įdėti daug pastangų. 35-37. Lietuvoje žmonės didžiuojasi, kad savo blogais darbais kažko pasiekė, apie tai giriasi kitiems. 37. Užsienyje pasididžiavimas blogais darbais būtų nesuprastas. 44-46. Lietuvoje tarp vaikų jaučiama konkurencija dėl geresnių daiktų, pasididžiavimo geresne finansine tėvų padėtimi. 179-182. Lietuvių mentalitetas orientuotas į materialines vertybes. 221-225. Vargina lietuviškas pavydas, kai norima kitam pakenkti, tada nesinori stengtis gerai atlikti savo darbą, tai trukdo efektyviai ir kokybiškai atlikti savo darbą.</p>	<p>Lietuvoje dominuoja konkurencingumas tarp žmonių, orientacija į materialines vertybes ir tai apsunkina prisitaikymą joje.</p>
<p>39-40. Puoselėti lietuviybę, lietuvišką kultūrą lietuvių bendruomenėje užsienyje yra sudėtinga, nes visi rūpinasi savo reikalais. 40-42. Santykiai su lietuvių bendruomene palaikomi, tačiau rimto noro puoselėti lietuviybę nėra.</p>	<p>Nusivylimas užsienio lietuvių bendruomenės lietuviybės puoselėjimu.</p>
<p>53-56. Užsieniečiai jaučia nerimą dėl nuolat atvykstančių svetimtaučių, nes jie juos „atskiedžia“. 56-57. Užsieniečiai nemėgsta atvykstančių svetimtaučių, nes jie užima darbo vietas, nors ir tokias, kurių jie patys nenorėtų užimti. 57-59. Užsieniečiai maloniai bendrauja su atvykėliais, tačiau jaučiamas nenuoširdumas. 88-89. Darbe teko susidurti su klientų nepasitikėjimu ja kaip specialiste svetimtaute, tačiau laikui bėgant šis požiūris kito, nes įsitikindavo, kad ji gera specialistė.</p>	<p>Užsieniečiai maloniai bendrauja su atvykėliais, tačiau jaučiamas nenuoširdumas.</p>

<p>52. Prisitaikyti prie gyvenimo užsienyje buvo sunku.</p> <p>52-53. Užsienio šalis yra labai specifinė, visuomenė yra uždara.</p> <p>59-61. Užsieniečiai gerai gyvena ekonomiškai, tačiau yra vieniši, trūksta socialinių kontaktų.</p> <p>61-64. Užsieniečiai turi problemų užmegzti socialinius kontaktus, nes nėra to ugdomi.</p> <p>64-66. Užsieniečiai gerai žino savo teises, siekia, kad jų būtų laikomasi, tačiau jiems nėra svarbu solidarumas, draugystė.</p> <p>66-67. Atsivežtos iš Lietuvos vertybės skyrėsi nuo užsienio šalyje vyraujančių vertybių, todėl buvo sunku prie jų prisitaikyti.</p> <p>67-70. Užsienio šalies kultūra pasirodė labai svetima, pasirodė, kad ji labai skiriasi nuo lietuviškos ir bus sunku perduoti ją savo vaikui.</p> <p>111. Apskritai užsieniečiai buvo uždari ir rezervuoti, buvo sunku su jais bendrauti.</p>	<p>Užsienio šalies bendravimo ypatumai, vertybės, kultūra skyrėsi nuo Lietuvos, todėl buvo sunku prie to prisitaikyti.</p>
<p>111-113. Užsienio šalyje susidraugavo su viena šeima ir palaikė labai gerus santykius, net buvo gaila juos nutraukti.</p> <p>113-114. Su draugų šeima susipažino per dukrą, t. y. kontaktą užmezgė jos vaikų darželyje.</p> <p>114-115. Nenorėjo nutraukti draugiškų ryšių su draugais užsieniečiais.</p>	<p>Gražių santykių su užsieniečiais palaikymas.</p>
<p>70-72. Užsienyje gyvenantys lietuviai, ten jau gimusiems vaikams ir anūkams pasakoja apie Lietuvą kaip apie pasakų kraštą.</p> <p>72-73. Lietuvoje yra ir gerų, ir blogų dalykų, nereikia visko idealizuoti ar vertinti tik neigiamai.</p> <p>129. Informaciją apie situaciją Lietuvoje gavo iš interneto svetainių.</p> <p>131. Neįsivaizdavo, kad situacija Lietuvoje tokia bloga.</p> <p>131-132. Buvo tam tikras susiformavęs vaizdas apie Lietuvą, žinojo, kad yra neigiamų dalykų, tačiau manė, kad sugebės juos ištvirti ir su jais susitaikyti.</p> <p>132-134. Lietuvoje nesaugu gyventi dėl prastos kriminogeninės situacijos, tai skatina galvoti apie sugrįžimą į užsienio šalį.</p>	<p>Turėta informacija apie situaciją Lietuvoje vertė formuoti neigiamą požiūrį į ją, tačiau realybė buvo dar blogesnė.</p>
<p>72-75. Lietuviai nemoka džiaugtis ir didžiutis savo šalimi, savo istorija, kultūra.</p> <p>75. Lietuviai neigiamai vertina lietuviškumą, nemoka didžiutis savo paveldu, todėl mano, kad viskas, kas yra užsienietiška, yra geriau.</p>	<p>Gyvenimas užsienyje sustiprina pasididžiavimą savo šalimi, savo istorija, kultūra.</p>
<p>77. Kiekviename darbe galima rasti ir gerų, ir blogų dalykų.</p> <p>77-81. Darbe įgijo naudingos patirties, išmoko užsienio kalbos, išmoko daug naujų dalykų.</p>	<p>Įgyta naudinga darbo užsienyje patirtis skatina didžiutis atliekamam darbu Lietuvoje.</p>

<p>diagnostinių metodų, gydymo būdų. 81-87. Religijų skirtumai turi įtakos skirtingiems darbo ypatumams. 87-88. Užsienyje nuoširdžiai dirbo savo darbą, nes jis labai patiko. 89-91. Jaučiamas pasitenkinimas, kad darbą dirba geriau nei užsieniečiai kolegos. 217-221. Grįžus į Lietuvą, jaučia pasitenkinimą savo darbu, kad jį dirba dėl Lietuvos žmonių, o ne svetimiams.</p>	
<p>92-94. Gyvenamą būstą susirado labai sunkiai. 94-96. Darbas (dėl jo pobūdžio, nes pagalbos profesija) suteikė galimybę susirasti gyvenamą būstą. 98. Gyvenimo sąlygos buvo geros. 98-99. Gyvenimo sąlygas kūrėsi pati. 43-44. Užsienyje vaikas lankė tarptautinę mokyklą, joje buvo labai gera atmosfera. 46-49. Užsienyje vaikui buvo sudarytos labai geros gyvenimo ir mokymosi sąlygos, tačiau jis neturėtų taip gerai gyventi, nes vėliau nemokės tinkamai elgtis susidūręs su sunkumais. 165-166. Grįžus į Lietuvą, nuomoja būstą. 168. Grįžus į Lietuvą, gyvenimo sąlygos geros.</p>	<p>Susikurtos geros gyvenimo sąlygos tiek užsienio šalyje, tiek Lietuvoje.</p>
<p>102-103. Užsienio šalyje jautėsi didžiulis ilgesys, nepriklausymo visuomenei jausmas. 103-105. Užsienyje jaučiamas nuolatinis vietinių nepasitikėjimas, slėgė įtampa, nes esi nuolat stebimas. 105-107. Jei būtų buvę galima sumažinti tą nepasitikėjimą, nuolatinę įtampą ir namų ilgesį, būtų buvę kur kas lengviau.</p>	<p>Užsienio šalyje jaučiamas vietinių nepasitikėjimas sustiprino namų ilgesį.</p>
<p>136-137. Buvo planų įkurti Lietuvoje savo nuosavą verslą ar dirbti privačiai, kad tik netektų vėl susidurti su biurokratine sistema, tačiau teko tuo nusivilti. 137-138. Planai kurti savo nuosavą verslą žlugo, nes tam nėra palankių sąlygų Lietuvoje.</p>	<p>Biurokratinė sistema Lietuvoje paskatino kurti nuosavo verslo planus, tačiau juos ir sužlugdė.</p>
<p>143-145. Grįžus į Lietuvą, tikėjosi, kad galės pritaikyti savo įgytą patirtį, žinias, kad žmonės norės daugiau apie tai sužinoti, juos tai domins, nes patirtis tikrai didelė ir galėtų būti labai naudinga. 232-236. Norėtų, kad grįžtų kuo daugiau lietuvių, kurie turėtų tų pačių interesų, norėtų keisti situaciją Lietuvoje, nes turi naudingos patirties, kuria gali pasidalinti.</p>	<p>Noras užsienyje įgytą teigiamą patirtį pritaikyti pokyčiams Lietuvoje įgyvendinti.</p>
<p>147-148. Lietuviai nenori priimti naujos patirties, nepasitiki naujais pasiūlymais. 148-150. Lietuviai nepriima naujos patirties, jie laikosi savo įprastų normų ir nustatytų taisyklių, nenori keisti nusistovėjusios tvarkos.</p>	<p>Užsienyje įgyta patirtis Lietuvoje sunkiai priimama.</p>

<p>150-154. Lietuvoje nevertinama darbo patirtis, įgyta užsienyje, nes aukštesnį statusą čia turi specialistas, kuris tik kelias savaites buvo stažuotėjas užsienyje, o ji, buvusi jo supervisorė, grįžusi užima žemesnį statusą.</p> <p>154-155. Lietuvoje nevertinama užsienyje įgyta darbo patirtis, neteisingai vertinami specialistai ir toks požiūris greitai nepasikeis.</p> <p>155-161. Lietuviams sunku priimti naujoves, jiems reikia laiko jas suprasti.</p>	
<p>146-147. Grįžus į Lietuvą susidūrė su kitų požiūriu, jog jai nevertėjo grįžti.</p> <p>170-172. Artimieji džiaugėsi, kad sugrįžo.</p> <p>172-173. Daugelis mano, kad ji grįžo dėl to, kad kažkas užsienyje nepasisekė, kad ji nevykėlė.</p> <p>190-191. Aplinkiniai santūriai vertina jos gyvenimo ir darbo užsienyje patirtį, ji jiems atrodo lietuviškas, tačiau jau kitokia.</p> <p>193-195. Santykiai su draugais nepasikeitė.</p>	<p>Aplinkiniai gyvenimo užsienyje patirtį vertina arba neigiamai, arba teigiamai.</p>
<p>101-102. Laisvalaikį leido keliaudama, mokėsi šokti šokių studijoje.</p> <p>175-176. Laisvalaikį dabar leidžia keliaudama su vaiku, vyksta į gamtą, prie jūros, lanko teatrus.</p>	<p>Skiriama laiko laisvalaikiui.</p>
<p>186. Visuomeniniame gyvenime nedalyvauja.</p> <p>188. Politiniame gyvenime nedalyvauja.</p>	<p>Visuomeniniame ir politiniame gyvenime nedalyvaujama.</p>
<p>178-179. Lietuvoje yra garsių menininkų, kurie praturtina Lietuvos kultūrą.</p> <p>182- 184. Mano, kad žmonėms kultūra nerūpi, jie jos nesupranta, nes orientuojasi į materialines vertybes.</p>	<p>Turtinga Lietuvos kultūra nevertinama, nes orientuojamasi į materialines vertybes.</p>
<p>197-199. Spauldoje pateikiama nuomonė, kad gyventi užsienyje yra labai gerai, nors pastaruoju metu ji keičiasi, pateikiama objektyviau.</p> <p>199-202. Spauldoje yra daug kaltinimų išvykusiems, kad jie išdavė Lietuvą, savo tėvynę, nors sunki finansinė padėtis neleido ir toliau su ja taikytis.</p>	<p>Informacija apie emigraciją Lietuvos spauldoje pateikiama vis objektyviau.</p>
<p>163. Grįžus į Lietuvą vis dar bando priprasti prie gyvenimo Lietuvoje, prisitaikyti prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų.</p>	<p>Prisitaikymas Lietuvoje trunka ilgai.</p>
<p>225-226. Lietuvoje trūksta sudarytų gerų darbo sąlygų.</p> <p>226-230. Lietuvoje nėra gerų perspektyvų, ypač vaikams.</p>	<p>Lietuvoje trūksta gyvenimo perspektyvų.</p>
<p>238-239. Grįžusiems reikia būti ištvėringiems, kad galėtų susitaikyti su neigiamu lietuvių požiūriu, puoselėjamos neigiamomis vertybėmis.</p> <p>239-240. Svarbu nepasiduoti neigiamai įtakai ir puoselėti gerus dalykus, juos perduoti savo</p>	<p>Būtina susitaikyti su neigiamais dalykais Lietuvoje ir puoselėti geruosius.</p>

vaikams.	
<p>10-11. Grįžus į Lietuvą, neneigia, kad ir vėl gali išvykti į užsienį.</p> <p>202-205. Lietuvoje žmonės yra per daug nuolankūs, per daug kantrūs, nes taikosi su esamomis sąlygomis, nekovoja dėl savo gerovės.</p> <p>213-214. Ateities planai nėra svarbūs.</p> <p>214-215. Reikia nenuleisti rankų ir judėti į priekį. Jeigu blogai, žmogus turi ieškoti kur yra geriau.</p>	<p>Neatmetama galimybė vėl išvykti į užsienį, jei gyvenimas Lietuvoje netenkins.</p>

5 priedas:

Interviu kategorizavimas

Konceptai	Kategorijos
<p>Aplinkinių suformuotas neigiamas požiūris į sovietinę santvarką, paskatinęs kovoti prieš ją įgyjant žinių užsienyje.</p> <p>Įtakos emigracijai turėjo teigiamos ir neigiamos artimųjų emigracijos patirties pavyzdžiai.</p> <p>Išvykimą į užsienį palengvino (ir taip paskatino) aplinkinių pagalba.</p> <p>Dirbti užsienyje paskatino ten jau gyvenantis brolis.</p>	<p>Emigraciją palengvina ir paskatina aplinkiniai.</p>
<p>Mokslas gyvenime užima labai svarbią vietą, todėl jo buvo siekiama ir užsienyje.</p> <p>Geresnės darbo sąlygos užsienyje paskatino išvykti iš Lietuvos.</p> <p>Užsienyje didesnės darbo (uždarbio) galimybės nei Lietuvoje, tačiau ir dirbti reikia daugiau.</p> <p>Užsienyje ieškoma geresnių finansinių galimybių nei Lietuvoje.</p> <p>Sugrįžimą į Lietuvą nulėmė sudėtingi bendravimo ypatumai.</p> <p>Sugrįžimą į Lietuvą paskatino lietuviškos kultūros ilgesys.</p> <p>Užsienyje stipriai jaučiamas ilgesys namams, Lietuvai, verčia grįžti į ją.</p> <p>Nuolat palaikomi ryšiai su Lietuva nulėmė apsisprendimą sugrįžti į ją.</p> <p>Užsienio šalyje jaučiamas vietinių nepasitikėjimas sustiprino namų ilgesį.</p> <p>Užsienyje kamuojama namų, artimųjų ilgesys.</p> <p>Sugrįžus į Lietuvą, apima jausmas, kad esi ten kur ir turi būti.</p> <p>Sugrįžimą į Lietuvą nulėmė pasibaigę (darbo) išsipareigojimai.</p> <p>Sugrįžimą į Lietuvą paskatino turimi ateities planai.</p> <p>Neatmetama išvykimo į užsienį galimybė.</p> <p>Neatmetama galimybė vėl išvykti į užsienį, jei gyvenimas Lietuvoje netenkina.</p> <p>Ateitis planuojama Lietuvoje, tačiau neatsisakoma ryšių su užsienio šalimi.</p> <p>Ateitis kuriama Lietuvoje, tačiau neatsisakoma planų vėl išvykti į užsienį.</p>	<p>Emigraciją skatina ekonominiai veiksniai, reemigraciją – psichologiniai.</p>
<p>Formuotas idealaus gyvenimo užsienio šalyse įvaizdis nepasitvirtino, todėl teko juo nusivilti.</p> <p>Gyvenimas užsienio šalyje buvo vaizduojamas kaip idealus, bet realybė pasirodė kitokia.</p> <p>Gyvenimas užsienyje įsivaizduojamas geresnis nei Lietuvoje.</p> <p>Kiekviena šalis gyvenimo atžvilgiu turi savo privalumų ir trūkumų.</p> <p>Tiek užsienio šalyje, tiek Lietuvoje yra ir gerų, ir blogų dalykų.</p>	<p>Idealiai vaizduojamą gyvenimą užsienio šalyse apunkina pasireiškiantis svetimumo jausmas, bet palengvina didesnės ekonominės galimybės.</p>

<p>Gera ekonominė padėtis užsienio šalyse keičia žmonių santykius neigiama linkme.</p> <p>Bendravimą su užsieniečiais apsunkina kultūrų skirtumai, skirtingi bendravimo ypatumai.</p> <p>Prisitaikymo ypatumai užsienio šalyse yra vienodi, tik sunku prisitaikyti prie skirtingos kultūros.</p> <p>Užsieniečiai maloniai bendrauja su atvykėliais, tačiau jaučiamas nenuoširdumas.</p> <p>Užsienio šalies bendravimo ypatumai, vertybės, kultūra skyrėsi nuo Lietuvos, todėl buvo sunku prie to priprasti.</p> <p>Gyvenimo sovietinėje santvarkoje ypatumai apsunkino prisitaikymą užsienyje.</p> <p>Prisitaikymas užsienio šalyse yra lengvesnis, jei surenkama tikslinga informacija apie jas, nors ir ji gali būti netiksli.</p> <p>Užsienio šalies kultūra, gyvenimas joje buvo priimtinas, todėl gyventi buvo paprasta.</p> <p>Kiekvienas skirtingai prisitaiko prie gyvenimo užsienyje.</p> <p>Gyvenimas užsienyje nepatiko, tačiau teko su juo susitaikyti dėl geresnių finansinių galimybių.</p> <p>Dėl palankių sąlygų užsienyje atsirado nuosavo verslo planai.</p> <p>Užsienyje apsimoka dirbti kvalifikacijos nereikalaujančius darbus, Lietuvoje ne.</p> <p>Užsienyje kilo karjeros laiptais, turėjo nuosavą verslą.</p> <p>Noras palaikyti lietuvišką kultūrą paskatina dalyvavimą lietuvių bendruomenėje, nors joje ir jaučiama psichologinė įtampa dėl tarpusavio santykių.</p> <p>Buvo nuolat palaikomas ryšys su Lietuva, nes norėjosi palaikyti jos kultūrą.</p> <p>Nusivylimas užsienio lietuvių bendruomenės lietuviybės puoselėjimu.</p> <p>Aktyviai dalyvavo užsienio lietuvių bendruomenėje.</p> <p>Informacija apie gyvenimą Lietuvoje ir gyvenimą užsienio šalyse yra iškraipoma.</p> <p>Užsienyje nuolat renkama informacija apie situaciją Lietuvoje.</p>	
<p>Išvykus gyvenimas vyko ir Lietuvoje, todėl daug kam pasikeitus, reikia laiko prie to priprasti.</p> <p>Sugrįžus į Lietuvą, ieškoma savo vietos, patinkančios veiklos (darbo), pratinamasi prie gyvenimo šalyje.</p> <p>Kiekvienas sugrįžęs į Lietuvą, prisitaikymą išgyvena skirtingai.</p> <p>Priėmimą į Lietuvos visuomenę apsunkina užsienyje įgyti įpročiai (emigracijos patirtis),</p>	<p>Dėl įgytos gyvenimo patirties užsienyje prisitaikymas Lietuvoje trunka ilgai, reikalauja psichologinio pasiruošimo.</p>

<p>kurie Lietuvoje yra nepriimtini. Grižus į Lietuvą, jaučiama nostalgija užsienio šaliai. Prisitaikymas Lietuvoje trunka ilgai. Dėl įgytos gyvenimo patirties užsienyje prisitaikymas Lietuvoje trunka ilgai. Dėl nuolat palaikomų ryšių su Lietuva nejaučiama prisitaikymo sunkumų joje. Užsiėmimas bet kokia, laiką struktūruojančia veikla palengvina prisitaikymą Lietuvoje. Reikia pasiruošti gyvenimui Lietuvoje. Norint prisitaikyti Lietuvoje reikia planuoti savo gyvenimą joje. Būtina susitaikyti su neigiamais dalykais Lietuvoje ir puoselėti geruosius. Norint prisitaikyti Lietuvoje reikia nepasiduoti sunkumams. Apie situaciją Lietuvoje formuojamas neigiamas požiūris, tačiau atrandama ir teigiamų dalykų. Turėta informacija apie situaciją Lietuvoje vertė formuoti neigiamą požiūrį į ją, tačiau realybė buvo dar blogesnė. Aplinkiniai gyvenimo užsienyje patirtį vertina arba neigiamai, arba teigiamai. Aplinkiniai palankiai vertina gyvenimo užsienyje patirtį, nes patys tokios turi. Gyvenimo užsienio šalyse patirtimi su kitais nesidalinama, nes nenorima sulaukti vertinimų (kritikos). Teigiamai vertinama gyvenimo užsienyje patirtis. Požiūris į emigrantus yra įvairus, tačiau nuo neigiamo jis palaipsniui keičiasi į teigiamą. Informacija apie emigraciją Lietuvos spaudoje pateikiama vis objektyviau. Žiniasklaidoje emigracija pateikiama kaip neigiama arba teigiama reklama.</p>	
<p>Užsienyje susikūrė geras gyvenimo sąlygas. Prieš sugrįžtant į Lietuvą, pasirūpinama gyvenimo sąlygomis joje. Geras gyvenimo sąlygas susikūrė tiek užsienyje, tiek Lietuvoje. Norima Lietuvoje susikurti tokias pačias geras gyvenimo sąlygas kaip ir užsienyje. Kiekviename darbe įdedama daug pastangų, kurios efektyviai pasiteisina ir jaučiamas pasididžiavimas tuo, nors ir nuolat ieškoma naujos darbo vietos. Teigiama darbo santykių patirtis užsienio šalyse suformuoja kitoki požiūrį į šiuos santykius, todėl siekiama, kad tokie jie būtų ir Lietuvoje. Biurokratinė sistema Lietuvoje paskatino kurti</p>	<p>Turėti privalumai užsienio šalyse, Lietuvoje tampa siekiamybe.</p>

<p>nuosavo verslo planus, tačiau juos ir sužlugdė. Įgyta naudinga darbo užsienyje patirtis skatina didžiuotis atliekamam darbu Lietuvoje. Užsienyje rodoma pagarba nekvalifikuotus darbus dirbantiems darbuotojams. Dėl gyvenimo užsienyje nesitikėjo susirasti gero darbo Lietuvoje, todėl dirbo bet koki.</p> <p>Valstybinės užsienio šalių institucijos galėtų tapti pavyzdžiu Lietuvos valstybinėms institucijoms gero klientų aptarnavimo atžvilgiu. Užsienio šalies valstybinės institucijos geriau aptarnauja klientus nei Lietuvos.</p> <p>Lietuvoje trūksta gyvenimo perspektyvų. Nesitikima Lietuvoje susikurti geresnio gyvenimo nei užsienyje, nes svarbesni psichologiniai dalykai (dvasinis komfortas). Sunku sugrįžti į Lietuvą, nes kamuoja nežinia dėl ekonominės gerovės. Priverstinis sugrįžimas į Lietuvą – svajonių praradimas.</p>	
<p>Gyvenant užsienyje svarbia tampa pagarba žmogui, o Lietuvoje to trūksta. Lietuvoje dominuoja konkurencingumas tarp žmonių, orientacija į materialines vertybes ir tai apsunkina prisitaikymą joje. Sugrįžus atsiranda baimė dėl nepriėmimo į Lietuvos visuomenę. Sugrįžus į Lietuvą, labai svarbu socialinių kontaktų atstatymas ir palaikymas. Gražių santykių su užsieniečiais palaikymas. Užsienyje jautė aplinkinių pagarbą ir geranoriškumą. Užsienyje tampa svarbūs socialiniai ryšiai su kitais. Visuomeniniame ir politiniame gyvenime nedalyvaujama (trys interviu). Nepriimtina politinė situacija Lietuvoje (du interviu).</p>	<p>Lietuvoje svarbiu tampa socialinių ryšių palaikymas, o dalyvavimas visuomeniniame ir politiniame gyvenime neaktualus.</p>
<p>Gyvenimas užsienyje suformuoja atsakomybę už savo veiklą. Gyvenimas užsienyje sustiprina pasididžiavimą savo šalimi, savo istorija, kultūra. Užsienyje laisvesnis bendravimas dėl platesnio požiūrio į daugelį dalykų, o tai keičia požiūrį į juos ir Lietuvoje. Užsienyje sulaukė pagarbos, įgijo tolerancijos, susiformavo laisvesnį požiūrį į daugelį dalykų. Lietuvos kultūrai plėtoti reikėtų skirti daugiau dėmesio, nes ta kultūra yra tas, kas mus klįjuoja, kas mus laiko. Turtinga Lietuvos kultūra nevertinama, nes orientuojamasi į materialines vertybes.</p>	<p>Gyvenimo užsienyje patirtis pakeičia požiūrį į daugelį dalykų apskritai.</p>

<p>Neigiamas požiūris į užsienyje gyvenančius lietuvius. Galima didžiuotis Lietuvos kultūra, tačiau jos politika vykdoma netikslingai.</p>	
<p>Grižtama į Lietuvą su ketinimais įgyvendinti teigiamus pokyčius, įtikinant savo įgyta patirtimi. Noras užsienyje įgytą teigiamą patirtį pritaikyti pokyčiams Lietuvoje įgyvendinti. Siekama Lietuvą sudominti emigrantų problemomis, emigracijos patirties ypatumais. Užsienyje įgyta patirtis Lietuvoje sunkiai priimama. Išvykimas į užsienį naudinga gyvenimo patirtis. Emigracija nėra žalinga Lietuvai.</p>	<p>Pastangos užsienio šalyse įgytą patirtį panaudoti teigiamų pokyčių Lietuvoje įgyvendinimui.</p>